

ĐAPIĆ D.

**O ODREĐIVANJU VRIJEDNOSTI ODNOSNO CIJENA
GLAVNOG PROIZVODA ŠUMARSTVA**

(RENTOVNI ELEMENTI U ŠUMARSTVU)

Radeno u 1956. godini

U V O D

Ekonomska problematika šumarstva je specifična i komplikovanija od problematike u drugim granama privrede s obzirom na dugogodišnji ciklus proizvodnje, koji u ovoj grani obično prelazi ljudski vijek. Zbog toga u ekonomici šumarstva ima veliki broj nerasvijetljenih pitanja; mnoga se od njih ne mogu riješiti u praksi na jednostavan način, običnom primjenom teoretskih postavki, kao što je to slučaj u drugim privrednim granama.

Jedno od najvažnijih pitanja, kako za teoriju tako i za praksu, jeste pitanje određivanja cijena glavnih šumskih proizvoda na teoretski ispravan, a praktično najpodesniji način. Rješavanje ovog pitanja otežava u prvom redu dugogodišnji ciklus proizvodnje šumarstva, odnosno što oni koji sudjeluju u proizvodnji ne dobiju iste godine gotov proizvod, nego se rezultat rada kao gotov (zreo) proizvod pojavljuje tek nakon izvjesnog broja godina. Osim toga, to ustanovljivanje cijena šumskih proizvoda komplikuje se i time što su one isprepletene sa rentovnim elementima.

Ovdje će se, uglavnom, proučavati problem stvaranja i određivanja vrijednosti, odnosno cijena drveta kao glavnog proizvoda šumarstva, i to cijena u vrijeme kada je drvo u šumi zrelo za sječu, odnosno za iskorišćavanje. Određivanje cijena drveta u šumi u vrijeme zrelosti za sječu važno je bez obzira kakvu funkciju u proizvodnji (ekonomski promatrano) pridajemo takvom zrelom drvetu u šumi. Naime, jedni to zrelo drvo u šumi smatraju dovršenim (gotovim) proizvodom uzgojnog šumarstva kao samostalne grane privredne djelatnosti. Time ga ujedno smatraju i sirovinom (gdje je već uključen ljudski rad) za drugu granu djelatnosti — eksploataciju šuma. Prema ovom shvatanju, takvo drvo ima svoju vrijednost, a svakako time i cijenu. Drugi opet smatraju da tek sa iskorišćavanjem šuma počinje zapravo proizvodnja drvnih proizvoda, a da su šume (šumske sastojine) proizvod same prirode, tj. da drvo u šumi nastaje bez ulaganja ljudskog rada. Za cijene drveta u šumi na panju koje se pojavljuju u današnjim uslovima smatraju da dolaze uslijed drugih okolnosti, a ne po uloženom radu u šumarstvu; oni smatraju da te cijene sadržavaju u sebi »lažnu socijalnu vrijednost«¹⁾.

Dakle, po postojećim shvatanjima drvo u šumi na panju ima u sadašnjim uslovima cijenu bez obzira uslijed čega ta cijena nastaje. Makar

¹⁾ Ovo po analogiji sa Marksovom primjedbom pri određivanju tržišnih cijena poljoprivrednih proizvoda u uslovima kapitalizma. Vidi Marks: Kapital, knjiga III, strana 610 (Kultura — Zagreb 1948)

koje shvatanje uzeli kao ispravno nužno je da se teoretski prouči određivanje cijena drveta u šumi na panju.

Ovaj problem spada među najkomplicovanije probleme ekonomike šumarstva, o njemu postoje razna mišljenja. Pravilno određivanje cijena drveta u šumi (na panju) u vrijeme njegove zrelosti zapravo je teoretski još nepotpuno raščišćen problem. O ovom se problemu u šumarskoj ekonomskoj literaturi mnogo pisalo, kako za vrijeme kapitalizma tako i u prelaznoj fazi socijalizma, ali još nije došlo do jedinstvenog mišljenja koje bi općenito bilo priznato kao naučno potpuno ispravno. Ova rasprava treba da posluži kao prilog teoretskom rješavanju ovoga pitanja. Ovo pitanje proučavaće se ovdje u uslovima ekonomskih zakonitosti kapitalističkog načina proizvodnje, kao i uslovima zakonitosti socijalizma, tj. njegove današnje prelazne faze.

Proučavanje u uslovima kapitalizma nužno je zbog toga, što u kapitalističkim zemljama vladaju i danas zakonitosti kapitalističkog načina proizvodnje, te djeluju i u šumskoj privredi kapitalističkih zemalja. Osim toga, utjecaj svjetskog tržišta (na kome sudjeluju i kapitalističke zemlje) djeluje u određenoj mjeri i na formiranje cijena u socijalističkoj državi, kao što je naša.

A. ODREĐIVANJE CIJENA DRVETU U ŠUMI — U KAPITALIZMU

I OPĆENITA RAZMATRANJA

U kapitalističkim uslovima u šumarstvu²⁾, slično kao i u poljoprivredi, monopol vlasništva šuma kao i privredni monopol šume kao privrednog objekta, tj. ograničenost šumskog zemljišta dovode do toga, da se stvaraju rentovni elementi u cijenama šumskih proizvoda. Ovo važi za one zemlje gdje se i kada se taj monopol vlasništva i ograničenosti šuma kao privrednih objekata ispoljava. U prvim počecima eksploatacije šuma u Sjevernoj Americi to nije bio slučaj³⁾. Međutim, danas se u kapitalističkim državama u cijenama šumskih proizvoda redovno stvaraju rentovni elementi. Takav je bio slučaj i u predratnoj Jugoslaviji, što je za nas od naročitog interesa.

Ako promatramo stvaranje cijena drveta u šumi u kapitalističkim uslovima, vidimo da već sam način obračunavanja cijena drveta zrelog za sječu ili, kako se to kaže, drveta u šumi na panju, jasno pokazuje na rentovne elemente. Kako će se iz kasnijeg izlaganja bolje vidjeti, taj način određivanja cijena drveta u šumi na panju morao se izvoditi različito od uobičajenog načina određivanja cijena, koji se općenito upotrebljava u većini privrednih grana. Naime, u većini privrednih grana razvi-

²⁾ Misli se u normalnim uslovima kapitalizma.

³⁾ Naime u prvim počecima eksploatacije šuma u Sjevernoj Americi taj monopol vlasništva i ograničenosti šuma kao privrednih objekata nije se ispoljavao, jer su postojali ogromni kompleksi šuma bez vlasništva. Ove su se šume u početnim stadijima kolonizacije mogle po volji eksploatirati. Jasno je da se u tom slučaju ne pojavljuju uslovi za rentu i da se tada određivanje cijena šumskih proizvoda vrši pod uslovima sličnim kao i u većini privrednih grana kao što je to Marks primijetio i za poljoprivredne proizvode (u uslovima kada ne postoji vlasništvo). — (Marks — Theorien über den Mehrwert — Knj. 2/1, str. 199—200 — Bakarić: Problemi zemljišne rente, — Komunist 1950, br. 2—3 str. 47). U uslovima gdje nema vlasništva, nema ni rente, koja se stvara uslijed vlasništva, pa se ni ekstraprofit stvoren zbog povoljnijih prirodnih uslova ne fiksira u obliku rente.) Bakarić: isto — str. 49).

jenog kapitalizma tržišnim cijenama proizvoda ostaju obično njihove prosječne cijene proizvodnje⁴⁾.

Ove cijne proizvodnje sadržavaju u sebi cijenu koštanja proizvoda, robe, povećanu za prosječni profit, tj. profit računat po prosječnoj profitnoj stopi na sve uložene kapitale, bili oni u proizvodnji utrošeni ili ne. Takve prosječne cijene proizvodnje kapitalističko tržište u normalnim uslovima priznaje kao tržišne cijene⁵⁾.

U uzgojnom šumarstvu proces proizvodnje je dugoročan, u ovoj grani proizvodnje treba čekati ponekad više od jednog vijeka na gotov, zreo proizvod. Zbog toga dugogodišnjeg roka, a s tim u vezi, i zbog dugog obrta, u kapitalističkim državama privatnici, a ni udruženi privatnici (akcionarska društva i dr.), nemaju naročitog interesa da ulažu kapitale u proizvodnju drveta u šumi, tj. u radove uzgojnog šumarstva, da bi na kraju proizvodnje dobili utrošene kapitale zajedno sa profitom na uložene kapitale⁶⁾.

No ne može se poreći da su neki vlasnici šuma u kapitalizmu, a naročito kapitalistička država, ulagali i danas ulažu sredstva u proizvodnju drveta u šumi (to jest u uzgojno šumarstvo), jer su to činjenice. Većina kapitalističkih država već odavno redovno ulaže u uzgojno šumarstvo ponekad i zbog drugih motiva (zaštitnih itd.), ali u prvom redu radi osiguranja proizvodnje drvnih proizvoda u budućim godinama. Međutim jasno je i to, da ni država, a ni vlasnici šuma nisu činili i ne čine to radi profita, koji bi dobili odmah direktno u uobičajenom jednogodišnjem roku, kao što je slučaj u drugim granama privrede. Fakat je da ulaganje kapitala radi podizanja šuma nije normalan način ulaganja kapitala. U kapitalizmu se nisu u tom cilju osnivala preduzeća kao normalne privredne organizacije kapitalizma u oblasti uzgajanja šuma. Kapitalisti koji nemaju šuma neće uložiti kapitale u uzgajanje šuma da bi te kapitale sa profitom povratili nakon sto i više godina.

Međutim, vlasnici šuma i u kapitalizmu ulažu u šumarstvo koje se bavi podizanjem šuma kada već imaju šume i prihode iz tih šuma. Oni ulažu u te šume kao u neku rezervu za budućnost, jer računaju da će se njihovi nasljednici koristiti tim šumama. Oni računaju da bi, kad već

⁴⁾ Po Marksovom terminu, dr V. Bakarić u svojoj raspravi «Problemi zemljišne rente» smatra da našem jeziku bolje odgovara termin produkciona (proizvodna) cijena. No dok se to pitanje jezično ne riješi mi ćemo se u daljem izlaganju služiti terminom cijena proizvodnje, jer je u našoj ekonomskoj literaturi taj termin više u upotrebi.

⁵⁾ Kao što je poznato, (po Marksu — Kapital III, gl. 10 str. 140—165, Kultura — Zagreb 1948) vrijednost robe jednaka je prosječnom društveno potrebnom radu za proizvodnju iste robe. U vrijeme prvih razmjena roba se razmjenjivala po svojoj vrijednosti, odnosno prema onome što su ljudi davali od sebe toj robi (a što nije od prirode dobiveno bez ljudskog rada, tj. besplatno). Ljudi su mogli dati od sebe toj robi samo svoj rad. Ono što je besplatno od prirode dobiveno, to nije ni predstavljalo vrijednost za čovjeka. Kasnije, za vrijeme kapitalizma, i to u njegovom razvijenom stadiju, nastala je promjena za robu pojedinih grana. Uslijed raznog organskog sastava kapitala u pojedinim oblastima proizvodnje (a uz istu stopu viška vrijednosti) pojavljivale su se različite količine viškova vrijednosti, odnosno profita, na istu količinu kapitala. Zbog sve veće i šire razmjene i zbog lake mogućnosti prelijevanja kapitala iz jedne grane privrede u drugu, a uslijed konkurencije, nužno je došlo do prosječne profitne, stope, tj. da se na isti kapital (bez obzira na organski sastav) dobije i isti, i to prosječni profit. Ovo dovodi (u razvijenom kapitalizmu) do toga, da se pojedinačna roba prodaje ne po svojoj vrijednosti, nego po prosječnim cijenama proizvodnje, koje sadržavaju cijenu koštanja i prosječni profit.

⁶⁾ Vidi Marks, Kapital II, str. 203, Kultura — Zagreb 1948: «Dugo vrijeme proizvodnje u kulturi šuma... a otuda dužina obrtnih perioda čini, da je ona nezgodna za privatnu, dakle i kapitalističku privrednu granu... čak i onda, kada namjesto pojedinačnog kapitaliste stupa udruženi kapitalist...»

imaju šume, bila veća šteta ne ulagati u njih, tj. ne voditi brigu o njihovom uzgajanju, što bi imalo za posljedicu stvaranje neproduktivnih zemljišta, a time i smanjivanje njihove imovine. Oni su svjesni da uz pravilno iskorišćavanje i uz nešto ulaganja kapitala u uzgajanje mogu šume stalno održavati i time ih osigurati kao svoju stalnu imovinu. Oni pri tom normalno računaju da će njihovi nasljednici iskoristiti te uložene kapitale, tj. da će dobiti iz tih šuma zrelo drvo i kao proizvod, kao robu prodavati na tržištu isto kao i sada u kapitalizmu. Oni, općenito uzevši, drugačije i ne zamišljaju društvene odnose, odnosno društveni poredak i u budućnosti.

Prema tome, vlasnici šuma u kapitalizmu u većini slučajeva i ne računaju da će se i u budućnosti na drugi način obračunavati nego na kapitalistički način, kao i danas. Inače, ako tako ne bi pretpostavljali, ne bi ni ulagali u šumarstvo koje će donijeti korist tek u budućnosti, a dobivene kapitale uložili bi u nešto drugo, u drugu proizvodnju, koja će im sigurno donijeti ono što redovno dobivaju, tj. pored utrošenih kapitala i profit na sve uložene kapitale.

Potpuno je logično da vlasnici šuma koji već imaju šume sa raznim debljinskim klasama vode računa, da i ona stabla koja još nisu dozrela za sječu (mlađa, tanja) budu što vrednija u budućim godinama, kada dozriju. Znači, ako su uvjereni da će u budućim bliskim godinama takva stabla biti više vrijedna ako se izvrše izvjesne prorede, njega ili slično, jasno da u tom slučaju imaju interesa da ulože kapitale i čekanje na rezultat ovog rada nije im dugotrajno.

Ne može se dakle kazati da u kapitalizmu vlasnici šuma u određenim slučajevima ne ulažu kapitale u uzgojno šumarstvo. No nije nastala normalna praksa da se na golim izoliranim površinama vrše nova pošumljavanja radi dobivanja profita a u okviru posebnih preduzeća za uzgoj šuma.

Vlasnici šuma pri prodaji zrelog drveta u šumi (na panju) nisu normalno prilikom kalkulacije izvodili prodajne cijene na bazi troškova, koje su eventualno ulagali u uzgajanje šuma ranijih godina, jer su ti troškovi bili ulagani davno i nisu se po pravilu, tj. u većini slučajeva (kao normala) ni evidentirali na način kako se evidentiraju u drugim granama privrede. Ukoliko je i bilo (odnosno ima) takvih slučajeva u kapitalizmu, to su uglavnom iznimni slučajevi. To nije postalo društveni uzus u kapitalizmu, koji bi tržište normalno uzimalo u obzir. Za ovakva dugotrajna neuobičajena ulaganja kapitalistički način proizvodnje nije utvrdio svoje norme računanja, jer to i nije bio normalan način ulaganja kapitala.

Prema tome, tržište nije moglo da utvrdi prosječna ulaganja rada, odnosno troškova, u mase drveta u šumi koje će postati zrelo za sječu, da bi se po tim ulaganjima rada, odnosno po troškovima uzgojnog šumarstva, računale cijene drveta u šumi na panju.

Isto tako, pri utvrđivanju cijena zrelog drveta u šumi (na panju) kapitalisti nisu mogli računati ni na jednogodišnja ulaganja rada u tekućoj godini, odnosno tekuće troškove, jer nisu znali tačno koliko će budućih proizvoda tekuća ulaganja troškova dati kao rezultat, što će se moći vidjeti tek u budućnosti. To znači da kapitalističko tržište niti je priznavalo, niti normalno priznaje račune izvedene na takav način.

No to ne znači da rad i troškovi koji su vlasnici šuma ulagali, odnosno smatrali da trebaju ulagati u uzgojno šumarstvo, tj. za unapređivanje svojih šuma, nisu u izvjesnoj mjeri djelovali na traženje većih prihoda iz postojećih šuma, pogotovo kada su izvjesni troškovi uzgojnog šumarstva u tekućoj godini bili direktno vezani za sječive mase, koje se prodaju te godine. Razumljivo je da su vlasnici šuma nastojali da pokriju te troškove ulaganja u šume, iako im je bilo jasno da te troškove ulažu za budućnost.

Obično su vlasnici šuma ulagali u uzgajanje svojih šuma samo onda kada su već imali i prihoda iz postojećih šuma.

Iz ovog dosadanjeg izlaganja izlazi da se vlasnici šuma u kapitalizmu nisu mogli pri određivanju cijena zrelog drveta u šumi (na panju) služiti uobičajenom kalkulacijom kakva se vršila u drugim granama privrede, tj. po cijenama proizvodnje uzgojnog šumarstva, odnosno dodajući cijenama koštanja uobičajeni prosječni profit na uložene kapitale (u uzgojno šumarstvo). Stoga se uobičajena kalkulacija za tržišne cijene proizvoda, uzuelna u kapitalizmu u većini grana privrede, a koja se bazirala na cijenama proizvodnje, nije ni primjenjivala za određivanje cijena drveta u šumi na panju.

Istina je da je u šumarskoj literaturi kapitalističkih država pokušavano da se cijene drveta u šumi na panju teoretski izvedu na bazi troškova proizvodnje uzgojnog šumarstva, odnosno na bazi tzv. troškovne vrijednosti, no, ovo su bile samo teoretske studije⁷⁾.

Troškovna vrijednost šumskih sastojina izražavala se matematskim formulama. U literaturi je poznata formula troškovne vrijednosti sastojine u ovom obliku⁸⁾:

$H_{km} = (B + V) (1, op^m - 1) + C \times 1, op^m - (D_a \times 1, op^m - a + \dots)$
gdje je — H_{km} — troškovna vrijednost šumske sastojine u m -toj god.,

B — kapital šumskog zemljišta (kapitalizirana zemljišna renta),

C — trošak pošumljavanja,

V — kapitalna vrijednost upravnih troškova,

D_a — prihodi prorede u godini a ,

p — šumski kamatnjak.

Po ovoj formuli se zapravo troškovna vrijednost sastojine izvodi iz troškova u dugogodišnjem procesu proizvodnje. U troškove se računaju i upotrijebljene zemljišne rente, a odbijaju u međuvremenu dobiveni prihodi. Pri tom se računa na ukamaćivanje svih kapitala u dugogodišnjem procesu proizvodnje, tj. sa kamatima na kamate⁹⁾.

⁷⁾ Prvi je iznio u javnost teoriju troškovne vrijednosti König (Forstmatematik, 3. Aufl., Gotha 1846). Najpoznatije matematske izvode troškovne vrijednosti sastojina naročito obradene dao je Faustmann (Allg. Forst u. Jagdzeitung — 1854 — Bestandeskostenwertformel). O troškovnoj vrijednosti pisali su i drugi. Među najjače spada dr Endres (Waldwertrechnung u. Forststatik, 4. Aufl., Berlin, 1923). Usvajajući postavke dr Endresa, kod nas je pisao o troškovnoj vrijednosti dr Nenadić (Računanje vrijednosti šuma, Zagreb, 1922, str. 143—161).

⁸⁾ Dr Nenadić »Računanje vrijednosti šuma« Zgb. 1922, str. 148.

⁹⁾ O konstrukciji troškovne vrijednosti sastojina prema gledanju pristaša najveće zemljišne čiste rente pisao je dr Pipan — (Kapitalizam u šumarstvu, Sumarski list, 1938, str. 137).

U kapitalizmu takvi izvodi nisu nikada bili primjenjivani u praksi, niti se sada primjenjuju. Takve račune kapitalistička praksa, odnosno tržište, nije priznavalo i ne priznaje. Prema tome, u kapitalizmu je iz već spomenutih razloga (kao i iz razloga o kojima ćemo naknadno govoriti) primjenjivan drugi način određivanja cijena drveta u šumi (na panju) — različit od onog uobičajenog u drugim granama privrede. Taj specifični način određivanja cijena drveta u šumi (na panju) primijenjen u kapitalizmu jasno pokazuje, kao što će se vidjeti da se u cijenama drveta u šumi na panju pojavljuju rentovni elementi, odnosno da su u tim cijenama sadržane rente šume. Za razliku od uzgojnog šumarstva, pri iskorišćavanju šuma (odnosno i preradi drveta) kalkulacija cijena vrši se na uobičajen način (kao i drugim granama proizvodnje), prema troškovima koji se ulažu u proizvodnju tih grana. Ovo se radi zbog toga što se mogu lako izračunati troškovi, koji se odnose na proizvode tih grana, čiji proces proizvodnje traje manje od jedne godine.

Pri kalkulaciji cijena proizvoda iskorišćavanja šuma cijene drveta u šumi (na panju) ulaze u troškove proizvodnje tih proizvoda, pošto je zrelo drvo u šumi na panju sirovina za eksploataciju šuma.

U eksploataciju šuma i u preradu drveta, koje su inače u uskoj vezi sa uzgojnim šumarstvom (jer rade sa šumskim odnosno drvnim proizvodima) kapitalisti ulaze kapitalne normalno i redovno kao i u sve ostale grane privrede. U proizvodnju ovih grana ulažu se kapitali sa uobičajenim ciljem kapitalista da se pored cijene koštanja (u koju ulazi i amortizacija stalnih kapitala) dobije uobičajeni profit nakon završenog procesa proizvodnje i prometa u toku jedne godine.

Ove djelatnosti normalno se pojavljuju u preduzećima pojedinih privatnika kapitalista kao i udruženih kapitalista udruženih u akcionarska i druga društva. Kalkulacija njihovih tržišnih cijena izvodi se na temelju troškova proizvodnje.

II METODE ODREĐIVANJA CIJENA DRVETA NA PANJU U KAPITALIZMU

Ako neki kapitalista — šumski industrijalac ulaže kapital u iskorišćavanje šuma, on traži da mu se u tržišnim cijenama izrađenih drvnih proizvoda vrati njegov utrošeni kapital, tj. cijena koštanja, a pored cijene koštanja on traži još i uobičajeni (prosječni) profit na sve uložene kapitalne u toj proizvodnji. Ako to ne bi postizao, on ne bi ni ulagao svoje kapitalne u proizvodnju drvnih proizvoda, nego bi se orijentirao na neku drugu proizvodnju koja bi mu to donosila.

Naime, kao što je i pomenuto, u kapitalističkim uslovima proizvodi većine grana mogu se na tržištu plasirati tako da se pored cijene koštanja dobije i profit po prosječnoj profitnoj stopi, koja je za određeno vrijeme ili, bolje rečeno u određenom momentu postala uobičajena. Kada kapitalisti sa svojim kapitalom ulaze u neku proizvodnju, nužno traže da dobiju za sebe (u svakoj grani privrede) tu cijenu proizvodnje. Logično je da to traže i u proizvodnji drvnih proizvoda. No kada kapitalista ulazi u proizvodnju čija je sirovina, odnosno osnovni materijal, drvo u šumi, nailazi na monopol vlasništva šuma, susreće se sa vlasnikom šume.

Kada se radi o proizvodnji drvnih proizvoda, i vlasnik šume (svejedno da li je to država) traži svoj dio za korišćenje šuma, bez obzira da li je i koliko je ulagao u uzgajanje šuma.

Iz ovoga proizlazi da se u kapitalizmu gotovi, izrađeni drveni proizvodi (koji spadaju među proizvode najvažnije za život) moraju na tržištu prodavati po cijenama u kojima će se odraziti i ovo traženje vlasnika šume. Tržišna cijena izrađenih drvnih proizvoda moraće kapitalisti — šumskom industrijalcu svakako vratiti utrošeni kapital i osigurati uobičajeni profit. Osim toga, u toj istoj tržišnoj cijeni mora biti i dio za vlasnika šume, jer ovaj bez toga ne bi dao šumu za iskorišćavanje.

To znači da i taj dio za vlasnika šuma takođe nužno mora biti sadržan u tržišnoj cijeni izrađenih drvnih proizvoda koji su se pojavili na tržištu. Ako to ne bi bilo, ne bi se izvršila dovoljna proizvodnja, ne bi bilo podmireno traženje tržišta, cijene bi nužno skakale, opet bi došlo do toga da bi takve cijene mogle dati ono što kapitalista traži za sebe kao i ono što traži vlasnik šume.

U kapitalizmu se dakle u tržišnu cijenu izrađenih proizvoda drveta mora uključiti, pored cijene proizvodnje, i višak iznad prosječnog profita (ekstra profit). Ovaj višak iznad redovnog (prosječnog) profita mogao se stvoriti pri iskorišćavanju šumskih proizvoda, a da i ne pređe njihovu vrijednost, zbog toga što je pri ovoj proizvodnji organski sastav kapitala nizak. Ovo znači da pri eksploataciji šuma, odnosno kod proizvoda ove grane postoji razlika između njihove vrijednosti, koja je viša, i cijene proizvodnje (produkcione cijene), koja je niža; u toj razlici stvara se mogućnost ekstraprofita.

Taj ekstraprofit traži za sebe vlasnik šume i dobiva ga kao monopolista, koji iskorišćava to svoje pravo vlasništva nad ograničenim privrednim objektima, šumama i šumskim zemljištima, koja se ne mogu lako i brzo reproducirati uz daljnje ulaganje kapitala kao sredstva za rad u drugim privrednim granama. U drugim privrednim granama, npr. u industriji, ovakav se ekstraprofit uslijed konkurencije postepeno ukida.

Takav ekstraprofit koji zahvata vlasnik šume kao monopolista — vlasnik ograničenih privrednih objekata — naziva se *rentom šume* (slično kao i u poljoprivredi i u rudarstvu).

Iz ovoga izlazi da se tržišne cijene izrađenih šumskih odnosno drvnih proizvoda formiraju tako, da sadrže i ovaj ekstraprofit kao rentu vlasnika šuma, pored cijene proizvodnje koju dobiva kapitalista za uloženi kapital u proizvodnju drvnih proizvoda.

Cijene će se regulisati (kao što će se vidjeti iz daljnjeg izlaganja) po troškovima proizvodnje u onim šumama u koje se zbog potreba tržišta mora nužno ulaziti i to prema onim sa najnepovoljnijim uvjetima (a koje još dolaze u obzir za podmirenje potreba tržišta).

Ovo nužno slijedi iz toga što u takvim najnepovoljnijim šumama (koje su nužne za eksploataciju radi podmirenja tržišta) drveni industrijalac ne bi ni vršio tu eksploataciju ako mu tržište ne bi priznalo cijenu koja bi mu dala i ovdje ono što normalno može dobiti i u drugim granama privrede. Iz takvih šuma i vlasnik šume mora dobiti svoj dio, inače ne bi dao tu šumu na iskorišćavanje. U tom slučaju ne bi bile podmirene potrebe tržišta za drvetom te bi cijene skakale do te visine da bi konačno opet dobio iznos koji traži. Iz ovoga se vidi da će tržište u tržnim cijenama

priznati cijenu proizvodnje kapitalisti koji vrši iskorišćavanje u tim najlošijim šumama sa najnepovoljnijim uvjetima, a vlasniku šume — rentu (ovdje apsolutnu rentu šume). Iz ovoga jasno proizlazi da cijene proizvoda tih najnepovoljnijih šuma postaju na tržištu regulatori za proizvode svih šuma.

U šumama boljim po bonitetu ili po manjim transportnim troškovima do mjesta potrošnje biće veće razlike između tržišnih cijena izrađenih proizvoda eksploatacije šuma i njihovih cijena proizvodnje. Time će se u takvim povoljnijim šumama dobiti i veća renta, zbog toga što će se u šumama boljeg boniteta dobiti na jedinici površine više proizvoda. Isto tako u šumama sa povoljnijim transportom biće potrebna manja ulaganja rada (troškova), a time će i jedinična individualna cijena proizvodnje proizvoda tih šuma biti niža.

Tako se pri eksploataciji šuma boljih po bonitetu i položaju prema tržištu pored apsolutne rente (koja se dobiva iz cijene proizvoda i najnepovoljnije šume) postiže još i diferencijalna renta šume.

Prema ovome sistemu je podešeno i izračunavanje cijena drveta u šumi (na panju), odnosno kalkulacija šumske takse, i to tako da se od tržišne cijene izrađenih drvnih proizvoda odbijaju troškovi i odgovarajući profiti, ostatak je cijena drveta u šumi (na panju). Dakle, te se cijene dobivaju odbijanjem od tržišne cijene (deduktivno, retrogradno, unatrag) i tako se dolazi do šumske takse.

Budući da se šumska taksa dobiva odbijanjem (deduktivno, retrogradno, unatrag), zato se ovaj metod određivanja cijena drveta u šumi na panju i zove deduktivni, odnosno retrogradni.

Ako se promatra ovaj način ustanovljivanja cijena drveta u šumi na panju (šumske takse), vidi se da baš ovakav način u takvim cijenama ukazuje na rentu šume.

Ovaj deduktivni (retrogradni) način obračunavanja šumske takse primljen je i primjenjuje se u kapitalizmu, a bio je primjenjivan i kod nas u Jugoslaviji za vrijeme kapitalizma. Prilagođen socijalističkim principima ovaj način kalkulacije šumskih taksa bio je u Jugoslaviji primjenjivan i neko vrijeme poslije oslobođenja.

Dakle, tim deduktivnim (retrogradnim) načinom izračunavanja cijena drveta u šumi polazi se od tržišne cijene — i od nje odbija cijena koštanja (tj. utrošeni kapitali u proizvodnji izrađenih proizvoda drveta) i redovni prosječni profit na sve uložene kapitale u toj proizvodnji. Tu se, zapravo odbija cijena proizvodnje eksploatacije šuma, ali vrlo često se to odbijanje vrši od tržišnih cijena gotovih proizvoda prerade drveta. Ovo zbog toga što tržište daje sigurniju podlogu za cijene proizvoda prerade drveta nego proizvoda eksploatacije šuma.

Kada se izvrši to odbijanje cijene proizvodnje od tržišne cijene, razlika predstavlja šumsku taksu.

Ovakvim se načinom računa, tj. deduktivnim (retrogradnim) metodom priznaje šumskom industrijalcu koji ulazi u eksploataciju šuma cijena koštanja zajedno sa redovnim (prosječnim) profitom. Ostalo, tj. razlika između tržišne cijene i cijene proizvodnje sadrži, dakle, višak iznad redovnog profita. Samo iz te razlike (u stvari samo iz ekstraprofita) može doći u obzir dio za podmirenje vlasnika šuma za prodato drvo u šumi.

Ovaj ekstraprofit odlazi vlasniku šume i time se pretvara u rentu vlasnika šume. Ova razlika između tržišne cijene izrađenih drvnih proizvoda i njihove cijene proizvodnje mogla je, dakle, postati šumska taksa, odnosno cijena drveta u šumi na panju.

Na ovakvom principu bile su izvedene i formule za izračunavanje šumske takse, odnosno cijene drveta u šumi (na panju). Polazilo se od pretpostavke da cijena izrađenih šumskih proizvoda na tržištu treba da sadrži cijenu koštanja tih izrađenih drvnih proizvoda (tj. utrošeni kapital u tu proizvodnju), kao i šumsku taksu, koju takođe treba da plaća onaj koji ulaže kapital u tu proizvodnju izrađenih proizvoda, i konačno profit na sve uložene kapitale u tu proizvodnju — ili simbolički izraženo matematskom formulom: $C = T + \dot{S} + P \dots I$, gdje je C — tržišna cijena izrađenih drvnih proizvoda, T — cijena koštanja (troškovi uloženi u proizvodnju), \dot{S} — šumska taksa i P — profit.

Pošto se profit P odnosi na sve kapitale koji sudjeluju u proizvodnji, računajući tu i šumsku taksu, to se profit P simbolički može izraziti u obliku procenta (profitne stope) na kapitale, T + \dot{S} , koji se stvarno izdaju, tj. $P = (T + \dot{S}) \times O,Op$, odnosno možemo formulu I pisati ovako:

$$C = T + \dot{S} + (T + \dot{S}) O,Op$$

$$C = T + \dot{S} + T \times O,Op + \dot{S} \times O,Op$$

$$C = T + T \times O,Op + \dot{S} + \dot{S} \times O,Op$$

$$C = T(1 + O,Op) + \dot{S}(1 + O,Op)$$

$$C = T \times 1,Op + \dot{S} \times 1,Op \text{ ili}$$

$$\dot{S} = \frac{C}{1,Op} - T \dots \dots \dots II \quad 10)$$

Ovo je simbolična polazna formula za izračunavanje šumske takse u kapitalizmu. Po nekim ova formula zove se Barthina formula. Ova formula vrijedi ako se pretpostavi da se proizvodnja vrši samo jedne godine.

Ova formula je simbolična, jer zapravo ona pokazuje samo princip obračunavanja šumske takse, dok ima razlika u pojedinim konkretnim metodama po kojima se obračunavala šumska taksa. U ovoj formuli profit je zapravo, izražen jedinstvenim procentom profita (p). Međutim, kao što je poznato, profit u kapitalizmu se dijeli na kamate na uložene kapitale i na poduzetničku dobit, tako da se praktično računalo posebnim procentom poduzetnička dobit, a posebnim procentom kamata na uložene kapitale.

U raznim formulama na različite načine tretirali su se troškovi, prema tome kako su oni pojedinačno ulazili u toku godine (na početku, u sredini, odnosno na kraju godine itd.). Isto tako, na razne načine uzimali su se procenti poduzetničke dobiti (neki na troškove proizvodnje i šumsku taksu, a neki na troškove proizvodnje i šumsku taksu zajedno sa kamata (i dr.).

Tako su dobivene razne formule za obračunavanje šumske takse, ali su sve one imale zajedničko porijeklo, polazile su od tržišne cijene gotovih drvnih proizvoda odbijajući njihovu cijenu koštanja i uobičajeni profit bilo u kojoj formi.

¹⁰⁾ Dr Ugrenović: Iskorišćavanje šuma, Zagreb 1931., str. 156.

Ova simbolična formula transformirala se na razne načine, a neki su postavljali i svoje formule (koje su počivale na istom principu).

Tako je inž. Waszner uveo formulu, koja se primjenjivala u Jugoslaviji (1929. godine). On je računao da se kapital ne ulaže odmah na početku, nego da se troškovi ulažu podjednako u toku cijele godine, pa stoga u svojoj formuli računa da se kapital treba da ukamačuje samo pola godine. On dijeli profit na kamatu od uložениh kapitala i na poduzetničku dobit. Njegova je formula ova:

$$\dot{S} = \frac{2}{2,0p_1} (C - U) - T,$$

$$\text{gdje mu je } U = \frac{C}{\frac{50 \times 2,0p_1}{p_2} + 1}$$

U je poduzetnička dobit,

p_1 — postotak ukamaćivanja kapitala,

p_2 — postotak poduzetničke dobiti.

Posebne formule su izvedene za dugoročnu eksploataciju šuma, gdje se mora ulagati u razne investicije, koje nužno treba amortizovati, a isto tako otplatiti i uložene kapitalne zajedno sa kamatama u obliku anuiteta. U tim dugoročnim poslovima u troškove ulaze amortizacione tangente, a posebno se odbijaju anuiteti, što sve smanjuje šumsku taksu.

Pri ovim dugoročnim eksploatacijama šuma obračun se vrši pomoću kamatno-kamatnog, odnosno rentovnog računa.

U Wasznerovoj formuli šumske takse za dugoročne eksploatacije uveden je i anuitet, odnosno suma anuiteta (sa svim otplatama i kamatama).

$$\dot{S} = \frac{2}{2,0p_1} (C - Asa - U)$$

On računa da je:

$$U = \frac{C + T \frac{2,0p_1}{2} - Asa}{1 + \frac{50 \times 2,0p_1}{p_2}}$$

(Ovdje je Asa suma anuiteta)

Wasznerova formula bila je kasnije preformirana za službenu upotrebu (Šurić¹¹⁾ u:

$$\dot{S} = \frac{C}{1,0 \frac{p_1}{2} \times 1,0p_2} - T \quad (\text{pri jednogodišnjoj eksploataciji šuma})$$

i u

$$\dot{S} = \frac{C}{1,0 \frac{p_1}{2} \times 1,0p_2} - T - \frac{Asa}{1,0 \frac{p_1}{2}}$$

(pri dugoročnoj eksploataciji šuma)

¹¹⁾ Vidi Zbornik šumarskih zakona i propisa. Beograd — 1936 — str. 69.

Sve ove navedene formule mogu se izvesti iz početne simbolične formule¹²⁾. Ove formule izgledaju vrlo jednostavno, no one su samo simboli vrlo složenih računa. Tržne cijene (C), troškovi koštanja, tj. utrošeni kapitali (T) i profit (P) ovdje se predviđaju u budućoj eksploataciji u koju se misli ući. U ovakvom računu mora se unaprijed predvidjeti cijela buduća bilansa, tj. što će koštati cijeli posao buduće godine, a pri dugoročnim poslovima čak i nekoliko godina unaprijed. Ovo je još više komplikovalo kalkulaciju.

Svi elementi ove formule su promjenljivi. Nisu konstantne ni tržišne cijene ni troškovi, a ni profit¹³⁾. Tržišna cijena (C) ovisi od ukupne ponude i potražnje drveta na tržištu, što se ne može predvidjeti sa sigurnošću. Na troškove (T), koji su se morali predvidjeti za sve faze rada u svakom pojedinom slučaju, mogu utjecati razne okolnosti. Pored toga, i profiti (P) se mijenjaju. Računa se da se profiti sastoje iz poduzetničke dobiti i kamate na uložene kapitale.

Pri dugoročnim poslovima koji će trajati više godina moraju se računati i amortizacije tangente za buduće investicije (gradnje šumskih komunikacija i drugih objekata), kao i kamate za sve uložene kapitale u tu gradnju.

I pored šarolikosti tih formula, u osnovi im je bilo zajedničko to što se šumska taksa izračunavala iz viška iznad redovnog (prosječnog) profita proizvoda eksploatacije šuma. Naime, izraz $T + P$ predstavlja kategoriju cijene proizvodnje u kojoj je ovakvim računom šumske takse uključen redovan (prosječan) profit (P). Ako se u tržišnoj cijeni (C) izrađenih drvnih proizvoda nalazi, pored cijene proizvodnje ($T + P$), i višak iznad redovnog (prosječnog) profita, tj. kada je izraz $C - (T + P)$ pozitivan, samo onda se dobije šumska taksa. To znači da je ovakvom formulom šumske takse [$\dot{S} = C - (T + P)$] tačno izražen baš rentovni način izračunavanja šumske takse, jer je šumska taksa ovdje višak iznad cijene proizvodnje do tržišne cijene¹⁴⁾.

Iz ovoga svega se vidi da ta šumska taksa sadrži rente šume, jer taj višak normalno ide vlasniku šume. Tu rentu šume nije morao vlasnik šume (u Jugoslaviji i država) dobiti u potpunosti. To je zavisilo od toga da li su pravilno kalkulirani troškovi koštanja, tj. utrošeni kapitali, kao i svi uloženi kapitali na koje se uzimala kamata.

Jasno da šumski industrijalac nastoji pri kalkulaciji šumske takse prikazati većim sve troškove nego što će stvarni biti. Ako šumski industrijalac uspije da mu se u računu šumske takse prizna veća suma utrošenih odnosno uložениh kapitala nego što će on stvarno utrošiti i uložiti, on time automatski treba da dađe manju šumsku taksu. Na taj način šumski industrijalac dobiva dio ekstraprofita, jer taj dio onda ne ide sav u šumsku taksu, a išao bi da su se pravilno obračunavali troškovi onakvi kakvi će se stvarno i utrošiti, tj. manji. Jasno je da je bilo i takvih slučajeva. Ako gledamo prilike predratne Jugoslavije, do toga je dolazilo naročito zato što je drvna industrija Jugoslavije bila u rukama privatnih kapita-

¹²⁾ Vidi članke o šumskoj taksi: Sarnavka — Sumarski list 10/1933, Vesely — Sumarski list 8/1922, Lohwasser — Sumarski list 4/1922, Waszner i Surić — Sumarski list 7 i 12/32 i 3/33,

¹³⁾ Pipan — Sumarski list 5/1935.

¹⁴⁾ Marks, Kapital III. Kultura, 1948 — str. 701 (dolje) i str. 702..... zbog prepreke, koju stavlja zemljišno vlasništvo, tržišna cijena mora da se popne i da plaća neki suvišak iznad cijene proizvodnje, tj. neku rentu... itd.

lista, i to obično udruženih (akcionarska društva), u čije je račune neko drugi osim njih teško mogao imati uvida.

Naročito je to bilo teško u onim preduzećima koja su bila u rukama stranog kapitala, a to su bila obično najjača preduzeća, koja su izvozila drvo u inostranstvo. Ona nisu rado pokazivala svoje prihode ni svoje troškove i uložene kapitale. Često su u svojim bilansama nastojali prikazati troškove većim nego što su uistinu bili, ne samo radi određivanja manje šumske takse, nego i radi toga da plate što manje poreza. Oni su sami za sebe (za svoje kalkulacije) raspolagali mnogo tačnijim podacima, jer su te podatke imali sigurno u rukama. Pratili su i znali dobro kretanje cijena drveta na vanjskom i unutarnjem tržištu, a isto tako raspolagali tačnim podacima dotadanje cijene koštanja kao i podacima o kapitalima koji se nužno ulažu u pojedine poslove, kao npr. za gradnju komunikacija i drugih objekata u šumi. U namjeri da osiguraju što veći profit, privatni kapitalisti su prije svake kalkulacije brižljivo sve te podatke izrađivali. U tome se i sastojala glavna vještina tih ljudi.

To ne znači da u pojedinim preduzećima nije bilo i gubitaka u poslovanju uslijed loše obračunate šumske takse, ali ovdje se govori o normalnom prosjeku.

U šumama gdje se ovakvim načinom kalkulacije šumskih taksa ne može postići pored cijene koštanja i prosječnog profita nikakav višak, tj. gdje je šumska taksa jednaka nuli, nije se ni vršila eksploatacija.

Bilo je, naročito u udaljenim šumama često slučajeva da se ovakvim načinom obračunavanja izračunavala i negativna šumska taksa. To je pokazivalo da za kapitalistu nema profita u takvoj šumi. Jasno je, da su takove šume ostajale nekorišćene. Zbog toga je bilo slučajeva da su vlasnici šuma (naročito kada je bilo finansijskih poteškoća) davali bolje i bliže šume na eksploataciju, jer su na njih dobivali više. Isto tako, dozvoljavali i veće sječe u bližim šumama da bi dobili veće šumske takse. Tako je došlo kod nas (na primjer u Bosni i Hercegovini) do toga da su šume bliže komunikacijama u pojedinim područjima suviše iskorišćene.

Za vrijeme kapitalizma nisu u praksi dolazila u obzir izračunavanja vrijednosti odnosno cijena drveta u šumi (na panju) po troškovima njihove proizvodnje, kao što je običaj u drugim privrednim granama.

Vlasnik šume u kapitalizmu zadovoljava se šumskom taksom, koju dobiva rentovnim načinom izračunavanja. Ta je šumska taksa redovno veća nego što on ulaže u pošumljavanje, odnosno i u ostale poslove uzgojnog šumarstva. Prema tome, pri izračunavanju cijena drveta u šumi na panju nisu mu potrebne specijalne kalkulacije prema troškovima njegovog uzgojnog šumarstva. On u ovo šumarstvo i onako ulaže tek onda kada već ima prihode iz šume.

Vlasnik šume zadovoljava se ovakvim rentovnim načinom izračunavanja šumske takse za drvo u šumi na panju i zbog toga što on zna da je ta šumska taksa za drvo koje je nastalo od prirode ili su ga proizvele ranije generacije. Za eventualna ulaganja troškova od strane prijašnjih generacija on nikakvom kalkulacijom niti evidencijom, odnosno normalnim knjiženjima praktično nije zadužen. Zato što je dobio rentu šume uvijek višu od troškova proizvodnje za uzgojno šumarstvo (a koji se odnose na budućnost), vlasnik šume je rentom zapravo već unaprijed sebi naplatio trošenje novčanih sredstava — kapitala za buduću proizvodnju,

odnosno reprodukciju u daljoj budućnosti. Međutim, on bi tekuće godine dobio rentu i da ne ulazi iste godine u pošumljavanja i druge proizvodne radove šumarstva. Troškovima pošumljavanja samo mu se smanjuje renta, koju je već dobio, i to kao izraz vlasništva već zrelih šuma.

Ukoliko se nije nikada ulagalo u proizvodnju šumskih proizvoda, tj. u uzgojno šumarstvo u određenoj šumi, a dobiva se prihod iz te šume u šumskoj taksi, jasno je da je ta šumska taksa čista renta. Ukoliko je vlasnik šume ranije ulagao u proizvodnju drveta u pojedinim šumama, a ima dijelova tih šuma u koje nije nikada ulagan rad, u ukupno dobivenoj šumskoj taksi nisu samo čisti rentovni elementi ako se siječe iz jednih i drugih dijelova. Dalje, ako je vlasnik šuma ranije ulagao u uzgojno šumarstvo, ali sastojine nisu došle do svoje zrelosti, a međutim ima prihoda iz drugih šuma, u koje nije uloženi ljudski rad, on opet dobiva čistu rentu. Ovo je zbog toga što ono što je utrošio u uzgojno šumarstvo leži još u nedovršenoj proizvodnji — pošto ta ulaganja rada nisu još dala gotov zreo proizvod.

Slično je ako se u određenu šumu uložilo samo tekuće godine, tj. ranije se nije ulagalo u proizvodnju uzgojnog šumarstva u toj šumi, a prihodi se dobiju tekuće godine prodajom zrelih stabala, koja su prošla dugogodišnji proces rastenja u toj šumi, ti su prihodi opet čista renta. Međutim, vlasnik šume u svome bruto-računu ipak računa da su mu se ovogodišnji prihodi iz šuma (u ovakvom slučaju zapravo čista renta) smanjili za onu sumu koju je utrošio ove godine za uzgojno šumarstvo. U stvari, on će normalno uvijek uložiti manje u šumarstvo nego što će dobiti u šumskoj taksi. Jasno je da je ovo zbog toga što mu (ako već nema prihoda iz šume) nije u interesu zbog dugoročnog procesa proizvodnje i dugoročnog obrta kapitala, da ulaže kapital u proizvodnju uzgojnog šumarstva. On ulaže, kad mu šuma već daje prihode, računajući da će mu ih davati i u budućnosti.

Prema tome vlasnici su šuma iz šumske takse vršili uzgojne radove šumarstva (pošumljavanja, čišćenja, prorede itd.) u šumama iz kojih su već dobivali prihode. Ta pošumljavanja vršili su, dakle, samo onda kada su imali sredstava, koja su već dobivena iz šumske takse. Te su prihode ubirali od sječa tih šuma i nakon tih sječa praktično su vršili pošumljavanje, čije koštanje nije normalno prelazilo ono što su dobivali šumskim taksama. Praktično uzeto, to znači da su sva pošumljavanja (uzgojni radovi) u koliko su se vršila, već bila plaćena iz prethodno dobivenih šumskih taksa. Ovo jasno pokazuje da vlasnicima šuma u kapitalizmu nije bilo nužno da vrše neka specijalna izračunavanja vrijednosti, odnosno cijena zrelog drveta u šumi (na panju) po troškovima odnosno po ulaganjima rada (bilo minulog, bilo živog).

Kao što se vidi, za vrijeme kapitalizma nije praktično bilo, a niti moglo biti drugog načina kalkulacije cijena drveta u šumi (na panju) osim ovakvog naprijed izloženog, koji je jasno pokazivao da su u cijeni drvnih proizvoda sadržane apsolutne, a u određenim slučajevima i diferencijalne rente šume. Ovaj način obračunavanja bio je jedini koji se praktično sprovodio u ugovorima o prodaji šume za eksploataciju, a bio je i baza za licitacije, ukoliko su se one vršile.

Ako sam vlasnik vrši ujedno i eksploataciju svojih šuma, on će takođe i sebi računati na isti način, koliko bi dobio za drvo u šumi na panju, ako bi ga prodao, odnosno dao drugom kapitalisti na eksploataciju.

On će računati na onoliku cijenu tog drveta u šumi koliku tržište normalno priznaje, a to je jedino ona cijena koja se dobije deduktivnim (retrogradnim) metodom kalkulacije.

Iz svega dosadašnjeg se vidi da je u kapitalizmu u svakom slučaju važio i važi i danas kao uzus deduktivni (retrogradni) način obračunavanja šumske takse i da se u tržišnim cijenama drveta u šumi na panju uslijed monopola vlasništva i monopola ograničenosti šumskih zemljišta (šuma) održavaju rentovne »lažne socijalne vrijednosti¹⁵⁾.

B. ODREĐIVANJE VRIJEDNOSTI ODNOSNO CIJENA DRVETA NA PANJU — U PRELAZNOJ FAZI SOCIJALIZMA

Zbog specifičnosti ekonomskih elemenata proizvodnje uzgojnog šumarstva i u socijalizmu se pri određivanju vrijednosti, odnosno cijena drveta u šumi na panju susrećemo sa komplikacijama. U prelaznoj fazi socijalizma, isto tako, ne možemo izbjeći elemente koji inače u kapitalizmu stvaraju rentu.

Zbog specifičnosti ekonomskih elemenata proizvodnje uzgojnog šumarstva, mora se i sada o njima voditi računa, samo što ih sada pri obračunavanju cijena drveta (na panju), odnosno pri kalkulaciji šumske takse može društvo svjesno regulisati, tj. može svjesno ukidati njihovo djelovanje ili ih ostavljati sa unaprijed određenim ciljem u okviru privredne politike zajednice, kao što će se vidjeti iz kasnijih izlaganja.

Pri ovom računanju, odnosno ustanovljivanju vrijednosti ili cijena drveta u šumi mora se držati zakona i principa političke ekonomije, koji važe za sve privredne grane. Jasno je da se pri tom moraju utvrditi specifičnosti i mjesto šumarstva među privrednim granama, jer samo na taj način moći ćemo pravilno primijeniti principe političke ekonomije, koji se odnose na svaku proizvodnju, pa prema tome i na proizvodnju šumarstva, koje se bavi dobivanjem drveta u šumi.

I. UZGOJNO ŠUMARSTVO KAO GRANA PRIVREDE, KAO PROIZVODNA GRANA

U šumarskoekonomskoj literaturi postoje razna mišljenja o uzgojnom šumarstvu kao ljudskoj djelatnosti. Naročito se mnogo o tome raspravljalo da li se ova djelatnost može ubrojiti u proizvodne grane.

Ukoliko se uzgojno šumarstvo ne bi smatralo granom proizvodnje, odnosno privrednom granom, onda ne bi ni imalo opravdanja razmatranje vrijednosti, odnosno cijena drveta u šumi na panju, jer se već takvim stavom osporava da se mogu u ovoj grani djelatnosti stvarati vrijednosti, odnosno cijene kao izraz vrijednosti.

Budući da ima raznolikih mišljenja o tome pitanju nužno je izvršiti njihovu analizu i zauzeti određeni stav.

Mi ćemo poći od pretpostavke da je uzgojno šumarstvo proizvodnja, tj. da je uzgojno šumarstvo proizvodna grana. Bez tako određenog stava

¹⁵⁾ Analogno Marksu — Kapital III, Kultura — 1948, str. 610.

ne bi bilo logično izvođenje ekonomskih analiza proizvodnje uzgojnog šumarstva, niti bi se mogla vršiti ekonomska upoređivanja te proizvodnje sa drugim granama privrede.

Prethodno ćemo analizirati razna mišljenja o uzgojnom šumarstvu kao proizvodnji da bismo mogli utvrditi da li je ta djelatnost proizvodna grana.

Ima stručnjaka koji sumnjaju da je to proizvodnja¹⁶⁾, a ima ih, opet, koji potpuno negiraju¹⁷⁾ da je šumarstvo koje se bavi uzgojem proizvodna grana te smatraju da ono tek sa eksploatacijom šuma postaje privrednom granom. Po njihovom mišljenju, drvo u šumama dobiva se prirodnim procesom, znači bez ulaganja ljudskog rada. Ova shvatanja u suštini izviru iz činjenice što se u uzgojnom šumarstvu ne dobije gotov, zreo proizvod iste godine kada se vrši proizvodnja i što oni koji sudjeluju u djelatnosti uzgojnog šumarstva ne dobivaju tim radom iste godine proizvod — robu — koji bi se te iste godine i realizovao — prodao.

Prema tome mišljenju, u uzgojnom šumarstvu »u istom odsjeku vremena ne suprotstavlja se uloženi rad i korist od rada«. Iz ovoga proizlazi i zaključak: »... rad na gajenju šuma, na pošumljavanju u većini primjera ne prinosi koristi generaciji, koja sada živi, dakle nije društveno potreban, ne stvara vrijednosti...«¹⁸⁾.

Ovo mišljenje potrebno je opširnije analizirati.

Poznato je da je već u ranijim društvenim formacijama, pa čak i za vrijeme Rimljana¹⁹⁾, bilo ulaganja rada u uzgojno šumarstvo radi proizvodnje drveta u šumi. Već smo naveli da su i kapitalističke države, a i pojedini vlasnici šuma u kapitalizmu, ulagali a i sad ulažu rad, odnosno troškove u šumarstvo koje se bavi proizvodnjom drveta u šumi. Jasno je da je to vršeno sa konačnim ciljem proizvodnje drveta u šumi, iako za dalju budućnost, dakle ne u tako kratkom roku kao što je normalan slučaj pri ostaloj proizvodnji u većini privrednih grana.

Među razlozima zbog kojih je dolazilo do djelatnosti uzgojnog šumarstva svakako da je bio i taj što se u granicama pojedinih država zapažilo da šume postepeno nestaju, pa je iz namjere da se osigura društvu, odnosno državi stalna proizvodnja drvnih proizvoda došlo do djelatnosti šumarstva. Ovakav cilj djelatnosti šumarstva, da bi se društvu odnosno državi osigurala stalna proizvodnja drveta u šumi, bio je ispoljen više u kapitalističkoj državi nego kod privatnika pojedinaca vlasnika šume. Ovi to nisu radili zbog osiguranja društva drvnim proizvodima, nego zbog svojih privatnih interesa, uglavnom zbog interesa njihovih nasljednika, njihove porodice. Privatni vlasnici šuma računali su da je manja šteta ako u njih ulažu izvjesne troškove pa da te šume time održavaju kao siguran izvor prihoda u budućnosti nego da ih poslije sječa napuste i prepuste prirodi, pa time da dođe do smanjivanja njihove imovine. Do takvog su zaključka mogli sa sigurnošću doći iz iskustva o nestan-

¹⁶⁾ Inž. A. Urbanovski: O nekim karakteristikama šumske privrede — Glasnik šum. fak. Bgd., 1952 str. 35—36.

¹⁷⁾ Inž. R. Pipan: Planske ili slobodne cijene drveta — Šumarstvo — Bgd., 1954, br. 9, str. 508—521.

¹⁸⁾ Isto, str. 509.

¹⁹⁾ Još Katon Stariji u svome djelu »De Agricultura« preporučuje niske izdanačke šume kao najproduktivnije za iskorištavanje šumskog zemljišta. a Plinije Stariji daje uputstva za gospodarenje u niskim šumama) Dr Senšin: Uređenje šuma. Bgd. 1924, str. 2 i 3) — Marčić («Cempres» — Šumarski list, god. 48, br. 1 str. 3) navodi po Pliniju, da je cempres imao takve cijene da su Rimljani kad bi im se rodila kćerka sadili cempres da joj osiguraju miraz za udaju.

ku šuma i nastajanju neproduktivnog zemljišta, krša, goleti, ondje gdje su stalno vršene neregulirane sječe, bez istovremene intervencije čovjeka, odnosno bez njegove djelatnosti da se te šume održe.

U zemljama i državama gdje je bio centar kulture i civilizacije, a i svjetskog tržišta drveta, postepeno su se smanjivale površine šuma sa zrelim sječivim masama i normalno je da se počelo misliti na osiguranje proizvodnje drveta za budućnost. To je bilo u početku u malim razmjerama, ali se postepeno širilo, tako da danas nema civilizovane zemlje gdje se ljudski rad ne ulaže radi osiguranja proizvodnje drveta, mada se proizvod te djelatnosti kao zrelo drvo sposobno za sječicu ne pojavljuje iste godine, nego tek u dalekoj budućnosti.

Iz ovoga proizlazi da je djelatnost uzgojnog šumarstva, čak i u kapitalizmu, postala društveno potrebna, bez obzira što je u biti cilj te djelatnosti podmirenje potreba budućih generacija za drvatom.

Kada je djelatnost kojoj je bio cilj proizvodnja drveta u šumi postala društveno potrebna u kapitalizmu, pogotovo se može reći da je ona (zbog navedenog cilja stalne proizvodnje drveta za društvo — zajednicu) društveno potrebna u socijalizmu, gdje se nužno mogu bolje i šire sagledati potrebe društva, zajednice i budućnosti. Socijalističko društvo nužno mora ići za proizvodnjom šumarstva (uzgojnog) zbog toga što su ti proizvodi (drvo u šumi) prijeko potrebni za društvo (zajednicu) ne samo u sadašnjosti nego što će biti potrebni i u budućnosti. Ovo je jasno već iz toga što se potrebe za tim proizvodima i uvećavaju, kako to dokazuju statistike i perspektiva razvoja šumske privrede u cijelom svijetu.

Ova djelatnost uzgojnog šumarstva vršena je i vrši se pretežno sa osnovnim ciljem dobivanja drveta u šumi odnosno da bi se unaprijedila ta proizvodnja. Istina je da su ponekad motivi za ulaganje rada odnosno troškova u ovu vrstu djelatnosti bili i drugi, a čak u nekim slučajevima i pretežno drugačiji, npr. pri stvaranju zaštitnih šuma, šuma za parkove i sl. No, takva ulaganja iz drugih motiva, a ne zbog proizvodnje drveta, nisu osnovni cilj uzgojnog šumarstva iako se vrše u okviru te djelatnosti. Međutim, i takva ulaganja rada u šumarstvu idu za specijalnim upotrebним vrijednostima šume (za osiguranjem određenih objekata, zemljišta od bujica i dr.), iako se te upotrebne vrijednosti obično ne izražavaju novcem. No, čak i takve upotrebne vrijednosti moglo bi se izraziti i izmjeriti materijalnim štetama, koje bi nastale ako ne bi bilo šuma na takvim mjestima.

Ima mišljenja da uzgojno šumarstvo nije proizvodno²⁰⁾, jer pri stvaranju šuma pretežno djeluju prirodni faktori, a da čovjek svojim radom pri tom vrlo malo sudjeluje. Istina je da u proizvodnji uzgojnog šumarstva sudjeluju u velikoj mjeri prirodni faktori, tj. čovjek pri ovoj proizvodnji u tolikoj mjeri iskorištava prirodne uslove da izgleda da sama priroda tu djeluje. Međutim, zbog ovakvih okolnosti ovoj ljudskoj djelatnosti koja se bavi uzgajanjem šuma, kad ona već postoji, ne može se osporiti da je privredna djelatnost. Iskorišćavanje prirodnih uslova vrši se i u drugim granama privrede, naročito se to ispoljava u poljoprivredi, gdje čovjek ulažući svoj rad prepušta prirodi da ona u velikoj mjeri u određenim periodima sama djeluje, pa niko ne osporava poljoprivredi da je privredna grana.

²⁰⁾ Dr Pipan: Planske ili slobodne cijene drveta — Sumarstvo, Bgd. 1955. str. 661.

Povezano sa naprijed pomenutim shvatanjem pojavljuje se i mišljenje da se drvo najvećim dijelom dobiva iz prirodnih šuma, pa dok postoje velike svjetske rezerve takvih prirodnih šuma »gajenje šuma kao praktična djelatnost nije u stanju da dobije proizvodni karakter...«²¹⁾.

Ovakva shvatanja osporavaju uzgojnom šumarstvu da se može ubrajati u proizvodne grane zbog toga što se drvo, prema tome mišljenju, većim dijelom dobiva bez ljudskog rada.

Nužno je da se i ovo pobliže analizira.

Nekad je čovjek lovio životinje i brao plodove u prirodi koje je priroda sama stvarala. Jasno je da takvi plodovi nisu predstavljali vrijednost, jer su bili dobiveni besplatno od prirode. Tada nije bilo poljoprivrede kao proizvodne grane.

Međutim, kasnije, u pojedinim slučajevima (ne svugdje), natjerani potrebom, odnosno nedovoljnom količinom prirodnih plodova i došavši do saznanja kako će sami, iskorištavajući prirodne uslove, proizvesti plodove odnosno biljke, pa i životinje za svoju ishranu, počeli su ljudi da ulažu rad u tu proizvodnju. Tada je nastala poljoprivreda. Jasno je da je tu već postojala poljoprivreda kao proizvodnja, iako je istovremeno bilo isto takvih plodova biljaka i životinja koje su proizvedene od same prirode, tj. za čovjeka besplatno. To znači da je postojala poljoprivreda kao grana djelatnosti, iako je paralelno bilo proizvoda koji se smatraju normalno proizvodima poljoprivrede, a koji su dobiveni besplatno od prirode.

Dakle, mada je postojalo prelazno vrijeme kada su se paralelno dobivali proizvodi koje mi zovemo poljoprivrednim i besplatno od prirode a istovremeno i uz ulaganje ljudskog rada, niko ne negira da je već u to vrijeme postojala poljoprivreda kao grana privrede. Čak i danas ima ljudi koji se koriste uglavnom biljkama i životinjama za hranu, dobivajući ih besplatno od prirode, samo što se nalaze u nedostupnim krajevima, kao što je slučaj i sa prirodnim šumama i prašumama, pa niko zbog toga ne može reći da poljoprivreda nije proizvodna grana.

Poljoprivreda se, jasno, polako širila, pa iako je već odavno postala proizvodna djelatnost, ona je postepeno došla do stanja kakvo je danas.

Sličan je bio i razvoj šumarstva koje se bavi proizvodnjom drveta u šumi, samo što je taj razvoj bio znatno u zakašnjenju u odnosu na poljoprivredu. Poznato je da nekada nije bilo šumarstva i da ono nije bilo društveno potrebno. Međutim, čim su se ljudi počeli baviti šumarstvom sa određenim ciljem, da proizvedu drvo u šumi, ono je nužno postalo proizvodnjom, jer je društvo (zajednica) već tim faktom priznavalo da je to društveno potrebno. Analogno kao u poljoprivredi, ne može smetati da to bude privredna grana ako istovremeno ima proizvoda šumarstva koji se dobiju besplatno od prirode. Znači, ako se pojavljuje i korišćenje proizvoda besplatno dobivenih od prirode, a istovremeno ima istih takvih koje je čovjek proizveo svojim radom, ne može se time negirati privredivanje ovih proizvoda dobivenih ljudskim radom. Ne može se poricati takvoj ljudskoj djelatnosti da je proizvodnja, odnosno privredna grana koja proizvodi upotrebne vrijednosti, a društvo priznaje da je to društveno potrebno.

²¹⁾ Inž. B. Sikić: Prilog tezama za organizaciju šumske privrede. — Sumarstvo, Bgd. 1953, br 4, str. 283.

Ribarstvo je očit primjer koji dokazuje da određena ljudska djelatnost istovremeno može biti grana privrede, iako ima istih proizvoda (i to u velikoj mjeri) koje priroda sama stvara. Iako i danas u najvećim količinama dolaze na tržište ribe iz mora i rijeka, koje su nastale u tim morima i rijekama od same prirode, tj. bez ljudskog rada, niko neće zbog toga smatrati da ribarstvo koje se bavi uzgojem ribe u ribnjacima nije proizvodna djelatnost.

Ovo što smo do sada govorili o šumarstvu kao proizvodnoj djelatnosti, to je bilo općenito, bez promatranja ekonomskih elemenata proizvodnje. Ako pak uzgojnu djelatnost šumarstva posmatramo sa gledišta redovnih ekonomskih elemenata procesa proizvodnje, to će nam najsigurnije pokazati da je uzgojno šumarstvo djelatnost koja se s pravom može ubrojiti u grane proizvodnje.

Ako analiziramo proces proizvodnje kako se stvarno vrši, vidimo da u ovoj djelatnosti postoje svi elementi nužni za proizvodnju.

Priroda procesa proizvodnje, bez obzira na određeni društveni oblik, ima tri jednostavna momenta procesa rada: svrshodnu djelatnost čovjeka, tj. sam rad, predmet na koji rad djeluje i sredstvo kojim čovjek djeluje na taj predmet rada²²⁾.

Sva tri ova momenta — elementa proizvodnje postoje u šumarstvu koje se bavi uzgajanjem šuma. U djelatnosti šumarstva čovjek svjesno, sa određenim ciljem, ide za dobivanjem zrelog drveta u šumi — određenih vrsta, kvaliteta i dimenzija kao upotrebnih vrijednosti potrebnih za život.

Tu, dakle, postoji rad, odnosno svrshodna djelatnost čovjeka kao prvi bitni element proizvodnje. Neosporno je da ovdje u djelatnosti šumarstva postoji rad kao »proces između čovjeka i prirode u kome čovjek vrši svoju razmjenu materije s prirodom i ovu razmjenu omogućava, uređuje i nadzire vlastitom djelatnošću«²³⁾.

U uzgojnom šumarstvu čovjek ispoljava svoj rad na drugom nužnom elementu proizvodnje, na predmetima rada (sjeme, odnosno sadnice — ukoliko počinje sa sijanjem odnosno sadnjom — ili nedozrela stabla — ukoliko čovjek djeluje na njih) da bi ih uobličio u zrela stabla određenih dimenzija i kvaliteta.

U uzgojnom šumarstvu čovjek iskorištava i sredstva rada — kao treći element proizvodnje. Tu su, pored sredstava rada u širem smislu, prirodnih uslova — zemlje, zraka, kao i raznih životnih svojstava samih biljaka — još i sredstva rada već ranije stvorena ljudskim radom (sijačice, zgrade, putovi itd.).

Dakle, kad uzmemo proces rada u šumarstvu u cjelini, vidimo da ljudi stvarno svojom djelatnošću, iskorištavajući prirodne uslove (sunčanu energiju, prirodne životne funkcije bilja, elemente zraka, fizička i hemijska svojstva tla), sa pripadajućom florom i faunom, utječu da se iz sjemena i sadnica, isto tako i iz nedozrelih stabala dobije zreo proizvod, drvo — kao upotrebna vrijednost za čovjeka.

Prema tome, ova djelatnost čovjeka, uzgojno šumarstvo, ima sve nužne elemente proizvodnje koji daju pravo da se ova djelatnost može svrstati u proizvodne djelatnosti.

²²⁾ K. Marks: Kapital I, str. 135. (Kultura — Zagreb, 1947.)

²³⁾ K. Marks — Kapital I, str. 134. (Kultura, Zagreb, 1947.)

Moglo bi se pretpostaviti da ovakav rad šumarstva koje se bavi uzgojem nije proizvođan, jer u istoj godini, a ponekad ni u istoj generaciji ne donosi profit kapitalisti — u kapitalizmu, a u socijalizmu ne donosi višak rada u spomenutom vremenu.

Ovakvo mišljenje bi nepravilno tumačilo izvjesne stavove koji naročito u kapitalizmu dolaze do izražaja.

Naime, tačno je da je u kapitalističkom procesu proizvodnje samo onaj rad produktivan (za kapitalistu) koji donosi višak vrijednosti, odnosno profit. To su već fiziokrate pravilno uočili²⁴⁾, a to se može uvijek vidjeti pri proučavanju kapitalističkog načina proizvodnje, jer egzistencija kapitala zapravo počiva na proizvodnom najamnom radu ovakve vrste²⁵⁾.

Međutim, iako Marks stalno ističe da je u duhu kapitalističkog načina proizvodnje samo onaj rad proizvođan koji donosi višak vrijednosti, odnosno profit, on razlikuje relativnu proizvodnost rada²⁶⁾, kojom naziva onu proizvodnost rada koja donosi profit, od apsolutne proizvodnosti. Tako on naziva onu proizvodnost koja reprodukuje, odnosno nadoknađuje vrijednost koju troši. Prema toj apsolutnoj proizvodnosti rada, ona djelatnost, odnosno onaj radnik je proizvođan čija je proizvodnja bar ravna njegovoj potrošnji, dok je neproizvođan samo onaj koji više troši nego reprodukuje²⁷⁾.

Dakle, u kapitalističkom smislu pojma proizvodnosti povezuje se proizvodnja sa viškom vrijednosti, ali se ne može u apsolutnom smislu u pogledu proizvoda²⁸⁾ proizvodnost rada povezivati sa viškom vrijednosti, nego kako je gore već rečeno.

Proces proizvodnje, odnosno »proces rada« moramo prvo proučiti nezavisno od jednog određenog društvenog oblika²⁹⁾.

Ako čitav proces proizvodnje posmatramo sa stanovišta njegovog rezultata — proizvoda, onda se oba, i sredstvo za rad i predmet rada, ispoljavaju kao sredstva za proizvodnju, a sam rad kao proizvođan³⁰⁾.

Prema tome, izuzimajući promatranje sa gledišta kapitalističkog načina proizvodnje (gdje je rad proizvođan samo kada donosi profit kapitalistu) i analizirajući neovisno od društvenog oblika uzgojno šumarstvo kao ljudski rad koji se ulaže da bi se dobilo kao proizvod drvo u šumi, izlazi da je takav rad proizvođan. Prema tome, uzgojno šumarstvo kada vrši takav rad je proizvodna grana. Ovo pogotovo, važi za socijalizam.

S druge strane, ako se u šumarstvu ne dobije gotov proizvod u toku jedne godine (nego u toku većeg broja godina) ne može se kazati da oni koji sudjeluju u proizvodnji šumarstva samo u jednoj godini ne daju zajednici i višak rada. Taj njihov jednogodišnji rad materijalizuje se u dijelu drvene mase koja pripada zajednici. Svakako da se ne može tvrditi da oni u svojoj zaradi dobivaju potpuni ekvivalent uloženom radu, kao

²⁴⁾ K. Marks: Teorije o višku vrijednosti — knjiga I, str. 48. (Kultura — Bgd., 1953).

²⁵⁾ Isto — str. 239—240.

²⁶⁾ Isto — str. 239

²⁷⁾ Isto — str. 239—240

²⁸⁾ K. Marks: Teorije o višku vrijednosti — knjiga II, str. 249.

²⁹⁾ K. Marks: Kapital I, str. 134 (Kultura — Zagreb 1947).

³⁰⁾ Isto — str. 137 — na istoj strani dolje u bilješkama (pod 7) Marks jasno kaže da ova definicija proizvodnog rada, kakva izlazi sa stanovišta jednostavnog procesa rada, nikako nije dovoljna za kapitalistički način proizvodnje.

što ga ne dobiju ni proizvođači u drugim granama privrede. Način zaradivanja i visina zarade proizvođača u šumarstvu za istovrsnu kvalifikovanost rada su kao i u drugim granama privrede.

Čak i u kapitalizmu, u brodogradnji ili u proizvodnji koja se vrši na duži rok od jedne godine, ne dobije se novčano višak vrijednosti iste godine kada se ulažu troškovi. I ovdje treba čekati više godina dok proizvod bude gotov za tržište, pa da se taj višak vrijednosti i realizuje pri prodaji gotovih proizvoda. Nema razloga da u socijalizmu društvo (zajednica) ne bi moglo čekati još duži rok, ako se radi o proizvodnji koja je društveno nužna.

Moglo bi se takođe misliti da se ono što se stvara djelatnošću uzgojnog šumarstva tekuće godine ne ispoljava kao roba i da zbog toga šumarstvo koje vrši tu djelatnost nije grana proizvodnje. Međutim, čak kada bismo potpuno usvojili da uzgojno šumarstvo ne stvara robu (a u ta razmatranja nećemo sada ovdje ulaziti, jer to nije za ovaj zaključak ni bitno), to ne bi značilo da zbog toga uzgojno šumarstvo ne bi moglo biti grana proizvodnje. (Svakako da se u tom slučaju ne bi moglo svrstati u normalne grane kapitalističke proizvodnje).

Naime, da bi se neka djelatnost mogla zvati proizvodnja, ne znači da se njezin proizvod mora izražavati baš u robi. (Ne promatramo ovdje šumarstvo ekonomskim kategorijama kapitalističke proizvodnje, nego sa gledišta proizvodnje uopće, bez obzira na društveni oblik). Tako govoremo, npr., o prirodnoj proizvodnji, gdje proizvodi nisu robe, ali ne možemo osporiti da se u vrijeme prirodne proizvodnje (kao što i sama riječ kaže) vršila proizvodnja.

Dakle, bilo je doba kada nije bilo razmjene a vršila se nužno proizvodnja, jer bez proizvodnje ne može se ni zamisliti opstanak ljudske zajednice.

U takve društvene oblike kada nije bilo razmjene nismo primorani ići do prvobitnih oblika ovog društvenog rada, odnosno društvene proizvodnje, gdje se proizvodi između sebe ne nalaze u robnom odnosu. Taj nam primjer pokazuje »patrijarhalna industrija seljačke porodice, koja za vlastitu potrebu proizvodi žito, stoku, pređu, platno, odjeću itd.«³¹).

Na kraju, u razvijenijem obliku društva, u socijalističkom društvu, nije bitno da mora postojati robna proizvodnja, ali je nužno za opstanak, odnosno razvoj zajednice da postoji proizvodnja. Čak se u razvijenom socijalizmu ne mora ispoljavati ni u novčanom obliku, nego može biti jednostavna raspodjela članovima zajednice.

Poznato je da se baš u višem stadijumu socijalizma (komunizmu) ne predviđa robna proizvodnja, ali će biti proizvodnje, pa će i rad u takvoj proizvodnji, razumije se, biti proizvođen.

Činjenica da je u socijalizmu (promatrano naročito u njegovoj prelaznoj fazi) nužno postojanje viška rada i, prema tome, moglo bi se misliti da grane koje su proizvodne moraju dati višak rada radi potreba zajednice i da se to može postići samo u obliku robne proizvodnje.

Po takvom mišljenju, za proizvode privrednih grana bio bi nužan oblik roba dok postoji nužda viška rada; djelatnosti koje ne proizvode

³¹ K. Marks — Kapital I., str. 42 i 43, čak takve oblike (vidi bilješku na toj strani) nalazimo gotovo kod svih naroda (slavenskih, germanskih, Kelta, Indijanaca i dr.)

robe ne bi bile ni proizvodne. Pošto se, prema nekima, kako smo već naveli, u uzgojnom šumarstvu ne stvara roba, to bi se moglo zaključiti da šumarstvo nije proizvodna djelatnost. Međutim, čak i kad bismo pretpostavili da se u uzgojnom šumarstvu ne stvara roba, ne znači da proizvodi moraju biti u obliku robe da bi se mogli pojaviti viškovi rada za zajednicu.

Marks je to jasno prikazao u onoj glavi Kapitala koja govori o odnosima raspodjele i odnosima proizvodnje³²⁾ ovako: »... ako pretpostavimo društvenu proizvodnju kakve god vrste npr. proizvodnju samonikle indijske općine ili više umjetno razvijenog komunizma Peruanaca« (dakle proizvodnju nerobnog oblika — a ovo bi se moglo prenijeti i na socijalizam, naročito u višem stadiju³³⁾). »... možemo uvijek razlikovati između onog dijela rada, čiji proizvod neposredno troše proizvođači i njihovi pripadnici individualno — i — (ne uzimajući u obzir dio koji ide u proizvodnu potrošnju) — jednog dijela rada, koji je uvijek višak rada, čiji proizvod služi zadovoljavanju općih društvenih potreba...«.

Dakle, nije uvijek nužan oblik robne proizvodnje da bi se mogao pojaviti višak rada za zajednicu.

Kada se raspravlja o šumarstvu, moglo bi se reći da šumarstvo koje se bavi uzgajanjem šuma ne stvara gotov dovršen proizvod kao rezultat svoje proizvodnje. Po takvom shvatanju nužno bi bilo da se drvo proizvedeno u šumi (na panju) mora dalje izraditi i da se proizvod dovršava tek sa djelatnošću iskorištavanja šuma, odnosno prerade drveta. Ako bi se tako mislilo, tek bi drveni proizvodi eksploatacije šuma odnosno prerade mogli biti sposobni za tržište. Tako bi se moglo osporiti uzgojnom šumarstvu da je grana proizvodnje, jer proizvodna grana mora imati gotov proizvod za razmjenu na tržištu.

Međutim, pojam gotovog proizvoda, kao i pojam tržišta relativni su pojmovi. Da ostanemo na istoj materiji, drvetu! Ni obrađeni pilanski trupci, kao sortimenti eksploatacije šuma, nisu proizvodi koji su definitivno gotovi za potrošnju, jer oni će takođe ići na pilanu na dalju preradu. Međutim, po navedenom shvatanju uzgojno šumarstvo ne bi dalo gotove proizvode, jer se dalje izrađuju, dok bi se sortimentima eksploatacije šuma (bez obzira što idu na dalju preradu) priznavalo da su gotovi proizvodi i konačno dovršeni za razmjenu odnosno tržište, što bi bilo nelogično.

Isto tako, ako još dalje idemo — i rezana daska koja, ide na dalju preradu nije definitivno gotov proizvod, jer će se i ona dalje morati obrađivati u stolariji, ugrađivati u građevine itd., pa ipak se za takve proizvode (daske), iako su, u krajnjoj liniji uzeto, isto tako nedovršeni proizvodi, smatra da su gotovi proizvodi te grane.

Međutim, sve su to relativno gotovi proizvodi.

Dakle, kada se ulaže rad u proizvodnju drveta u šumi (na panju), kada je taj rad društveno potreban i kada on stvara proizvod, i taj je proizvod relativno gotov proizvod, slično kao što je relativno gotov proizvod pilanski trupac, daska itd.

Jasno je da u slučaju kada je to drvo u šumi dobiveno samo od prirode, bez ljudskog rada, ne možemo sa društvenog gledišta govoriti

³²⁾ K. Marks — Kapital III, str. 810 (Kultura, Zagreb, 1947) (vidi primjedbe autorove).

³³⁾ Primjedba u zagradi je od pisca ove rasprave.

o njemu kao o proizvodu, nego je to samo dio prirode. No, ne znači da takvo drvo koje je dobiveno bez ljudskog rada ne može imati cijenu, ali ova nije izraz vrijednosti, nego je to zapravo »lažna socijalna vrijednost«.

Dakle, kada se već ulaže rad i kada je taj ljudski rad u proizvodnji, odnosno djelatnosti uzgojnog šumarstva društveno potreban, onda se može govoriti i o (relativno) gotovom proizvodu, iako se on i dalje mora obrađivati.

Prema tome, proizvodi uzgojnog šumarstva ne razlikuju se od drugih proizvoda u drugim granama proizvodnje s obzirom na svoju dovršenost, jer su u većini slučajeva svi proizvodi relativno dovršeni; oni mogu služiti kao sirovina ili kao materijal za neki novi proizvod³⁴).

Dalje, kada se govori o tome da li se može uzeti šuma kao tržište, odnosno mjesto gdje se može izvršiti razmjena proizvoda, nužno je reći da je i pojam mjesta tržišta relativan pojam. To dokazuju i mnogobrojne razmjene na raznolikim mjestima, gotovo svih proizvoda, a ne samo drvnih. Svako mjesto na zemlji može biti mjesto razmjene. Druga je stvar kolika je količina vrijednosti, odnosno visina cijene pojedinih proizvoda na raznim mjestima razmjene.

Određivanje fiksnog mjesta razmjene na željezničkoj pruzi javnog saobraćaja (ili putu), uobičajeno izvjesnim propisima u određenim vremenskim periodima (npr. za vrijeme administrativnog socijalizma), ne smije se smatrati kao neki postulat određenih zakona političke ekonomije i da su samo takva mjesta (u stvari određena od države administrativno) jedina i prava mjesta razmjene, pogotovo što se ti propisi mogu lako mijenjati, kao što se i mijenjaju.

Ni dugogodišnji proces proizvodnje ne može principijelno biti razlog da djelatnost uzgojnog šumarstva ne bude grana privrede. Vidjeli smo da u kapitalizmu, budući da se u uzgojnom šumarstvu radi o dugoročnoj proizvodnji, ovakva vrsta djelatnosti nije interesantna (općenito uzeto) za ulaganje kapitala zbog dugog obrtnog perioda i da to i nije redovan način ulaganja kapitala. Ipak se i u toj društvenoj formaciji u određenim slučajevima pojavljuje ta djelatnost. Rekli smo i zašto. Što to nije bila uobičajena normalna djelatnost za ulaganje kapitala, to ne znači da ono što se vršilo — ulaganje rada u uzgojno šumarstvo, nema karakter proizvodnje.

U socijalizmu ovaj dugogodišnji ciklus proizvodnje dobivanja drveta u šumi još manje može biti razlog da se ova djelatnost ne bi smatrala proizvodnjom. Ako kapitalista, normalno uzeto, ne može čekati toliko vremena koliko traje obično proizvodnja šumarstva, da bi nakon dugog roka proizvodnje realizovao uloženi kapital i dobio profit, zajednica u socijalizmu, kojoj nije cilj profit, može čekati na dugogodišnji rezultat, zato što će on biti potreban za zadovoljenje potreba društva u vremenu kada taj proizvod bude zreo, dovršen. Budući da je postalo društveno nužno osigurati proizvodnju drveta za zajednicu i u budućnosti, ne može, dakle, taj dugogodišnji rok biti smetnja da ova grana proizvodnje ne bude prava grana privrede. U kapitalizmu se ulažu i u drugim djelatnostima sredstva za budućnost, koja se neće potpuno iskoristiti samo u jednoj generaciji, na primjer u stabilne ceste, zgrade i dr., koje mogu služiti čak

³⁴) K. Marks: Kapital I, str. 139 (Kultura, Bgd., 1947).

i 100 godina. Tu, dakle, leže uložena sredstva i preko vremena jedne generacije. Kada se to dešava u kapitalizmu, pogotovo možemo pretpostaviti da se u socijalizmu može čekati na proizvod uzgojnog šumarstva kao na rezultat dugoročnog procesa proizvodnje.

Dakle, činjenica što je proizvodnja šumarstva dugoročnog karaktera, principijelno uzeto, ne može sprečavati da tu djelatnost ubrajamo u grane proizvodnje.

Skoro prije 100 godina (kada je djelatnost šumarstva koja se bavi uzgajanjem drveta u šumi bila tek u svome početku, dakle mnogo manje razvijena nego danas) i Karl Marks, iako je uočio da je proces proizvodnje šumarstva »vezan za tako duge rokove da premašava planove privatne privrede«... govori o proizvodnji šumarstva i o ulaganju rada u tu proizvodnju. Iako kaže da je djelatnost šumarstva nezgodna za privatnu privredu, ipak (i u kapitalizmu) on ne negira da se vrši ta proizvodnja — kultura šuma, jer kaže »sve što je urađeno za njihovo održanje i proizvodnju (šuma)«. Dalje, isto tako kad citira Kirchova »čak tamo, gdje se šuma umjetno pomlađuje« — on direktno govori o utrošku rada i kapitala u to umjetno podmlađivanje šuma³⁵).

U istom pasusu on spominje ovu proizvodnju kao zajedničku (kod općina) i izričito kaže »pitanje je samo koliko općina može da oduzme od oranica i livada za šumarsku proizvodnju«. U ovom odjeljku (radi se o obrtu kapitala i o vremenu proizvodnje) Marks čak i detaljnije analizira proizvodnju uzgojnog šumarstva. On tu obrazlaže kada se može ovo (uzgojno šumarstvo) voditi kao pravilna, odnosno uređena šumska privreda. Marks navodi da se u tom slučaju (uređene privrede) određena količina živog drveta mora nalaziti u procesu proizvodnje (u istim mah i kao sredstvo za rad i kao materijal za rad³⁷). Ovdje Marks promatra određene ekonomske kategorije proizvodnje uzgojnog šumarstva. U istom poglavlju³⁸) on analizira radno vrijeme i vrijeme proizvodnje u šumarstvu... »ili vrijeme proizvodnje mjestimično se prekida radnim vremenom (zemljoradnja, šumarstvo), velik dio proizvoda sposobnog za promet ostaje pripojen aktivnom procesu proizvodnje, dok mnogo manji dio ulazi u godišnji promet (šumarstvo i stočarstvo)«.

Ovdje se, dakle, jasno govori i misli na proizvodnju uzgojnog šumarstva³⁹).

Iz ovoga vidi se da činjenica dugogodišnjeg roka proizvodnje zrelog proizvoda u šumarstvu ne može sprečavati da se djelatnost uzgojnog šumarstva tretira kao proizvodnja. Ovo je još jasnije u slučaju kada imamo nešto kraću proizvodnju, a i dugogodišnju, npr. na plantažama vrsta brzog rasta, gdje je tehnološki proces u biti isti, odnosno analogan. Ovdje ljudski rad na potpuno isti način sudjeluje analogno, koristeći se prirodnim uslovima zemljišta, zraka, sunčanom energijom, kao i prirodnim svojstvima biljaka — da bi se proizveli drvni proizvodi. Ovakva se pro-

³⁵) K. Marks: Kapital II, str. 202 (Kultura, Zagreb, 1947).

³⁷) K. Marks — Kapital II, str. 203

³⁸) K. Marks — Kapital II, str. 202

³⁹) Ovdje se može pomenuti i citat Marksa u III knjizi Kapitala, str. 707, koji indirektno govori da uzgojno šumarstvo promatra kao granu proizvodnje »uzmimo vlasnika kakve šume, koja postoji bez ikakvog čovjekovog sudjelovanja, koja dakle nije proizvod šumarstva«. Iz ovoga jasno slijedi misao da ima i drugih kategorija šuma koje su proizvod uzgojnog šumarstva, odnosno proizvod ljudske djelatnosti.

izvodnja vrši i u kapitalističkim državama od strane tipičnih kapitalističkih privrednih organizacija — preduzeća (Italija, Švedska itd.), pa i kod nas u socijalizmu (kao, na primjer, plantaže topole Tvornice šibica u Osijeku). Ovakvoj djelatnosti — plantažiranju svako priznaje karakter proizvodnje. Kada se pri plantažiranju šumskih površina priznaje karakter proizvodnje gdje se radi o 10, 20, 30 godina i više, dakle takođe o dugoročnoj proizvodnji, nema razloga da se i dugoročnijoj djelatnosti šumarstva, koja takođe ide za proizvodnjom drveta u šumi, ne prizna karakter proizvodnje. Ko tu može odrediti granicu u vremenu? Ta vremenska granica je vrlo relativna.

Za kapitalistu ta se granica može povući interesom tih pojedinaca za takvu dugoročnu proizvodnju. Međutim, za socijalizam ne može broj godina imati takvu ulogu. Zajednica, društvo u socijalizmu mora voditi računa ne samo o jednoj generaciji nego i o budućim generacijama, a ona to i vodi, kako se vidi iz cjelokupne privredne prakse zajednice.

Dakle, svi razlozi govore da dugoročni rok proizvodnje u šumarstvu ne može — principijelno uzeto — onemogućavati da ovu djelatnost ubrojimo u proizvodne djelatnosti.

Iz svih do sada iznesenih analiza raznih mišljenja o uzgojnom šumarstvu proizlazi da je ova djelatnost, kada se ona vrši radi dobivanja drveta u šumi, doista grana proizvodnje i da je treba kao takvu u ekonomskim razmatranjima i tretirati.

II. NAČIN UTVRĐIVANJA VRIJEDNOSTI ODNOSNO CIJENA DRVETA NA PANJU

Ako promatramo djelatnost uzgojnog šumarstva kao dio privrede, odnosno kao granu proizvodnje i ako želimo naći pravilan način utvrđivanja vrijednosti odnosno cijena drveta u šumi, moramo analizirati kako se to ustanovljuje vrijednosti odnosno cijena vrši općenito u privredi. Moramo ustanoviti kakvi zakoni političke ekonomije i privredni običaji tu djeluju i kako se ti zakoni i običaji mogu primijeniti na šumarstvo s obzirom na specifičnost tehnološkog procesa proizvodnje uzgojnog šumarstva.

1. Uobičajeno računanje ekonomskih kategorija u privredi u odnosu na specifičnosti proizvodnje šumarstva

Privredno i matematski bilo bi najispravnije da se vrijednost odnosno cijena glavnog šumskog proizvoda (drveta) određuje kao i u drugim privrednim granama, prema faktičnim ulaganjima prosječnog društveno potrebnog rada, odnosno prema troškovima proizvodnje ove privredne grane. Kao prosječno društveno potrebno radno vrijeme podrazumijeva se ono koje je nužno za izvršenje proizvodnje, odnosno reprodukcije u sadanjem vremenu. Ovo ulaganje rada treba da uključi i višak rada koji je u to vrijeme nužan za potrebe zajednice.

Pomenuti društveno potreban rad može se sastojati od minulog rada, tj. sadržanog u već izrađenim sredstvima proizvodnje (sredstvima za rad i predmetima rada), a isto tako i od novog živog rada.

Pošto se sadašnja vrijednost proizvoda određuje po prosječnom društveno potrebnom ulaganju rada u sadanjem momentu, mora se u račun uzeti sadanje prosječno društveno potrebno ulaganje rada, koje je potrebno u sadanjem vremenu, odnosno sadanjem momentu proizvodnje određenih proizvoda.

U cijeloj privredi obično se pri analizama proizvodnje — bilansiranju — računaju troškovi, tj. ulaganje rada (bilo minolog, bilo živog) u okviru jedne godine i račun je u tom roku uobičajen, a time obligatan i analogan za sve privredne grane. Tako bi to trebalo biti i u šumarstvu.

Međutim, u uzgojnom šumarstvu, kao što smo već ranije naveli, proizvodni proces je dug i znatno prelazi granice jedne godine i ulaganje rada koje je potrebno da bi se dobio gotov proizvod ove proizvodnje ne vrši se samo u jednoj godini.

Budući da se ekonomski računi u svim ostalim granama privrede izvode obično za jednu godinu, što je normalan okvir obračunavanja ekonomskih elemenata, na primjer elemenata vrijednosti odnosno cijena, dolazimo do velikih poteškoća da se ulaganje rada odnosno troškovi proizvodnje šumarstva koji dolaze u dugoročnom procesu proizvodnje svedu na to uobičajeno godišnje mjerilo, kao što se to vrši u drugim granama proizvodnje.

Kada se govori o jednoj godini kao uobičajenom vremenskom okviru obračunavanja u proizvodnim granama, ne misli se samo na obračunavanje obrtanja novčanih sredstava uloženi u proizvodnji nego i na promatranje cijelog uspjeha gospodarenja, kao i na obračunavanje drugih ekonomskih elemenata i analiza proizvodnje. Tako se, na primjer, vrši bilansiranje i ostala obračunavanja obično sve u okviru jedne godine.

Ovo obračunavanje obrta (a i drugih ekonomskih kategorija) uzeto je u okviru jedne godine kao uobičajeno, odnosno kao uzus-norma, zato što su »najvažniji usjevi umjerenog pojasa, koji je kolijevka kapitalističke proizvodnje, godišnji proizvodi«⁴⁰⁾, razumije se kao najvažniji proizvodi za život ljudi. Jasno je da je takav način obračunavanja u okviru jedne godine bio praktičan i odgovarajući način i kao takav se stalno održava, pošto je to i normalno, jer u većini grana proizvodnje proces proizvodnje traje jednu godinu ili još kraće vrijeme.

Ljudi su, dakle, uveli kao uobičajeno mjerilo za privredno obračunavanje (za obrt, za bilansiranje, za ekonomske analize i dr.) — godišnji okvir, koji i odgovara uglavnom privredi, dok bi za šumarstvo bio potreban prema specifičnom procesu proizvodnje u ovoj grani — dugogodišnji okvir⁴¹⁾.

Međutim, šumarstvo ne može imati svoja posebna ekonomska mjera neovisno i izvan ostale privrede, nego se obračunavanja moraju sveći na isti, tj. godišnji okvir kao i u drugim granama privrede. A u tome i leže poteškoće. Naime, šumarstvo je karakteristično po tome što je u njemu proces proizvodnje određen prirodnim uslovima, gdje se za vrijeme proizvodnje radni period periodično prekida i prepušta samoj prirodi da djeluje u dužem ili kraćem vremenskom razmaku u toku dugogodi-

⁴⁰⁾ K. Marks — Kapital II, str. 121 (Kultura, Zagreb, 1947).

⁴¹⁾ Moglo bi se figurativno kazati da je za šumarstvo taj godišnji okvir malen, liliputanski, dok bi za ovu granu trebao dugogodišnji (golijatski) okvir. Kada bismo uzeli okvir obračunavanja preko 100 godina šumarstvu bi taj odgovarao, a i druge grane bi se mogle uklopiti, ali bi to bilo nepraktično za privredu.

šnieg procesa proizvodnje. U šumarstvu ima ulaganja rada odnosno troškova koji ulaze u raznim godinama, a u jednom te istom ciklusu proizvodnje, a gotov (zreo) proizvod kao rezultat toga ulaganja rada (troškova) dolazi poslije dugogodišnjeg procesa proizvodnje, što bi trebalo da odgovara određenoj ophodnji⁴²). Najjednostavnije se to vidi na visokoj jednodobnoj šumi i pri prekidnom gospodarenju. Da bi se proizvelo drvo u šumi, potrebni su obično u prvoj godini troškovi pošumljavanja, u sljedećim godinama troškovi popunjavanja, nakon kraćeg prekida — troškovi čišćenja, a nakon dužeg perioda — i troškovi proreda itd. Troškovi pogonske i upravne režije dolaze svakogodišnje. Da bi se dobio proizvod (zreo) odnosno upotrebljiv za iskorištavanje, može proteći i preko 100 godina. Cijeli taj dugogodišnji period predstavlja vrijeme samo jednog ciklusa proizvodnje.

U jednodobnim šumama potpuno je jasno da je proizvodnja dugoročna. Međutim moglo bi se postaviti pitanje da li je isti slučaj u prebornim šumama. Ako se pravilno izvede analiza proizvodnje, vidi se da je i ovdje ono što je proizvodnja dugoročnog karaktera. Pri tome mora se promatrati djelovanje ljudskoga rada na konkretne predmete rada, odnosno na uslove koji djeluju na predmet rada u dugogodišnjem procesu sve dok se ne proizvede gotov, zreo proizvod. Ljudski rad djeluje ovdje na predmet rada — sjeme ili još na nedozrelo stablo. Uzimaju se u obzir samo slučajevi gdje je to ulaganje rada društveno potrebno da bi se to sjeme ili nedozrelo stablo učinilo zrelim odnosno gotovim proizvodom. Ondje gdje to nije nužno, odnosno gdje nisu društveno potrebna ulaganja ljudskog rada, tu se ne može ni govoriti o proizvodnoj djelatnosti, pa prema tome ne može se govoriti da tu ima šumarstva koje se bavi proizvodnjom drveta u šumi.

Inače, za sve ono što bi od prirode pod određenim postojećim uslovima nastalo u šumi bez ljudskog rada, to se ne može pripisivati ljudskom radu, pa prema tome ne može se govoriti ni o proizvodnji. U koliko bi bio uloženi takav rad, on ne bi bio društveno nužan; bio bi, dakle, društveno nekoristan za stvaranje određenih upotrebnih vrijednosti (drveta), pa, dakle, ne bi mogao ni ostvariti vrijednost.

U šumama koje nazivamo prebornim potreban je takođe ljudski rad radi održanja tih šuma, a i radi njihovog unapređivanja, odnosno povećanja masa i kvaliteta. Čovjek svojim radom, tj. svojom intervencijom (puštanjem svjetla, regulisanjem veličine temeljne preborne sastojine i dr.) može da djeluje i na pravilnost podmlađivanja preborne šume. Ljudski rad, isto tako, intervenira u prebornoj šumi i umjetnim pošumljavanjem, tj. počevši od sjemena u slučajevima potrebe popunjavanja pojedinih mjesta, koja se nisu prirodno pošumila. Ljudski rad se ovdje ispoljava i pri njezi mladika, čišćenju grupa i proredama u pojedinim debiljskim stepenovima sve u dugogodišnjem procesu proizvodnje.

Dakle, vidi se da se i u prebornoj šumi ulaganje rada vrši u dugoročnom vremenu proizvodnje kao i u visokoj regularnoj šumi, samo se

⁴²) K. Marks — Kapital II, str. 198. Zgb. Kultura, 1947... »U odgajivanju šuma, kad je završeno sa sijanjem i ostalim nužnim prethodnim radovima, treba sjemenu možda sto godina da se pretvori u gotov proizvod«, i dalje: »U svim ovim slučajevima dodaje se za vrijeme jednog velikog dijela proizvodnje samo mjestimice dopunskog rada«. Taj slučaj u kome se »kapitalu fiksiranom u procesu proizvodnje« mora dodati dopunski kapital i rad zbiva se ovdje samo u dužim ili kraćim vremenskim razmacima.

mora pratiti na pojedinim stablima kao konkretnim predmetima rada pri ovoj proizvodnji.

Najjasnija je stvar ako se ne pode od postojećih šuma, nego se promatra proces proizvodnje pri pošumljavanju na golim nepošumljenim zemljištima, pa kada se utjecajem ljudskog rada stvara bilo visoka jednodobna bilo preborna šuma, šuma makar kojeg tipa. Tu u svakom slučaju proces proizvodnje mora proći svoj prirodni dugogodišnji rok da bi se dobio gotov (zreo) proizvod.

Dakle, proces proizvodnje u šumarstvu je neosporno dugogodišnji, a to je općenita i priznata činjenica.

Znači, kada ustanovljavamo vrijednost, odnosno cijenu proizvoda uzgojnog šumarstva moramo ovu granu djelatnosti i njezin rad promatrati kao dugogodišnji proces proizvodnje, kakav nije uobičajen u drugim granama privrede.

Kada smo to utvrdili, trebalo bi promatrati kako bi se ustanovila vrijednost, odnosno cijena drveta u šumi (na panju) koja se stvara u ova-ko dugogodišnjem procesu proizvodnje.

2. Utvrđivanje vrijednosti odnosno cijena u dugogodišnjem procesu proizvodnje

Utvrđili smo da se ulaganje rada u proizvodnju uzgojnog šumarstva vrši u dugogodišnjem okviru, bez obzira na način gospodarenja (preborne, jednodobne šume itd.). Dakle, prema cilju koji se danas postavlja, drvo u šumi može postati zrelo, odnosno gotov proizvod tek kada prođe kroz dugogodišnji proces proizvodnje.

Konstatovali smo, takođe, da je u gotovo svim civilizovanim državama postala redovna praksa da se u proizvodnju drveta u šumi ulaže ljudski rad i da prema tome, ljudsko društvo time priznaje da je taj rad društveno potreban, jer se ulaže u stvaranje upotrebnih vrijednosti koje su nužne za ljudsko društvo. Ove bi se upotrebne vrijednosti bez ljudskog rada u određenoj državi, društvu, zajednici smanjile, odnosno došle na količine koje bi bile nedovoljne za dotično društvo, zajednicu, državu.

Znamo, takođe, da vrijednost pojedinih predmeta određuje količina prosječnog društveno potrebnog rada⁴³⁾, živog ili minulog rada (sadržanog u upotrijebljenim sredstvima proizvodnje) a koje su količine rada društveno nužne da se izvrši proizvodnja određenih proizvoda. Pošto ta količina rada ovisi od proizvodne snage rada, koja se tokom vremena mijenja⁴⁴⁾, jasno je da treba utvrditi količinu rada koja je nužna u sadanjem vremenu, odnosno u procesu proizvodnje koji je upravo u toku.

Dakle, treba utvrditi koliko se ulaže rada uz sadanju produktivnost u najnovijem procesu proizvodnje, odnosno, drugim riječima, treba utvrditi količinu prosječno društveno potrebnog ulaganja rada nužnog za sadanju reprodukciju proizvoda za koje se utvrđuje vrijednost odnosno

⁴³⁾ K. Marks — Kapital I, str. 5 (Kultura—Zagreb, 1947)

⁴⁴⁾ Isto — samo str. 6

cijena. Razumije se da se to utvrđivanje potrebnog ulaganja rada mora izvršiti od početka do kraja, tj. za cijeli tehnološki, ovdje biološki, proces, dok određeni predmet rada ne postane dovršen proizvod, dakle za cijeli proces proizvodnje (1 ciklus proizvodnje) — mjereno uz sadanju proizvodnu snagu rada.

U većini grana privrede proces proizvodnje odnosno reprodukcija izvršava se od početka do kraja u toku jedne godine ili još manjem roku⁴⁵⁾. U nekim granama može se izvršiti čak i nekoliko puta u jednoj godini, a pri naročito mehanizovanim vrstama proizvodnje može se izvršiti i za nekoliko minuta.

Običaj je u većini privrednih grana, da se mjerenje (ocjenjivanje) potrebnog ulaganja rada vrši u okviru jedne godine, i to kroz cijeli sadašnji ciklus proizvodnje (odnosno reprodukcije), koji je skoro u svim granama privrede kraći od jedne godine. To znači da u većini privrednih grana nema poteškoća da se ta ulaganja rada za reprodukciju, tj. za reprodukciju u sadanjem vremenu mogu izmjeriti od strane društva odnosno tržišta.

Međutim, za šumsko gospodarenje ta jedna (sadanja) reprodukcija, tj. ona koja se vrši u sadanjem vremenu, zahvata dugogodišnji ciklus proizvodnje. Prema tome, da bismo utvrdili vrijednost odnosno cijenu drveta u šumi po reprodukciji u sadanjem vremenu, morali bismo promatrati ulaganje rada odnosno stvaranje vrijednosti u tom najnovijem dugogodišnjem ciklusu proizvodnje, ali uz sadanju produktivnost. Razumljivo je da bi nužno bilo da se tačno utvrde prosječna društveno potrebna ulaganja rada uz sadanju proizvodnost po jedinici proizvodnje kroz cijeli najnoviji ciklus proizvodnje koji je upravo u toku, i to od početka proizvodnje do konačnog zrelog proizvoda.

U svakoj proizvodnji normalno se utvrđuju vrijednosti odnosno cijene gotovih proizvoda računajući sva društveno potrebna ulaganja rada (troškova) od početka do kraja njihove proizvodnje. Znači, društvo bi trebalo utvrditi (odnosno tržište bi trebalo ocijeniti) prosjek svih takvih ulaganja za sve razne sortimente šumarstva u toku tog dugogodišnjeg ciklusa proizvodnje, koji je upravo u toku. Osim toga, trebalo bi pratiti potrebna ulaganja rada u tom istom ciklusu proizvodnje za sve raznovrsne slučajeve, tj. u raznim uslovima u kojima se to ulaganje nužno i vrši.

Bez obzira da li se radi o jednodobnom ili o prebornim šumama, ono drvo koje je zrelo mora proći kroz dugogodišnji proces proizvodnje. Prema tome, mora se ovo ustanovljivanje potrebnog ulaganja rada izvršiti i u raznim tipovima šuma u raznim slučajevima, i to u toku toga jednog (sadanjeg) dugogodišnjeg ciklusa proizvodnje.

Dalje, pri ustanovljivanju vrijednosti nužno bi bilo za sva proizvodna ulaganja rada koja se vrše u uzgojnom šumarstvu da se utvrde konkretne količine drveta u šumama na koje se ta ulaganja rada odnose, odnosno u kojim se količinama drveta u šumi materijalizuje taj rad tokom toga jednog sadanog cijelog dugogodišnjeg ciklusa njihove proizvodnje. Ako to ne bismo znali, ne bismo mogli pravilno izvršiti optereće-

⁴⁵⁾ Ima, doduše, nekih grana privrede u kojima se proizvodni proces vrši duže od jedne godine (npr. brodogradnja) takvim granama uzimaju se pri određivanju vrijednosti troškovi tokom svih godina proizvodnje, uz sadašnju produktivnost rada.

nje određenim odgovarajućim ulaganjima rada po jedinici proizvodnje i ne bi se mogla na pravilan način ni ustanoviti vrijednost odnosno cijena tih jedinica proizvodnje.

Ta ulaganja rada ne bi se smjela prenositi na one upotrebne vrijednosti — zrelo drvo u šumi — za koje nije uložen taj ljudski rad, tj. na ono drvo u šumama koje je nastalo od same prirode. Naime, ima takvog drveta koje može imati upotrebnu vrijednost za čovjeka, a koja je nastala od prirode. To drvo ne može imati vrijednosti⁴⁶⁾. Ima takvih drvnih masa u svijetu, a biće ih možda još dugo, koje nisu nastale uz sudjelovanje ljudskog rada. Takvih šuma ima, na primjer, u Kanadi, Sibiru, centralnoj Africi i dr., a ima ih čak i kod nas u Jugoslaviji (prašume). No, ne samo da ima šumskih kompleksa gdje nije sudjelovao u cijelom kompleksu ljudski rad nego ima i takvih šuma u kojima je samo u pojedinim dijelovima ulagan ljudski rad, a u drugim predjelima tih šumskih kompleksa nije bio potreban ljudski rad, niti je ikako ljudski rad upotrijebljen radi stvaranja drvnih masa, za to što ljudski rad u takvim predjelima nije bio još društveno koristan ili što nije bio upotrijebljen iz nekih drugih razloga (među ostalim i finansijskih). Sve takve drvene mase pri čijoj proizvodnji nije bilo ljudskog rada ne mogu imati vrijednosti, niti se mogu na njih prenositi ulaganja rada koja su vršena u uzgojnom šumarstvu. Međutim, ima šumarskih ekonomista⁴⁷⁾ koji smatraju da se mogu i na takve drvene mase prenositi vrijednosti po vrijednosti onih drvnih masa koje su stvorene ljudskim radom. Stoga moramo ići i dalje u ovoj analizi.

Stvari koje su ljudima korisne (dakle i drvo) ne mogu imati vrijednosti ako nisu nastale ljudskim radom. Samo oni predmeti u koje je uložen ljudski rad mogu imati vrijednosti.

Rad može postati vrijednost tek kad se materijalizuje u proizvodu⁴⁸⁾.

Prema tome, kod stvari, predmeta, upotrebni vrijednosti u kojima nema materijalizovanog ljudskog rada ne može se govoriti o vrijednosti. Pri ovome se općenito misli da stvar mora imati supstancu vrijednosti da bi mogla biti uopće vrijednost⁴⁹⁾.

Međutim, vrijednost konkretnog proizvoda ne mora biti jednaka njegovoj individualnoj vrijednosti, odnosno radu utrošenom individualno u dotični predmet. Ova vrijednost ovisi o ukupno uloženom radu u svim predmetima iste vrste, ali u kojima je korisno odnosno društveno

⁴⁶⁾ K. Marks — Kapital I, str. 7 (Kultura — Zagreb, 1947) »neka stvar može biti upotrebna vrijednost, a da ne bude vrijednost. To je onda kad se njena korist ne postiže ljudskim radom. Takovi su drvo što divlje raste tj. bez sudjelovanja ljudskog rada«.

⁴⁷⁾ Kraljić — Ekon. elem. proizvodnje soc. šum, Zgb, 1952, str. 32 šumske sastojine u koliko nisu proizvedena dobra, ne bi imale vrijednost. Takvo mišljenje nije ispravno i str. 33 sve šumske sastojine i . . . drvene mase, bez razlike sadrže li ili ne sadrže faktično minulog rada, imaju u sadašnjosti vrijednost . . . Drugačije i ne može biti, jer se novo proizvedena drvena masa, ničim ne razlikuje od drvene mase, koja ne sadrži minulog rada«.

⁴⁸⁾ K. Marks — Kapital I, str. 7 kada govori o stvarima koje imaju vrijednost kaže: »te stvari predstavljaju: da je na njihovo proizvođenje utrošena ljudska snaga, da je u njima nagomilan ljudski rad. Kao kristali ove društvene supstance, koja im je zajednička oni su vrijednosti . . . robne vrijednosti«.

I na str. 5 »Neka upotrebna vrijednost ima dakle vrijednost samo za to, što je u njoj opredmećen ili materijalizovan apstraktni ljudski rad«.

⁴⁹⁾ Isto — str. 6: »kao vrijednosti sve su robe samo određene mjere sčvrstog radnog vremena«.

potrebno uloženi rad. Razumije se ta vrijednost ovisi o produktivnosti rada, koja se u sadanje vrijeme postiže u društvu, koje tu vrijednost mjeri. Upotrebne vrijednosti u koje je uloženi ljudski rad mogu imati vrijednost samo po onim prosječnim vrijednostima za sve upotrebne vrijednosti takve vrste koja se dobije kao prosjek svih uloženi radova u takve proizvode uzeto u sadanjem vremenu.

Jasno je da oni predmeti koji su ranije stvarani ljudskim radom imaju vrijednost, no to ne znači da je ta vrijednost jednaka onoj količini koja je u njima materijalizovana. Čak ne mora biti jednaka ni onom prosjeku koji je u ono vrijeme (historijski rad) bio potreban ako nije adekvatan onoj količini koji je u sadanje vrijeme društveno nužan za te proizvode.

Iz ovoga što je do sad rečeno vidi se da drvo u šumi u čijoj proizvodnji nije nikad sudjelovao ljudski rad ne može nikako imati vrijednosti. Ne može se ulaganje rada u šumarstvo prenositi na sastojine odnosno stabla u šumama koja su od prirode nastala, isto kao što ne možemo prenositi ulaganje rada, odnosno vrijednosti vode umjetno napravljenog vodovoda na vodu prirodnog vrela. Tako bismo davali vrijednost vodi prirodnog vrela, koju ova nema, jer se dobiva besplatno od prirode. Voda u nekom vrelu nema vrijednosti, iako u istom mjestu može biti voda iz vodovoda, gdje je utrošen rad i koja ima vrijednost. Međutim, ako je netko vlasnik toga vrela i iskorištava to svoje vlasništvo dajući cijenu toj vodi, ona nije time dobila vrijednost, nego samo cijenu kojom se iskorištava vlasništvo vrela. Ako ne bi bilo vlasništva toga vrela, svako bi uzimao vodu iz tog vrela besplatno, bez obzira što ima vode koja se plaća (ona iz vodovoda).

Ovo se može potpuno primijeniti na drvo u šumi. Ono ne može dobiti vrijednost ako nije nastalo uz sudjelovanje ljudskog rada. Međutim, u šumi može biti istovremeno drveća pri čijoj je proizvodnji sudjelovao ljudski rad i njegova vrijednost se ustanovljava po prosječnom društveno potrebnom radu uloženom u drvo koje je proizvedeno stvarno uz ulaganje ljudskog rada.

Oni proizvodi šume koji su nastali od prirode mogu imati cijenu, ali ona je u tom slučaju rentovnog karaktera, jer se tu samo iskorištava vlasništvo šume. Da nema tog vlasništva, ono što se dobije od prirode besplatno bi se koristilo, kao i voda iz vrela. Međutim, tržište će davati cijenu i tim kubnim metrima drveta koji su od prirode proizvedeni. Tu se pojavljuju rente šume, makar ti kubni metri imali potpuno jednaku kvalitetu kao i oni dobiveni ljudskim radom. Oni ne mogu imati vrijednosti⁵⁰⁾.

Iz ovoga svega proizlazi: da bi se mogla pravilno izraziti vrijednost izvjesnog proizvoda čija je proizvodnja društveno nužna, mora se uzeti samo ona količina gotovih proizvoda koji su dobiveni uz ulaganje ljudskog rada. I vrijednost kao prosjek tih radova može se odnositi samo na one predmete u kojima se faktično materijalizuje ulaganje ljudskog rada, a nikako na one u koje ulaganje rada nije vršeno.

Znači, pri pravilnom ustanovljivanju vrijednosti drveta u šumi odnosno cijena, koje su izraz vrijednosti, moramo izdvojiti one mase

⁵⁰⁾ Marks — Kapital — knjiga I, str. 46 — »prometna vrijednost je određena društvena manira da se izrazi rad utrošen na izvjestan predmet, ne može sadržavati prirodne materije baš kao ni mjenični kurs.«

drveta u kojima nije sudjelovao ljudski rad, tj. takve mase koje priroda stvara, odnosno koje bi sama priroda dala i bez ljudskog rada.

Dalje, da bismo pravilno izračunali vrijednost drveta u šumi, moramo u određenom društvu koje mjeri tu vrijednost uzeti u račun mase zrelog drveta (koje to društvo priznaje kao gotov proizvod) i ustanoviti sva potrebna ulaganja rada koja se odnose, odnosno materijalizuju baš u tim gotovim proizvodima (zrelom drvetu). Pri tom izračunavanju morali bismo uzeti samo one drvene mase koje se proizvode uz ulaganje ljudskog rada, i to sve zrele mase proizvedene u raznim uslovima u određenom društvu (tržištu) u sadašnjem jednom ciklusu proizvodnje. Na te se sve zrele drvene mase moraju podijeliti sva proizvodna ulaganja rada, koja se odnose (uz sadanju produktivnost) na te sve zrele drvene mase u tom istom sadanem dugoročnom ciklusu proizvodnje da bismo dobili društveni prosjek ulaganja rada kao vrijednost jedinice proizvodnje u sadanem vremenu. Ovaj ciklus proizvodnje u sadanem vremenu (tj. najnoviji proces reprodukcije) odlučuje o sadanjoj veličini vrijednosti⁵¹).

Ono već ranije proizvedeno zrelo drvo, tj. u ranijim ciklusima proizvodnje, ukoliko je proizvedeno uz ulaganje tadanjeg društveno potrebnog rada, ono ima vrijednost, jer ima u sebi supstancu vrijednosti, ali sadanja njegova vrijednost ovisi o produktivnosti rada u današnjem vremenu. Ukoliko se produktivnost rada prema ranijoi povećala (što bi trebalo da bude normalno) smanjuje se ranija vrijednost na prosjek društveno potrebnog rada u sadanem najnovijem ciklusu proizvodnje (za isti proizvod). Dakle, proizvod ne može imati odnosno zadržati, tako da kažemo, svoju »historijsku vrijednost«, nego dobiva novu, sadanju vrijednost.

Rekli smo da zapravo idemo za utvrđivanjem vrijednosti, odnosno cijena gotovog proizvoda (zrelog) drveta u šumi, jer samo zrelo drvo tj. odgovarajuće dimenzije možemo smatrati gotovim proizvodom uzgojnog šumarstva. Ovakvo zrelo drvo normalno dolazi jedino u obzir za prodaju (razmjenu) pa se, prema tome, njegova vrijednost i traži.

Jasno je da je relativna stvar šta je gotov (zreo) proizvod u uzgojnom šumarstvu. To moramo uzeti prema tome šta se u sadanem vremenu smatra kao gotov proizvod, i to kako to prosječno — društvo (tržište) u sadanje vrijeme smatra. Ovaj pojam gotovog proizvoda može se u vremenu i promijeniti. U uzgojnom šumarstvu to je dosta teško ustanoviti, jer i oni koji proizvode a i oni koji uzimaju to drvo radi daljne obrade odnosno prerade mogu različito tumačiti šta je zrelo drvo u šumi, odnosno konkretnije, koje će debljine (odnosno starosti) pa i kvaliteti odrediti zrelost drveta u šumi.

Sličnih slučajeva ima i u drugim granama proizvodnje. Može netko u poljoprivredi smatrati kao gotov proizvod mladi krompir, a može čekati da taj krompir bude veći. Ovo zavisi o ekonomičnosti, tj. šta je u određenom slučaju ekonomičnije smatrati gotovim proizvodom. I u jednom i u drugom slučaju može se govoriti o gotovom proizvodu.

Slična je stvar i sa drvetom.

Pri normalnom određivanju vrijednosti potrebno bi bilo uzeti onako kako se općenito uzima u određeno vrijeme, odnosno u određenoj godini.

⁵¹) K. Marks — Kapital III, str. 355 (Zagreb — Kultura, 1948.)

Trebalo bi uzeti ono što je već prosječno ustaljeno u sadanje vrijeme kao najekonomičnije, i takvo drvo odnosno takve sortimente uzeti kao gotov proizvod. S toga će se pri proizvodnji drveta u šumi normalno uzeti onakve dimenzije i kvalitete koje se smatraju kao ekonomične u datim uslovima, koje odgovaraju određenom vremenskom periodu kada se njihova vrijednost i računa.

Kako se u šumarstvu radi o dugogodišnjem procesu proizvodnje, u kojem se radovi ulažu tokom dužeg niza godina, jasno je da ima uvijek nedozrelih stabala, tj. nedovršenih proizvoda. Zbog toga pri ustanovljivanju ili ocjenjivanju vrijednosti odnosno količini društveno potrebnog rada nužnog za zrele proizvode, ona ulaganja rada koja su materijalizovana u stablima koja još nisu zrela treba tretirati kao da su uložena u nedovršenu proizvodnju. Tako bi pri obračunu vrijednosti u toku jednog cijelog sadanog dugoročnog ciklusa proizvodnje trebalo odvojiti one mase nedozrelog drveta koje još nisu gotov proizvod, odnosno odvojiti ona ulaganja rada koja se odnose na tu nedovršenu proizvodnju od onih ulaganja rada koja se odnose na gotove (zrele) proizvode.

Da ukratko rezimiramo dosadanje.

Iz utvrđenih društveno potrebnih ulaganja rada u toku jednog cijelog sadanog (najnovijeg) ali dugoročnog ciklusa proizvodnje (uz sadanju produktivnost) za konkretne količine raznovrsnih zrelih (gotovih) proizvoda drveta u šumi, u raznim slučajevima i uslovima, trebalo bi naći vrijednost kao prosjek svih tih ulaganja rada i svesti ih na jedinice proizvodnje svih vrsta drvnih proizvoda. Pri tom treba odvojiti, odnosno odbiti ona ulaganja rada koja se vrše, odnosno koja su se izvršila za nedovršenu proizvodnju.

Uzevši u obzir specifičnost proizvodnje ove grane djelatnosti, koja je po prirodi dugoročna, možemo reći da bi to bio ispravan način određivanja vrijednosti zrelog odnosno gotovog proizvoda uzgojnog šumarstva.

Međutim, do sada nismo imali, a i danas nemamo, takvih podataka koji bi nam omogućili da na ovakav pravilan način ustanovljavamo vrijednosti odnosno cijene drveta u šumi. Prijašnja i sadanja statistika i podaci ukoliko ih i ima ne idu za tim da bi se ova vrijednost drveta u šumi, odnosno cijena kao izraza te vrijednosti ustanovila na ovakav odnosno na ispravan način. Nisu se pratile i ne prate se u cijelom dugoročnom procesu proizvodnje uzgojnog šumarstva ulaganja rada od početka do kraja procesa proizvodnje — u raznim slučajevima odnosno okolnostima (boniteti, uzgojni oblici, veličine gosp. jedinica itd.) na takav način da bi se mogao dobiti prosjek tih ulaganja rada za sve vrste drveta i sve sortimente i kvalitete za koje je nužno odrediti vrijednost.

I da su se pratile i da se prate, nova poteškoća bila bi u tome da se ta ulaganja rada i u najnovijem, po prirodi dugoročnom, procesu proizvodnje šumarstva svedu na današnju produktivnost.

Pored toga, ako bi se u računu oslanjali na uložene troškove nužno bi bilo znati i stvorene viškove rada, jer troškovi normalno predstavljaju samo jedan dio vrijednosti. Osim toga, nema sigurnih podataka, niti se znaju precizno količine drveta u šumama (na panju) u koje je ulagan ljudski rad i koje, prema tome, mogu imati vrijednost. Ne mogu se, dakle, prema postojećim statistikama pravilno odvojiti one mase drveta koje

imaju vrijednost od onog drveta u šumi (na panju) koje dobiva cijenu kao izraz »lažne socijalne vrijednosti«.

Iz ovoga proizlazi da se po troškovima šumarstva koji se ulažu u proizvodnju drveta u šumi danas (tj. u sadanje vrijeme) praktično ne mogu na matematski tačan način, koji je jedino ispravan, izračunati vrijednosti, odnosno cijene koje bi bile izraz vrijednosti zrelog drveta u šumi kao gotovog proizvoda uzgojnog šumarstva, pošto će se pojaviti mnoštvo nepoznatih veličina.

3. Ustanovljivanje vrijednosti odnosno cijena drveta na panju po jednogodišnjim troškovima uzgojnog šumarstva.

Moramo ovdje razmotriti i izvesti ekonomsku analizu te dati mišljenje o pokušajima da se određivanje vrijednosti odnosno cijene drveta u šumi (na panju) izvrši po jednogodišnjim ulaganjima rada u šumarstvo, bolje rečeno po jednogodišnjim troškovima uzgojnog šumarstva u tekućoj godini.

Vršeno je više pokušaja da se ovakvim načinom odrede cijene drveta u šumi na panju koje tekuće godine dolazi u obzir za sječu.

Za vrijeme administrativnog socijalizma u Jugoslaviji takve cijene drveta u šumi (odnosno šumske takse) računane po jednogodišnjim troškovima uzgojnog šumarstva bile su planirane i određivane od strane države. Tu su se jednogodišnji troškovi šumarstva uzimali u odnos sa jednogodišnjim etatom u istoj godini i to je trebalo biti baza za određivanje cijena drveta na panju (šumske takse).

Po nekim autorima⁵²⁾ ne bi trebalo uzimati etat, nego tečajni prirast, na koji bi se rasporedili jednogodišnji troškovi šumarstva u tekućoj godini, zajedno sa odgovarajućom socijalističkom akumulacijom za zajednicu.

Po Marksu⁵³⁾, vrijednost proizvoda jednaka je prosječno društveno potrebnom radu za reprodukciju tih istih proizvoda u sadanjem vremenu. To neki uzimaju kao argument da treba jednogodišnja ulaganja rada, odnosno troškove uzgojnog šumarstva u tekućoj godini izjednačiti sa vrijednošću jednogodišnjeg etata odnosno jednogodišnjeg prirasta u istoj godini. Time se smatra da su ta jednogodišnja ulaganja rada u šumarstvo odnosno jednogodišnji troškovi šumarstva u tekućoj godini društveno potrebni, tj. da u tekućoj godini društvo, zajednica, vlasnik daje nužne i baš tolike troškove za proizvodnju drveta u šumi. S druge strane, stvarno se te godine zajednici, društvu, vlasniku šume pojavljuje određena masa drveta, koju može i koristiti, odnosno koju društvo (vlasnik šume) može smatrati da pripada toj godini u kojoj su i izdati ti jednogodišnji troškovi šumarstva.

Naročito to izgleda vjerovatno kada se promatra sa gledišta tzv. »potrajnosti«⁵⁴⁾ produkcije šumarstva i kada se uzme da jednogodišnji prirast kao proizvedena drvena masa pripada toj godini, odnosno kad se sječa vrši u visini toga prirasta. Tada se zapravo, drvena zaliha u šumi kao baza prirasta ostavlja u istoj veličini. Prema tome, ta godina uzima

⁵²⁾ Kraljić: Ekon. elem. proizvodnje soc. šum. Zgb, 1952, str. 327

⁵³⁾ K. Marks: Kapital III, str. 355 (Kultura, 1948).

ono što je u toj godini novo dobiveno u količini drvene mase. Tako se na ovaj način sigurno održava »potrajnost«. To je osiguranje da će se trajno iz šume dobivati proizvodi (drvo u šumi), jer se ne smanjuje količina drvene zalihe, na kojoj se svake godine javlja novi prirast.

Ovakvo rezonovanje sa gledišta tzv. teoretske »potrajnosti« izgleda vrlo prihvatljivo. Međutim, nužno je ovakva mišljenja podvrći ekonomskoj analizi da bi se vidjelo da li se takvi stavovi baziraju na zakonima političke ekonomije.

Iznijećemo ovdje u glavnim crtama neke karakteristične metode ustanovljivanja vrijednosti odnosno cijene drveta u šumi (na panju) koje se baziraju na jednogodišnjim ulaganjima rada u tekućoj godini, a koji su se metodi pojavljivali u prelaznoj fazi socijalizma kod nas i drugdje⁵⁴). Ovdje će se uzeti samo karakteristične metode koje su teoretski obrazlagane i koje su izrazito zastupale mišljenje da bi ustanovljivanje cijena drveta na panju trebalo vršiti po jednogodišnjim troškovima šumarstva u tekućoj godini, uzimajući u obzir etat odnosno prirast u istoj godini. Neke od ovih metoda su i vrlo detaljno obrazlagane u našoj šumarsko ekonomskoj literaturi.

Uglavnom, praktično je došla do primjene u vrijeme administrativnog socijalizma u Jugoslaviji metoda koju je pismeno u literaturi obrazložio inž. D. Trifunović⁵⁵). Po toj metodi, cijene drveta na panju treba da se obračunavaju jedinstveno za cijelu Jugoslaviju, uzimajući u račun, s jedne strane jednogodišnje društvene troškove za proizvodnju drveta u šumi u tekućoj godini a, s druge strane, dijeleći te troškove sa jednogodišnjim etatom te godine ustanovljenim na temelju stroge godišnje potrajnosti u šumama.

U društvene troškove ubrajaju se svi troškovi kojima bi se sačuvala šuma »kao trajan privredni objekat u najširem smislu«. Znači da bi pri

⁵⁴) Kod nas u Jugoslaviji u uslovima socijalizma prvi je pisao o šumskoj taksi M. Plavšić. On je iznio (»Određivanje šumske takse odnosno cijene drveta na panju« — Glasnik za šumske pokuse, Zgb., 1948, str. 259—291) više varijanti o određivanju te cijene u šumi. Međutim, on je tu razradu izvršio 1946 godine, kada je kod nas važilo »Uputstvo za kalkulaciju šumske takse«, koje se baziralo na gotovo potpuno kapitalističkim principima, to jest u prvoj fazi prelaska iz kapitalizma u socijalizam. On postavlja razne varijante za diskusiju, obrazlaže ih, a istovremeno i kritikuje. U prvoj varijanti šumska taksa se pokušava izvoditi na temelju ekonomskih troškova proizvodnje i uprave šumskih gospodarstava sa približno normalnom drvnom zalihom koja proizvode uz najnepovoljnije šumsko zemljište i vrstu drveća (koje je nužno uzeti u proizvodnju radi podmirjenja potreba za drvotom) On polazi od bukovih sortimenata na najlošijem zemljištu (po bonitetu i položaju). Troškove dijeli na etat ili na jednogodišnji prirast. U drugoj varijanti uzima u račun troškove šumarstva (po državnom budžetu) po jedinici površine i ne uzima u obzir troškove koji se odnose na povećanje kapaciteta (krš, nove zgrade i dr.). U trećoj varijanti polazi od godišnjih rashoda državnog budžeta za šumsko gospodarstvo, ali uključuje i investicije šumarstva (pošumljavanje krša i goleti) i dijeli ih na sveukupni godišnji prirast državnih šuma u kojima se stvarno gospodari. Iako uzima godišnje troškove šumarstva, karakteristično je da je u svim varijantama smatrao da dobivene cijene treba korigirati u odnosu na prosječne radničke nadnice, prosječnu cijenu pšenice, odnosno cijenu ostalih važnih proizvoda ili robe (građevnih materijala, ugljena itd.) utvrđujući omjere (indekse) u kojima bi šumska taksa prema njima stajala, dakle pri ustanovljivanju šumske takse uzima i elemente privredne politike zajednice. Plavšić je time, zapravo, započeo raspravljanje o načelima utvrđivanja šumske takse, jer se nije izjasnio za određenu varijantu i ne navodi svoje definitivno mišljenje.

I drugi su kod nas u Jugoslaviji (u socijalističkim uslovima) pisali o šumskoj taksi (Pipan, Surić, Prokopčević itd.), no ovdje se u tekstu će se uzeti u obzir samo karakteristične metode, koje su izrazito zastupale određivanje cijena po jednogodišnjim troškovima šumarstva.

⁵⁵) Inž. Trifunović »Normiranje cijena drveta u šumskoj proizvodnji i eksploatacije« Šumarski list br. 7/8, 1947, str. 236—248.

obračunavanju cijena drveta u šumi (na panju) trebalo uzeti troškove koji se odnose na obnovu i zaštitu šuma. Ova metoda ne uzima u obzir socijalističku akumulaciju koja bi se stvarala u šumarstvu. Na ovakav način u vrijeme privrednog sistema administrativnog socijalizma bile su propisivane takozvane jedinstvene cijene drveta u šumi (na panju) radi sastavljanja finansijskih planova šumskih privrednih organizacija. Pri tom su te jedinstvene cijene drveta u šumi na panju za sve uobičajene sortimente drveta (na panju) bile izračunavane kalkulacijom pomoću kvalitetnih odnosno vrijednosnih koeficijenata. U račun su uzeti planski troškovi proizvodnje, pogonske i upravne režije šumarstva za državne šume Jugoslavije, a kod etata uzet je asortiman proizvodnog zadatka svih preduzeća iskorišćavanja šuma (1948. godine). Pri ovom računu vrijednosti sporednih šumskih proizvoda računane su kao negativni troškovi šumarstva. Cijene, kao i odnosi cijena pojedinih sortimenata šumarstva bili su jedinstveni za cijelu Jugoslaviju i održavali su se tako gotovo za cijelo vrijeme privrednog sistema administrativnog socijalizma. Ove cijene nisu vodile računa o udaljenostima šuma, odnosno o troškovima transporta. Cijene za isti sortiment bile su jednake, bez obzira u kojoj se šumi on nalazio i bez obzira na udaljenost tih šuma od mjesta potrošnje, odnosno od javnih saobraćajnih komunikacija.

Među šumarskim ekonomistima pristalicama ustanovljivanja cijena drveta u šumi na panju na bazi prirasta (tečajnog godišnjeg odnosno prosječnog periodičnog) najopširnije je ovo mišljenje iznio i teoretski obrazlagao inž. Kraljić⁵⁶). On smatra da se prodajna cijena proizvođača (PCP) drveta u šumi na panju treba da izračunava na temelju sumarnih planskih troškova (tj. pune cijene koštanja) šumskog gospodarenja, povećanih za plansku redovitu dobit i iznos poreza na promet proizvoda (to jest povećanih za socijalističku akumulaciju), s jedne strane, i, s druge strane, na osnovu godišnjeg planskog tečajnog (prosječnog periodičnog) drvnog prirasta. Za pojedine sortimente cijena bi se odredila pomoću vrijednosnih (kvalitetnih) koeficijenata.

Kraljić pri tom razlikuje pojam šumske takse od prodajne cijene proizvođača šumskog gospodarstva⁵⁷). On smatra da u principu (u socijalizmu) ni u grani šumskog gospodarenja ne može postojati vlasništvo zemljišta kao objekta privređivanja i da se vrijednost proizvoda, a u načelu i cijena proizvoda treba da stvara prema prosječnim uvjetima proizvodnje u dotičnoj grani (dakle slična kao u većini privrednih grana, odnosno slično kao i u industriji). Prema tome, u načelu, i, u socijalizmu ne bi trebalo da postoji ni apsolutna ni diferencijalna zemljišna renta i »u takvim uvjetima drvo u šumi (na panju) trebalo bi da se unovčava po prodajnim cijenama proizvođača (PCP) (kao što je i naprijed navedeno) bez obzira na položaj sječina na tržištu«. Međutim da bi se pravilno odvojile ekstradobiti odnosno ekstragubici šumskih privrednih organizacija, koji su posljedica najvećim dijelom prirodnih uvjeta, on smatra »da je najpouzdanije i najpraktičnije« da socijalističko šumsko gospodarstvo za prodato drvo u šumi na panju ubire socijalističku šumsku taksu (da je tako nazovemo).

⁵⁶) Inž. B. Kraljić: »Ekonomske elemente proizvodnje socijalističkog šumarstva« :Školska knjiga, Zagreb, str. 31—33 i 327—328—329.

⁵⁷) Isto str. 352.

Ta socijalistička šumska taksa, po Kraljiću⁵⁸⁾, obuhvata prodajnu cijenu proizvođača proizvoda šumskog gospodarenja i ekstradobit (odnosno ekstragubitak) položaja, misli se položaja šume prema mjestu potrošnje odnosno tržištu, ili prema formuli:

$$\check{S}_s = PCF_g + ED_{po},$$

gdje je \check{S} šumska taksa (soc), PCPg prodajna cijena proizvođača proizvoda šumskog gospodarenja, EDpo ekstradobit (gubitak) položaja.

Prema tome, socijalistička šumska taksa (prema Kraljiću) za pojedini drveni sortiment sastojala bi se od dva dijela, i to: konstantnog dijela — prodajne cijene drveta u šumi na panju (PCPg) — i varijabilnog dijela, koji bi ovisio o položaju drvnog sortimenta u šumi (na panju) prema tržištu⁵⁹⁾.

Konstantni dio dobio bi se dijeleći troškove šumarstva (jedne godine), kojima se dodaje odgovarajuća akumulacija sa količinama godišnjeg tečajnog prirasta (odnosno prosječnog periodičnog prirasta za slijedećih deset godina⁶⁰⁾). Varijabilni dio dobio bi se iz pozitivne ili negativne razlike prosječnih i individualnih (detaljnih) objektivnih troškova ukupnog šumskog transporta⁵⁹⁾.

U drugim zemljama u socijalističkim uslovima najkarakterističnije je na bazi jednogodišnjih troškova šumarstva određena odnosno obrađena šumska taksa po metodi prof. dr Anučina. Prema Kraljiću⁶¹⁾, ta metoda je gotovo potpuno usvojena pri kalkulaciji šumskih taksa u SSSR-u. Prof. dr Anučin uzeo je u račun potpunu diferencijalnu rentu položaja. On šumsku taksu izračunava⁶²⁾ na bazi godišnjih troškova šumskog gospodarenja, dodavši ovima socijalističku akumulaciju (koja bi se izvela iz predviđene perspektive proširene reprodukcije uzgojnog šumarstva) i dijeleći ovu sumu sječivom drvnom masom (etatom) iste godine, koji odgovara posibilitetu pri pravilnom šumskom gospodarenju. Tom izrazu on dodaje odgovarajuću rentu položaja, ili po formuli:

$$\check{S} = \frac{CK + Ak}{E} + R_{po},$$

gdje je CK trošak šumskog gospodarenja (jedne godine), Ak socijalistička akumulacija, E etat i Rpo renta položaja.

Rentu položaja dobiva na taj način da od maksimalnih troškova transporta drveta iz šume odbija konkretne troškove transporta. Na taj način se, zapravo, pored prosječne prodajne cijene proizvođača, izračunate tim metodom, ubire i potpuna renta položaja, jer se izračunava uzevši u obzir troškove transporta u maksimalnom iznosu. Znači, ovaj autor ne ide za ukidanjem rente položaja i smatra da je ona normalna u uslovima prelazne faze socijalizma. Tako izračunata šumska taksa je prosječna za prosječnu jedinicu proizvodnje, bez obzira na vrstu drveta i sortiment.

⁵⁸⁾ Kraljić — Ekon. elem. proizv. soc. šum. Zgb, 1952, str. 353.

⁵⁹⁾ Kraljić — Ekon. elem. proizv. soc. šum. Zgb, 1952, str. 365.

⁶⁰⁾ Kraljić — Ekon. elem. proizv. soc. šum. Zgb, 1952, str. 327 i 331.

⁶¹⁾ Kraljić — Ekon. elem. proizv. soc. šum. Zgb, 1952, str. 403.

⁶²⁾ Prof. dr Anučin »Lesnije taksi« — Les 1 — 1948, str. 22—29.

Iz takve srednje šumske takse izračunavaju se takse sortimenata pojedinih vrsta drveća pomoću srednjeg vrijednosnog koeficijenta, koji se dobije iz mase pojedinih sortimenata i njihovih vrijednosnih (kvalitetnih) koeficijenata po formuli:

$$K = \frac{M_1 K_1 + M_2 K_2 \dots + M_n K_n}{M_1 + M_2 + M_3 + \dots + M_n}$$

gdje je K srednji vrijednosni koeficijent, M_1, M_2 mase pojedinih sortimenata, $K_1, K_2 \dots$ — vrijednosni koeficijenti pojedinih sortimenata.

Šumska taksa pojedinog sortimenta (\dot{S}_x) biće u tom slučaju:

$$\dot{S}_x = \frac{\dot{S} \cdot K_x}{K} = \left(\frac{CK + Ak}{E} + P_{po} \right) \frac{K_x}{K}$$

Kao što je rečeno, u gornjoj metodi ne ukida se renta položaja. Interesantno je pomenuti da bi se uz pretpostavku da je pravilno računanje cijena drveta u šumi (na panju) po jednogodišnjim troškovima šumarstva u tekućoj godini razdijeljenih na masu etaeta iste godine mogla ukinuti renta položaja na način kako je iznesen u članku inž. M. Špiranca⁶³).

Tu je izneseno da bi se ukinula renta položaja ako se šumska taksa računa tako da se u formuli (koja je nazvana po autoru Solovjeva) i koja je izražena ovako:

$$\dot{S} = \frac{CK + Ak}{E} + (T_{max} - T_{konk})$$

u izrazu u zagradi mjesto T_{max} stavi T_{sred} , tj.

$$\dot{S} = \frac{CK + Ak}{E} + (T_{sred} - T_{konk}),$$

gdje su troškovi transporta drveta iz šume u maksimalnom slučaju T_{max} , srednji prosječni troškovi — T_{sred} , a konkretni troškovi tj. u konkretnom slučaju ($-T_{konk}$).

U tom slučaju izraz ($T_{sred} - T_{konk}$) u cijeloj svojoj sumi, tj. suma svih ($T_{sred} - T_{konk}$) postaje jednaka nuli, jer se suma svih tih članova međusobno poništava, ako je T_{sred} faktično uzeto kao pravilan matematski prosjek svih troškova transporta većih i manjih od T_{sred} .

Ima još mnogo šumarskih ekonomista u drugim zemljama koji su slično pisali o ustanovljavanju cijena drveta u šumi (na panju) kao npr., Vangnić⁶⁴), Solovjev⁶⁵) i dr., no ovdje su iznesene samo najkarakterističnije metode.

Smatramo da se glavne metode određivanja šumske takse po jednogodišnjim troškovima uzgojnog šumarstva, uzimajući u račun priraste (etate), teoretski ne mogu održati, jer se baziraju na nesigurnim postavkama, što ćemo u daljnjem izlaganju dokazati.

⁶³) Inž. M. Spiraneć: »Diferencijalna renta položaja u šumarstvu — Šumarski list, god. 1952, br. 8, str. 280 i inž. Surić »Primjedbe na nacrt Uredbe o strukturi cijena drveta na panju, Zagreb, 1952 (rukopis — po inž. Spirancu).

⁶⁴) Vangnić »Lesnie taksi«... »Lesnaja promišljenost, 1948, br. 9, str. 10, 11.

⁶⁵) Solovjev, »Novije lesni taksi i rol v narodnom hozjajstve strani — Lesnoje hozjajstvo — po N. P. Sumarstvo Beograd 1949, br. 4, str. 39—47.

Ako se analiziraju sve navedene metode, onda se može reći da su se, uglavnom, pojavila dva načina određivanja cijena drveta na panju. Prvim načinom se određuje cijena dijeljenjem jednogodišnjih troškova šumarstva (odnosno i akumulacije) sa jednogodišnjom masom etata, a po drugom: ti se troškovi zajedno sa socijalističkom akumulacijom dijele sa masom jednogodišnjeg prirasta. Ovo je zavisilo od toga šta su pojedini autori smatrali da predstavlja jednogodišnji proizvod uzgojnog šumarstva. Po jednim je to jednogodišnji etat, a po drugim tečajni prirast⁶⁶).

Što se tiče etata u tekućoj godini potpuno je jasno da on nema veze sa jednogodišnjim ulaganjima rada u uzgojno šumarstvo u istoj godini, jer se općenito priznaje da je etat nastao prijašnjih godina (bilo od same prirode, bilo uz ranije ulaganje ljudskog rada). S obzirom na to, nije potrebno naročito dokazivati da veličina vrijednosti, odnosno cijena jednogodišnjeg etata nema veze sa jednogodišnjim ulaganjem rada u proizvodnju drveta u šumi, tj. u uzgojno šumarstvo. Jednogodišnji etat nije rezultat jednogodišnjih troškova šumarstva u tekućoj godini.

Što se tiče tečajnog prirasta, na prvi pogled izgleda da je ta veza sigurna i da tekući prirast predstavlja proizvod jednogodišnjeg šumskog gospodarenja⁶⁷).

Naime, stvarno je društvo — zajednica (država) odnosno vlasnik šume uložio tekuće godine rad, a dobio iste godine tečajni prirast, dok je ostala postojeća drvna masa proizvedena ranijih godina.

Budući da je zajednica (društvo) odnosno vlasnik šume uložio troškove u proizvodnju drveta u šumi tekuće godine, a iste godine je stvarno dobiven i prirast, izgleda zaista u prvi momenat da su te dvije veličine najuže povezane, odnosno da je tečajni prirast rezultat ulaganja rada tekuće godine.

Međutim, detaljnija analiza pokazuje da se ne samo vrijednost etata nego ni vrijednost tečajnog prirasta ne mogu nikako izjednačavati sa jednogodišnjim ulaganjima rada tekuće godine u proizvodnju drveta u šumi (na panju). Situacija sa etatom je potpuno jasna pa će zbog toga težište analize biti na odnosima vrijednosti tečajnog prirasta i jednogodišnjeg ulaganja rada uzgojnog šumarstva u proizvodnju drveta na panju u tekućoj godini.

Šumari ekonomisti koji nastoje pri određivanju vrijednosti zrelog drveta u šumi uzeti kao bazu jednogodišnji etat čine to zbog toga što se etat može iskoristiti kao gotov zreo proizvod u tekućoj godini, dok se sveukupni konkretni prirast tekuće godine ne može koristiti. No iako etat ima tu karakteristiku da je on ono gotovo zrelo drvo koje se tekuće godine može iskoristiti, nepravilno je za utvrđivanje njegove vrijednosti odnosno cijene primijeniti jednogodišnje troškove ili ulaganje rada u uzgojno šumarstvo iste godine. Naime, jednogodišnja ulaganja rada uzgojnog šumarstva tekuće godine ne odnose se na jednogodišnji etat iste godine, jer je on već gotov, zreo proizvod. Ta jednogodišnja ulaganja rada odnosno jednogodišnji troškovi tekuće godine u stvari se odnose na buduće etate.

⁶⁶ Mora se ovdje napomenuti da je jedno (i posebno) pitanje, šta društvo (zajednica) ima pravo trošiti ove godine da li etat ili prirast, a druga je stvar pitanje vrijednosti odnosno cijena drveta na panju. Te dvije stvari ne treba miješati.

⁶⁷ Inž. Kraljić — »Ekonomski elementi proizvodnje socijalističkog šumarstva«, Zagreb, 1952, str. 31.

Oni šumari ekonomisti koji tvrde da vrijednost tečajnog prirasta treba da odgovara jednogodišnjim ulaganjima rada u uzgojno šumarstvo, odnosno u proizvodnju drveta u šumi tekuće godine, normalno se moraju osloniti na princip tzv. »potrajnosti«, odnosno na ciljeve šumarske privredne politike. Oni smatraju da jednogodišnji prirast predstavlja proizvod jednogodišnjeg šumskog gospodarenja⁶⁸), pa prema tome generacija tekuće godine, koja ulaže jednogodišnje troškove u istoj godini ukoliko uzima kao godišnji proizvod količinu drvne mase koja odgovara godišnjem prirastu tekuće godine ne smanjuje postojeću drvenu zalihu odnosno ostavlja je na istoj visini i time osigurava »potrajnost« proizvodnje drveta u šumi.

Time se, zapravo, planiraju godišnji proizvodi uzgojnog šumarstva jednakim količini prirasta da bi se, održavajući na taj način stalnu drvenu zalihu, osigurala tzv. »potrajnost«, odnosno stalna reprodukcija šumskih proizvoda (uglavnom se misli podjednaka reprodukcija).

Pošto se određene godine ulažu radovi u uzgojno šumarstvo, i iste se godine stvara godišnji (tečajni) prirast, koji bi radi održavanja »potrajnosti« (trajne reprodukcije) trebalo da bude jednak godišnjem proizvodu šumarstva, to izgleda da se može izjednačiti jednogodišnje ulaganje rada u uzgojno šumarstvo u tekućoj godini sa vrijednošću jednogodišnjeg prirasta iste godine. No, kao što se vidi, ovdje se radi zapravo o planiranju odnosno planskom utvrđivanju onoga što bi pripadalo jednoj godini, ako se želi osigurati trajna reprodukcija šumskih proizvoda, ali to nema nikakve veze sa ustanovljavanjem vrijednosti šumskih proizvoda. Čak kad bi to i imalo uticaja, ne može se kazati da je za stalnu reprodukciju šumskih proizvoda bitno (odnosno da to mora biti cilj šumskog gospodarenja) da baš ostane postojeća drvena zaliha u šumi u istoj visini. Sa stanovišta cilja šumskog gospodarenja važno je da se osigura trajna, u odgovarajućoj mjeri potrebna, reprodukcija drveta u šumi, tj. bar jednaka (a još bolje proširena). Ovo je potrebno zato što je sigurno da su potrebe društva za drvnim proizvodima stalne, šta više one sa razvojem privrede i prirastom stanovništva i dalje rastu. Da li će se i kako će se postići takva potrebna reprodukcija, da li s ovom drvnom zalihom koja sada postoji, ili s nekom drugom, možda manjom, to je veliko pitanje. U stvari, nije u ovom smislu još dovoljno istražena najekonomičnija osnovna drvena zaliha, koja bi dala rezultat prema potrebama ove i buduće generacije.

Ako bi se osigurala dovoljna proizvodnja drvnih proizvoda uz drugu veličinu osnovne drvne mase, a poželjno bi bilo da se to postigne uz najmanju moguću osnovnu drvenu zalihu, ova bi se mogla razlikovati od postojeće drvne zalihe. Pogotovu je vjerovatno da bi se trebala izmijeniti postojeća drvena zaliha, kada se uzme u obzir današnja konkretna nepovoljna struktura naših šuma (uzevši prilike u Jugoslaviji, što se u prvom redu i promatra).

Dakle, nije cilj šumskog gospodarenja da ostane na istoj visini ili da se ne smanjuje sadanja veličina drvne zalihe, nego je cilj takva proizvodnja koja bi sadanjoj i budućim generacijama osiguravala podmirenje potreba za drvnim proizvodima. Ne može se, dakle, principom šumsko-privredne politike pravdati, da određena godina (određene generacije)

⁶⁸) Kraljić, Ekon. elem. proizv. soc. šumarstva, Zgb., 1952, str. 31.

može smatrati jednogodišnji prirast tekuće godine kao proizvod jednogodišnjeg ulaganja rada u šumarstvo u istoj godini, zbog toga što se time održava postojeća drvena zaliha na istoj visini kao baza za stalnu reprodukciju drveta u šumi.

Međutim kada bismo uzeli kao normalno da jednogodišnji prirast tekuće godine pripada istoj godini, time se opet ne bi dokazalo da vrijednost jednogodišnjeg prirasta tekuće godine odgovara jednogodišnjim ulaganjima rada u šumarstvo iste godine.

Naprijed analizirano mišljenje može se pojaviti i na drugi način. Naime, moglo bi se smatrati da se jednogodišnja ulaganja rada u uzgojno šumarstvo tekuće godine mogu tretirati kao redovno godišnje održavanje postojećeg reprodukcionog sredstva (drvene zalihe) koja daje kao proizvod (godišnji rezultat) — godišnji prirast (odnosno po nekima etat). Moglo bi se misliti ukoliko ulažemo jednogodišnje troškove u uzgojno šumarstvo tekuće godine da time održavamo ovo produkciono sredstvo, odnosno da time održavamo svake godine proizvodnju podjednakog prirasta (odnosno etata). Iz ovog bi se moglo izvesti da se mogu izjednačiti ta jednogodišnja ulaganja rada sa vrijednošću jednogodišnjeg prirasta (odnosno etata) kao rezultata toga ulaganja rada.

Međutim, ne može se reći da u šumarstvu idemo za tim da održimo postojeće stanje, tj. da održimo postojeću drvenu zalihu. Kada ulažemo rad u uzgojno šumarstvo, mi idemo više za tim da postojeće stanje, odnosno postojeće šumske sastojine izmijenimo, poboljšamo.

Ulaganjem rada u proizvodnju uzgojnog šumarstva idemo za boljom, većom i kvalitetnijom proizvodnjom drvene mase i boljim korišćenjem prirodnih uslova zemljišta (njegovih fizičkih i hemijskih svojstava), zraka, sunčane energije kao i prirodnih svojstava biljaka. Jasno je da će se struktura i količina naših šuma baš djelovanjem rada u proizvodnji drveta u šumi postepeno mijenjati. Tako je poznato da se uvođenjem određenog procenta bukve u sastojine četinaru poboljšavaju životni uslovi (poboljšava se tlo). Isto tako, još je povoljnije unošenje četinaru u bukove sastojine, čime se poboljšava struktura i vrijednost tih šuma. Ovakva i slična nastojanja čovjeka da izmijeni strukturu šuma jedan su od glavnih elemenata proizvodnje uzgojnog šumarstva. Iz ovog proizilazi da zapravo čovjek svojim ulaganjem rada pri proizvodnji drveta u šumi nastoji da stvara druge, bolje uslove i, u stvari, time i mijenja u velikoj mjeri ono što već postoji. Prema tome, ne možemo smatrati da jednogodišnja ulaganja rada (odnosno troškovi) šumarstva tekuće godine idu za tim da održe postojeće produkciono sredstvo u istom stanju i da se takvim održavanjem postiže jednogodišnji prirast odnosno etat kao rezultat toga ulaganja rada u šumarstvo iste godine.

Mišljenja što smo ih do sada analizirali pozivala bi se zapravo na neke specifične razloge šumarske privredne politike. Međutim, u ovim analizama pojedinih mišljenja nismo još upoređivali direktno sa ekonomskog gledišta (odnosno sa gledišta političke ekonomije) vrijednosti jednogodišnjeg prirasta, odnosno jednogodišnjeg etata — sa jednogodišnjim ulaganjima rada u uzgojno šumarstvo u istoj godini.

Kao što je već naprijed rečeno, pri obračunavanju vrijednosti (drveća u šumi na panju), moralo bi se staviti u odnos jedno prema drugom sva društveno potrebna ulaganja rada i količine proizvoda, u kojima se

nužno opredmećuju ta ulaganja ljudskog rada u sadanjem (najnovijem) cijelom procesu proizvodnje, da bi se dobio njihov društveni prosjek kao vrijednost jedinice proizvodnje. Naime, radi utvrđivanja vrijednosti određenih proizvoda nužno je ustanoviti kolike su količine ljudskog rada prosječno društveno potrebne za jedinicu proizvodnje određenog proizvoda. To se može ustanoviti samo tako da se utvrde količine proizvoda s jedne strane, i, s druge strane, količine rada koje bi se baš u toj količini proizvoda nužno opredmetile u današnjim uslovima, tj. uz sadašnji stepen proizvodnih snaga rada.

Dakle, ako hoćemo da jednogodišnja ulaganja rada u šumarstvu tekuće godine smatramo jednakim supstanci vrijednosti jednogodišnjih količina proizvoda (drveta u šumi) iste godine, onda moramo tačno ustanoviti koja je to količina proizvoda (drveta) koja se jednogodišnjim radom šumarstva proizvodi, odnosno koja se količina proizvoda stvara uz opredmećivanje jednogodišnjih količina rada uložениh u šumarstvo iste godine. Drugim riječima, ako promatramo sa strane stvaranja vrijednosti jednogodišnjeg prirasta (ili etata) moramo vidjeti koja je količina rada društveno potrebna za tu količinu prirasta odnosno etata i da li je jednogodišnje ulaganje rada tekuće godine društveno potrebno baš za jednogodišnji prirast, odnosno jednogodišnji etat iste godine.

Bez ikakve sumnje moglo bi se tvrditi da je vrijednost jednogodišnjeg prirasta (odnosno etata) jednaka jednogodišnjem radu uloženom u proizvodnju drveta u šumi iste godine ako bi se zaista jednogodišnji rad tekuće godine opredmećivao baš u jednogodišnjoj količini prirasta odnosno etata iste godine. Pri tome jednogodišnje ulaganje rada u uzgojno šumarstvo tekuće godine mora biti društveno nužno, tj. uz njegovo ulaganje mora se dobiti više ili kvalitetnije drvene mase nego što bi priroda u današnjim uslovima tj. uz sadanje stanje šuma dala i bez toga uložеног rada.

Ne bismo mogli jednogodišnja ulaganja rada u uzgojno šumarstvo u tekućoj godini smatrati jednakim vrijednosti jednogodišnjeg prirasta (odnosno etata) u istoj godini kada bi to ulaganje rada bilo društveno nepotrebno (nekorisno) za taj isti jednogodišnji prirast (odnosno etat). To bi bilo u slučaju ako bi jednogodišnji prirast (odnosno etat) — u tekućoj godini mogao nastati i bez toga jednogodišnjeg ulaganja rada u istoj godini. Slična bi stvar bila, samo u manjoj mjeri, kada bi smo uz jednogodišnje ulaganje rada u šumarstvu dobili ne cio jednogodišnji prirast te godine, nego samo jedan njegov dio.

Dalje, ako se jednogodišnji rad šumarstva tekuće godine ne opredmećuje u jednogodišnjem prirastu iste godine, trebalo bi utvrditi, da li je bar jednogodišnja količina uložеног rada u šumarstvu tekuće godine (iako se ne opredmećuje u jednogodišnjem prirastu iste godine) jednaka onoj količini društveno potrebnog rada u sadanjim uslovima koja je nužna baš za količinu prirasta tekuće godine.

Isto tako, za onu količinu drveta na panju za koju tražimo vrijednost, odnosno cijenu kao izraz vrijednosti, nužno je ustanoviti da li je u tim količinama drveta na panju zaista opredmećen ljudski rad, odnosno u kojoj je količini toga drveta ulagan ljudski rad. Ona količina toga drveta na panju u koju nije nikada ulagan ljudski rad ne može imati prave vrijednosti (prometne) niti cijene kao izraza vrijednosti. Te količine mogu

imati cijene no one izražavaju »lažnu socijalnu vrijednost«, slično kao što ima cijenu zemljište tj. po renti.

Ako ovo sve što je naprijed istaknuto ne bismo mogli ustanoviti sa sigurnošću onda ne bismo mogli ni tvrditi da je količina jednogodišnjeg rada šumarstva jednaka veličini vrijednosti jednogodišnjeg prirasta (odnosno etata).

O ovome svemu možemo donijeti pravilan sud ako se izvrši detaljnija ekonomska analiza, bazirana na zakonima političke ekonomije. Oni koji bi smatrali da je potrebno da se uzmu jednogodišnja ulaganja rada odnosno jednogodišnji troškovi kao baza za izračunavanje vrijednosti jednogodišnjeg prirasta (odnosno etata) nužno moraju pretpostaviti da ta jednogodišnja ulaganja rada u uzgojno šumarstvo u tekućoj godini odgovaraju današnjim uslovima tj. današnjoj proizvodnoj snazi rada (uključujući i današnje stanje šuma kao prirodnog uslova za to). Moraju, dakle, pretpostaviti da je veličina toga ulaganja upravo ona koja je društveno potrebna u sadanjem vremenu za jednogodišnji prirast (odnosno etat) tekuće godine. Da tako misle vidi se iz toga što se oslanjaju na, inače ispravnu misao, da se vrijednost proizvoda određuje ne po ulaganjima rada koja su ranije ili u neko drugo vrijeme prosiečno društveno potrebna za proizvodnju tih istih proizvoda, nego po prosječno društveno potrebnim ulaganjima rada u vrijeme svoje sadanje reprodukcije⁶⁹⁾, jer su takva ulaganja rada uz sadanju proizvodnost jedino društveno i nužna. Prema ovom mišljenju uzima se dakle ulaganje rada šumarstva u proizvodnju drveta u šumi tekuće godine, kao količina rada koja je potpuno društveno potrebna u sadanjem vremenu za proizvodnju jednogodišnjeg prirasta tekuće godine odnosno za proizvodnju godišnjeg etata u tekućoj godini.

Međutim, ovo bi se zapravo protivilo već samoj činjenici da je proces proizvodnje šumarstva dugogodišnji, gdje ulaganje rada samo jedne godine ne mogu stvoriti gotov proizvod šumarstva. Potpuno dovršena proizvodnja uzgojnog šumarstva ne može se izvršiti u jednoj godini, ako se ona promatra kao cjelina od početka do završetka tj. dok se ne dobije proizvod gotov (zreo) prema određenom cilju te proizvodnie. Pravilna ekonomska analiza stvaranja vrijednosti određenih proizvoda mora uzimati sva ulaganja rada potrebna u cijelom jednom sadanjem procesu proizvodnje od početka do završetka, a taj je u šumarstvu dugogodišnji.

Ako se pri određivanju vrijednosti drveta na panju za reprodukciju u sadanjem vremenu uzme u račun količina jednogodišnjeg rada tj. rad izvršen u jednoj godini onda se nepravilno (buktvalno) shvata sadanja reprodukcija uzgojnog šumarstva kao jednogodišnja. To je nepravilno zbog toga što se jedna cijela reprodukcija odnosno proizvodnja gotovih proizvoda uzgojnog šumarstva ne može potpuno izvršiti jedne godine, pošto je reprodukcija gotovih proizvoda uzgojnog šumarstva po prirodi dugogodišnji proces proizvodnje (u kome ljudski rad djeluje u prekidima od početka sve do kraja proizvodnje u dugogodišnjem vremenu). Dakle taj sadanji (i najnoviji) ciklus proizvodnje odnosno reprodukcije uzgojnog

⁶⁹⁾ K. Marks — »Kapital« — III — 335 (Kultura, Zgb. 1948) i Kraljić — Ekon. elementi proizv. soc. šum. Zgb. 1952, str. 32 i 33.

šumarstva uzet u sadanjem vremenu predstavlja prema specifičnosti ove proizvodnje dugogodišnji proces (određena ophodnja) — ⁷⁰).

U ovoj proizvodnji uzgojnog šumarstva zbog prirodnog procesa proizvodnje nužno je, dakle, opredmećivanje rada u dugogodišnjem roku proizvodnje, a ne u toku jedne godine, pa se, prema tome, jednogodišnje ulaganje rada odnosi samo na dio budućeg proizvoda. Dakle, ne može se rad uložen za dio proizvoda izjednačavati sa radom za gotov cio proizvod, za koji je potreban višegodišnji rad.

Mi želimo da znamo vrijednost gotovih (zrelih) proizvoda jer jedino oni dolaze u obzir (normalno) za razmjenu i zato baš njihovu vrijednost odnosno cijenu i tražimo. Dakle, da bismo ustanovili vrijednost toga gotovog (zrelog) proizvoda moramo uzeti u obzir sve ljudske radove koji su društveno potrebni da bi se dobio gotov proizvod. Ne može se uzeti samo jedan dio toga ukupnog ljudskog rada da bi smo mjerili potrebne količine rada za proizvodnju tih gotovih (zrelih) proizvoda.

Iz ovoga svega proizilazi da se pri promatranju stvaranja vrijednosti proizvoda uzgojnog šumarstva (pri reprodukciji u sadanjem vremenu) ne može shvatiti da se ona izvršava u jednoj godini, nego se mora mjeriti cijelo ulaganje rada u jednom sadanjem (najnovijem) cijelom ciklusu proizvodnje, ali prema specifičnosti uzgojnog šumarstva dugogodišnjem ciklusu (mjereno uz sadanju produktivnost rada).

Dalje, smatrali mi proizvodom šumarstva tekuće godine godišnji etat ili godišnji prirast iste godine, oni, u stvari, uglavnom tj. u većem dijelu ne sadrže u sebi rad odnosno troškove tekuće godine.

Kod etata kao već zrelog proizvoda, kao što je već rečeno, jasno je da je on ili proizvod ranijeg rada ili same prirode (tj. bez ulaganja ljudskog rada) dakle u svakom slučaju on ne sadrži u sebi rad uložen u tekućoj godini.

Za tečajni prirast ovo je nužno više obrazložiti. Jednogodišnji prirast tekuće godine, ako ga promatramo u cjelini, stvara se većim dijelom na stablima starijim od 1 godine, dakle, na stablima koja su već ranije stvorena bilo uz ranije ulaganje ljudskog rada, bilo od same prirode, a manjim dijelom na stablima koja su u prvoj godini života, tj. na stablima novih pošumljavanja tekuće godine. Onaj prirast koji se tekuće godine stvara na stablima starijim od 1 godine stvara se skoro potpuno bez ulaganja rada tekuće godine. Za biljke do 1 godine, ako su umjetno pošumljene, može se reći da su izrasle uz ulaganje rada tekuće godine no njihov prirast je neznatan prema ukupnom prirastu iste godine, ako ima više starijih sastojina od jedne godine pored tih jednogodišnjih kultura.

U zemljama gdje ima veći dio površina pod šumom sa kulturama, odnosno pod šumama nastalim ranijih godina (a to je većinom slučaj), prirast koji se stvara na stablima starijim od 1 godine predstavlja, može se reći, najveći dio cjelokupnog prirasta stvorenog u tekućoj godini.

Jednogodišnji rad uzgojnog šumarstva tekuće godine u stvari je uložen za budućnost da bi se dobili proizvodi u budućim godinama, odnosno za povećanje prirasta u budućim godinama. Ukoliko je jednogodišnji rad djelovao na povećanje jednogodišnjeg prirasta u istoj godini, taj uticaj se pokazuje u tako malim razmjerama da se njegovo djelovanje u odnosu na cjelokupni godišnji prirast te godine može i zanemariti.

⁷⁰ Marks je uočio da je u šumarstvu proces proizvodnje dugogodišnji (— Kapital II, str. 203).

Konkretno uzeto, za jednogodišnje ulaganje rada u uzgojno šumarstvo u tekućoj godini može se dakle, reći da najvećim dijelom ne stvara prirast iste godine, a pogotovu ne etat tekuće godine, jer bi oni nastali najvećim dijelom i bez tog jednogodišnjeg ulaganja rada u tekućoj godini. Jednogodišnji rad šumarstva tekuće godine materijalizuje se u proizvodu koji će tek u budućnosti biti dovršen.

Jednogodišnji rad uzgojnog šumarstva tekuće godine faktično se opredmećuje u predmetu rada (sjemenu, stablu), koji će tek u budućnosti biti gotov proizvod. Prema tome, jednogodišnji rad uzgojnog šumarstva tekuće godine opredmećuje se uglavnom u drugom predmetu rada, a ne u jednogodišnjem etatu odnosno prirastu iste godine. Jednogodišnji rad tekuće godine konkretno je rad na sasvim drugom predmetu rada nego što je jednogodišnji etat odnosno prirast iste godine i zbog toga što jednogodišnji prirast (ili etat) tekuće godine nema iste kvalitete, kakve će imati onaj gotovi (zreli) proizvod koji će se stvoriti nakon dugogodišnjeg procesa proizvodnje uzgojnog šumarstva. Jednogodišnji rad u tekućoj godini ima cilj da poboljša odnosno izmijeni kvalitet i onoga što je već stvoreno, proizvedeno.

Ovi razlozi govore da se vrijednost jednogodišnjeg etata odnosno prirasta tekuće godine ne može izjednačavati sa jednogodišnjim ulaganjem rada iste godine. Ovo pogotovo kada se poveže sa ranije rečenim, tj. da godišnji prirast nije gotov proizvod nego samo dio budućeg zrelog proizvoda. Pravilno i potpuno određivanje vrijednosti određenih proizvoda može se izvršiti samo kada se uzme cjelokupno ulaganje rada (odnosno troškova) u kompletnom proizvodnom procesu tih proizvoda od početka do kraja. Drugačiji način ustanovljivanja vrijednosti bio bi idealističko izjednačavanje, koje nema veze sa ekonomskim (marksističkim) shvatanjem vrijednosti. Konstatovali smo naprijed da je ovogodišnji prinos (proizvod) šuma (bilo etat bilo prirast) uglavnom stvoren i bez ulaganja ovogodišnjeg rada, jer je prirastao na drvnj zalihi koja je već postojala od ranije. Prema tome, jednogodišnji rad uzgojnog šumarstva tekuće godine nije društveno potreban, ako se uzme u obzir samo taj jednogodišnji etat, odnosno samo jednogodišnji prirast iste godine. (No, jednogodišnji rad uzgojnog šumarstva tekuće godine društveno je potreban, jer je nužan da bi se osigurala trajna reprodukcija drveta u šumi za buduće godine).

Dakle, ovi naprijed navedeni razlozi govore da se jednogodišnji rad uzgojnog šumarstva tekuće godine ne može smatrati supstancom individualne vrijednosti jednogodišnjeg prirasta, a ni etata iste godine.

Druga je stvar da li se može desiti da količina jednogodišnjeg rada uzgojnog šumarstva tekuće godine (iako taj jednogodišnji rad najvećim dijelom nije supstanca vrijednosti jednogodišnjeg etata a ni prirasta u istoj godini) — bude jednaka onom društveno potrebnom radu koji bi bio nužan za isto toliku količinu drveta u šumi koliki je jednogodišnji prirast odnosno etat tekuće godine. To bi se moglo desiti u nekom slučaju, no općenito uzevši, to se ne može tvrditi, i to bi trebalo dokazati za konkretne slučajeve.

Ovo bi se moglo uporediti tek onda kada bi se na pravilan način mogle utvrditi prosječne društveno potrebne količine rada odnosno vrijednosti za gotove (zrele) proizvode uzgojnog šumarstva, promatrajući ta

ulaganja u dugogodišnjem procesu proizvodnje, a uz sadanju proizvodnost rada.

Moglo bi se pomisliti da bi jednogodišnja ulaganja u uzgojno šumarstvo mogla odgovarati onom ulaganju rada, koje je društveno potrebno za jednogodišnji prirast (odnosno etat iste godine kada bismo imali sve šume tako uređene — u obliku tzv. normalnih šuma) tako da bismo trajno iste i budućih godina imali svake godine jednake priraste (odnosno etate), a pored toga kada bi ulaganja rada u uzgojnom šumarstvu u pojedinim godinama bila takođe jednaka.

Kada bismo, zapravo, svake godine imali jednaka ulaganja rada u uzgojno šumarstvo, a svake godine jednaki prirast (odnosno etat) izgleda kao da bi se moglo izjednačiti jednogodišnje ulaganje rada tekuće godine sa vrijednošću jednogodišnjeg prirasta (odnosno etata) iste godine — (iako jednogodišnje ulaganje rada tekuće godine ne stvara uglavnom godišnji prirast te godine). To je zbog toga što bi u tom slučaju rezultati radova pojedinih godina bili jednaki, pa bi im odgovarala vrijednost prirasta (odnosno etata) bilo koje godine, jer su te vrijednosti takođe međusobno jednake.

Čak i kad bi to matematski moglo biti jednako, u praksi to nikako ne dolazi u obzir. To su samo pretpostavke. U prvom redu, produktivnost rada stalno se mijenja u pojedinim godinama. Dalje, tako uređenih šuma u obliku normalnih šuma u dogledno vrijeme, a možda i nikada neće biti, uzevši u obzir sadašnje stanje naših neuređenih šuma. Tako uređene (takozvane normalne šume) sa takvim rasporedom dobnih odnosno debljinskih razreda, koje bi davale godišnje priraste (odnosno etate) podjednako svake godine ne postoje niti će postojati. Ovo ne samo zato što je u odnosu na strukturu normalnih šuma — stanje naših šuma toliko abnormalno da bi tražilo veoma dug period pretvaranja sadanjenih šuma u tzv. normalne nego i zbog toga što praktično današnje društvo za takvim normalnim šumama i ne ide⁷¹).

Prema tome, to je samo jedna fikcija.

Takva fikcija da će godišnji prinos šuma (prirast ili etat) biti jednak po količini u svim godinama sada i u budućnosti naročito po strukturi odnosno kvalitetu, a osim toga da će i ulaganje rada u tekućoj i budućim godinama biti podjednako — ne bi mogla služiti kao baza za pravilno izračunavanje vrijednosti drveta u šumi. Takva apstrakcija, odnosno bolje reći fikcija je potpuno nematematska i ne može dokazivati da se jednogodišnja ulaganja rada u šumarstvo tekuće godine mogu izjednačavati sa vrijednošću jednogodišnjeg prirasta odnosno etata u istoj godini. Drugačije gledanje bilo bi idealističko, i to na bazi nekog posebnog šumarskog idealizma.

Dalje, ako bismo uzimali da su jednogodišnja stvarna ulaganja rada u šumarstvu (odnosno jednogodišnji troškovi) u tekućoj godini jednaki vrijednosti jednogodišnjeg prirasta ili etata iste godine, onda bi se to moglo tvrditi za bilo koju količinu ulaganja rada odnosno troškova, jer godišnji troškovi tekuće godine zavise o namjerama i finansijskim moguć-

⁷¹ Po nekim autorima (kao Pipan — Planske ili slobodne cijene drveta — Šumarstvo, Beograd, br. 9-10) — sa stručno-gospodarske strane, čak je i štetno ići za takvim »normalnim« šumama, jer je po njihovom mišljenju već dosadašnja praksa pokazala da mogu iz toga nastati samo ekonomski gubici po zajednicu odnosno po vlasnika šume.

nostima onoga tko ulaže troškove u uzgojno šumarstvo (zajednica, država, vlasnik šume).

Dakle, ti troškovi su varijabilni i nisu ni u kakvoj korelativnosti sa jednogodišnjim prirastom a ni etatom tekuće godine. Jednogodišnja ulaganja rada odnosno troškovi šumarstva tekuće godine nemaju nikakve proporcionalne veze sa onim što će iste godine biti prinos šume. Praktično promatrano, ondje gdje već postoji šuma, smanjivanje ili povećavanje jednogodišnjeg rada odnosno ulaganje troškova tekuće godine u uzgojno šumarstvo ne bi skoro nikako utjecalo na veličinu jednogodišnjeg etata, a najvećim dijelom ni prirasta te godine. Oni bi se pojavili i bez jednogodišnjeg ulaganja rada u uzgojno šumarstvo iste godine.

Ovo što je do sada rečeno ne negira činjenicu da su jednogodišnja ulaganja rada odnosno troškova tekuće godine u uzgojno šumarstvo društveno nužna i proizvodna. No, to je pitanje za sebe, o kome treba posebna ekonomska analiza, i ne ulazi u ovu materiju koju sada tretiramo.

Međutim, i ako pretpostavimo (kao što se općenito i priznaje) da su ulaganja rada tekuće godine u šumarstvo društveno nužna zbog dobivanja proizvoda šumarstva u budućnosti, ne znači da su društveno nužna baš za jednogodišnju količinu etata odnosno prirasta iste godine. Ona to čak za tu svrhu i ne mogu biti jer, kao što je naprijed rečeno, taj jednogodišnji etat odnosno jednogodišnji prirast tekuće godine najvećim dijelom dobio bi se i bez toga jednogodišnjeg ulaganja rada u šumarstvo u istoj godini.

Dakle, društvena nužnost godišnjih radova šumarstva, odnosno ulaganja troškova u šumarstvo ne daje nam pravo da jednogodišnji rad uložen u šumarstvo tekuće godine izjednačimo sa vrijednošću jednogodišnjeg etata odnosno jednogodišnjeg prirasta iste godine.

Kao što je poznato, pravilno i potpuno određivanje vrijednosti proizvoda može se izvršiti samo ako se uzme cjelokupno ulaganje rada (odnosno troškova) u potpunom proizvodnom procesu od početka do kraja razumije se uz sadanju produktivnost rada. Drugačiji način ustanovljivanja bio bi idealističko izjednačavanje, koje nema veze sa ekonomskim shvatanjem vrijednosti.

Na kraju, potrebno je ovo pitanje osvijetliti još sa jedne strane. Naime, potrebno je promatrati da li u količini jednogodišnjeg prirasta tekuće godine ima i takvog prirasta koji je stvoren na stablima na čije prirašćivanje nije nikako utjecao ljudski rad, ni te godine a ni prijašnjih godina.

Ovo bi, takođe, moglo djelovati na određivanje vrijednosti odnosno cijena drveta u šumi (na panju). Stabla (odnosno u početku — sjeme) konkretan su predmet rada pri proizvodnji drveta u šumi i samo zrela stabla određenih dimenzija kao cilj gospodarenja šumama su dovršeni proizvodi ove proizvodnje, jer njih iskorištavamo kao upotrebne vrijednosti za dalju obradu. Pošto može biti stabala nastalih i od same prirode, nužno je promatrati u kojim je stablima — kao predmetima rada — opredmećen ljudski rad. Stabla u koja nije uložen ljudski rad (tj. koja su dobivena samo od prirode) ne možemo smatrati vrijednostima; cijene ovakvih stabala u kojima nema opredmećenog ljudskog rada mogu biti samo rentovnog karaktera, odnosno mogu imati samo tzv. »lažnu socijal-

nu vrijednost«. Ovo je zbog toga što »supstanca vrijednosti jeste i ostaje jedino utrošena radna snaga — rad, nezavisno od posebnog korisnog karaktera toga rada, a proizvodnja vrijednosti nije ništa drugo do proces toga trošenja⁷²⁾.

Jasno je da u današnjim uslovima u Jugoslaviji, a može se reći i u nekim drugim zemljama — negdje manje, negdje više — od ukupne količine jednogodišnjeg prirasta tekuće godine (pri etatu to je još jasnija stvar) ima prirasta, pri čijoj proizvodnji nije uloženi ljudski rad, jer se proizveo na stablima koja su prirodno rasla od početka do kraja svoga života bez sudjelovanja ljudskog rada.

Ima mnogo površina šuma, ne samo nedirnutih šuma i prašuma nego i dijelova ostalih kompleksa šuma, u kojima nije nikad uloženi ljudski rad radi proizvodnje drveta u šumi i gdje ljudski rad nije vršio pošumljavanje, a ni druge proizvodne radove šumarstva. Ima šumskih površina u kojima je samo u pojedinim dijelovima vršen proizvodni rad šumarstva, dok u drugim dijelovima nije nikada vršen. Jasno da na ovim dijelovima gdje nije vršen ljudski rad izrasla stabla od prirode ne mogu imati društvene vrijednosti, nego samo cijenu (i to po rentovnim elementima).

Troškove čuvanja šuma ne možemo ubrajati među proizvodne troškove⁷³⁾, jer oni ne djeluju na dobivanje upotrebnih vrijednosti i spadaju u »faux frais« (lažne troškove) proizvodnje. Isto tako, i troškovi prodaje, »jer oni proizilaze iz pukog mijenjanja oblika vrijednosti i ne ulaze u vrijednost robe«.

O proizvodnim ulaganjima rada šumarstva može se govoriti samo u takvim slučajevima gdje se uz sudjelovanje tog ljudskog rada stvara upotreba vrijednost za čovjeka i kad se taj rad konkretno opredmećuje u novom ili povećanom proizvodu (drveta u šumi), a ne ondje gdje je to drvo u šumi nastalo samo od prirode.

Ne može se zato što organizacija šumarstva obuhvata sve površine šuma pod svoju upravu smatrati da je sve ono što se stvara na svim tim površinama istovremeno i proizvod rada toga šumarstva. Mora se uzeti u račun konkretni — proizvodni — rad šumarstva na pošumljavanju, njezovanju itd., i to na određenim površinama (stablama), tj. radovi koji se doista opredmećuju u upotrebnim vrijednostima (budućim proizvodima) drvetu u šumi. Drugim riječima, mora se uzeti u obzir rad koji ide za stvaranjem novih proizvoda, novih živih stabala kao i za povećanjem mase prirasta na već postojećim stablima, tj. za ona nova stabla ili za ono povećanje drvene mase koje ne bi nastalo od same prirode, bez ulaganja rada. U šumarstvu može biti proizvodni rad, koji se stvarno ulaže za dobivanje odnosno za proizvodnju proizvoda — drveta u šumi, on se mora opredmetiti u određenim proizvodima kao upotrebnim vrijednostima potrebnim za društvo, zajednicu.

Konkretan rad na površinama gdje se vrše nova pošumljavanja i rad, koji djeluje direktno na veće prirašćivanje, samo takvi radovi dolaze u obzir pri određivanju vrijednosti.

⁷²⁾ Marks »Kapital« II str. 338 (Zagreb — Kultura 1947).

⁷³⁾ Marks »Kapital« II str. 107 i str. 111 »Ovi izdaci uvijek sačinjavaju jedan dio društvenog rada, koji ne ulazi u stvaranje proizvoda, dakle odbici od proizvoda. Oni su nužno neproizvodni.

Takvo djelovanje ljudskog rada na određenim površinama (sastojinama-stablama) ovisno je o finansijskim sredstvima, kadrovima i drugim proizvodnim mogućnostima. Prema tome očito je, da ulaganje rada ne djeluje na cijeloj površini šuma, odnosno ne na svim sastojinama, stablima, gdje se ove godine stvara prirast.

Dakle, proizvodni rad šumarstva tekuće godine ne opredmećuje se u svim šumama odnosno šumskim sastojinama — stablima na kojima se stvara prirast iste godine. Prema tome, cijeli tečajni prirast (tj. u svim šumama u cjelini) ne može biti rezultat jednogodišnjeg rada šumarstva tekuće godine. Mogle bi doći u obzir samo one površine šuma tj. one sastojine (odnosno stabla) na čije je prirašćivanje djelovao proizvodni rad šumarstva tekuće godine, ali i taj se rad opredmećuje u dijelovima još nedovršenog proizvoda (koji će biti gotov, zreo tek u budućnosti).

Prema tome, ne mogu se pri određivanju vrijednosti jednogodišnja ulaganja rada (troškova) tekuće godine u uzgojno šumarstvo dovoditi u uzročnu vezu sa vrijednošću cjelokupnog jednogodišnjeg prirasta (odnosno etata) iste godine. Ovo se ne može činiti barem zato jer je svakako dobar dio ovogodišnjeg prirasta (odnosno etata) — u današnjim uslovima (misli se na Jugoslaviju) dobiven i bez ulaganja toga rada. Prema tome, ne može se jednogodišnji rad tekuće godine kao supstanca vrijednosti prenositi na cjelokupni jednogodišnji prirast (etat) iste godine i izjednačavati sa vrijednošću tog prirasta (etata). Jedan dio prirasta (etata) koji je nastao bez ulaganja ljudskog rada ne može imati nikako vrijednost; ukoliko dobije cijenu, ona je rentovnog karaktera.

Ne može se prenositi vrijednost na predmete u kojima nije sudjelovao ljudski rad. S istim pravom mogle bi se količine rada koje ulaze u proizvodnju prenositi i na prašume, u kojima se, razumije se, ne stvaraju vrijednosti. Izraženo određenim mjerilom vrijednosti — ekvivalentom — kao ogledalom vrijednosti, prometnom vrijednošću može postati samo ona upotrebna vrijednost (predmet) koja ima već u sebi sadržan ljudski rad. Taj ekvivalent (kao ogledalo) može odraziti jednakost pri razmjeni samo u tom slučaju ako dotična upotrebna vrijednost (čiju vrijednost taj ekvivalent mjeri) doista ima u sebi kao supstancu vrijednosti već opredmećen ljudski rad.

Već je i Aristotel uočio da »bez jednakosti nema razmjene, a jednakosti nema bez sumjerljivosti«⁷⁴).

Pri pravilnoj kalkulaciji tj. određivanju vrijednosti (odnosno cijena kao izraza vrijednosti) bilo kojih proizvoda, moraju se tačno ustanoviti sva ulaganja rada na određene količine predmeta rada (koji će biti gotovi proizvodi na kraju proizvodnje). Samo tako se može dobiti pravilan prosjek kao društvenu vrijednost jedinica toga proizvoda. Iz ovoga proizilazi da bi bilo nužno statistički utvrditi u šumarstvu one količine drveta u šumi koje su nastale uz ulaganje ljudskog rada. To znači, kad bismo i htjeli (kad bi to bilo pravilno) računati po jednogodišnjem prirastu (etatu), trebalo bi odvojiti odnosno izuzeti iz računa onaj dio prirasta pri čijem stvaranju nije ulagan ljudski rad.

Prema tome, jasno je da sav jednogodišnji prirast tekuće godine nije rezultat ulaganja ljudskog rada uzgojnog šumarstva iste godine i ne

⁷⁴) K. Marks, Kapital I, str. 25 Kultura, Zagreb 1947.

može se smatrati da je godišnji prirast tekuće godine u korelativnom odnosu sa jednogodišnjim ulaganjem rada u šumarstvo iste godine.

Kada sumiramo sva dosadanja razmatranja, vidi se da se ne može tvrditi da je vrijednost jednogodišnjeg prirasta odnosno da je vrijednost zrele drvne mase koja je jednaka toj količini jednogodišnjeg prirasta — jednaka jednogodišnjim ulaganjima rada, a pogotovu se to ne može tvrditi za jednogodišnji etat.

Prema tome, istraživanje da li je pravilnije jednogodišnji etat ili jednogodišnji prirast tekuće godine uzeti za bazu određivanja vrijednosti nije ni važno, jer ni jedno ni drugo uglavnom nije proizvod ljudskog rada uloženog iste godine u uzgojno šumarstvo. Jednogodišnji troškovi šumarstva tekuće godine ne odnose se uglavnom ni na jednogodišnji etat, a ni na jednogodišnji prirast iste godine.

Treba ovdje spomenuti da je drugo pitanje što pripada od drvnih masa tekućoj godini (odnosno generaciji tekuće godine).

U tom slučaju ima izvjesnu ulogu veličina jednogodišnjeg prirasta tekuće godine kao nekog određenog pokazatelja. Međutim, to je posebno pitanje, koje pripada u područje šumsko-privredne politike zajednice.

Ovom prilikom nužno je osvrnuti se i na izvjesna mišljenja u određivanju cijena drveta u šumi, koja su povezana sa već iznesenim stavovima.

Ima šumarskih ekonomista koji smatraju da bi se pravilnije mogla odrediti vrijednost odnosno cijena drveta u šumi ako se uzmu za više godina unaprijed etati, a isto tako u istim godinama i budući troškovi šumarstva i da se te sume međusobno izjednačuju po vrijednosti. Tako npr.: prof. dr P. V. Vasiljev⁷⁵) smatra da bi cijene drveta u šumi (na panju) trebalo izračunavati na temelju dvadesetogodišnjeg planskog etata i planskih troškova za šumarstvo izračunatih kao prosjek u slijedećih dvadeset godina.

Na ovakav način ne mogu se pravilno ustanoviti pomenuti elementi računa (budući etati i budući troškovi), jer se to može samo pretpostaviti, a ne matematički tačno ustanoviti. Ovdje se takođe, radi samo o određenoj sumi jednogodišnjih etata odnosno prirasta (koji ne daju cjelokupnu proizvodnju u određenoj ophodnji), kao i o sumi jednogodišnjih troškova u tom istom periodu. Tu se, takođe pojavljuju greške kod svakog odnosa jednogodišnjih troškova i etata, koji su dio ukupne sume. Jasno je da se onda greške pojavljuju i u odnosu sume svih tih jednogodišnjih etata, s jedne strane, i svih tih jednogodišnjih troškova. U pojedinim godinama nema međusobnog korelativnog odnosa među tim elementima, pa je jasno da ga ne mora biti ni u sumama tih elemenata.

To znači da se argumenti koji govore protiv ustanovljivanja vrijednosti odnosno cijena drveta u šumi po jednogodišnjim troškovima i po jednogodišnjem etatu (prirastu) mogu primijeniti i na ovakav slučaj.

Iz dosada izloženog možemo zaključiti da metode određivanja vrijednosti odnosno cijena kao izraza vrijednosti drveta u šumi (na panju), koje uzimaju da je ta vrijednost (cijena) jednogodišnjeg etata odnosno tečajnog prirasta jednaka jednogodišnjem ulaganju rada u uzgojno šumarstvo ne mogu izdržati naučnu kritiku.

⁷⁵) Prof. dr P. V. Vasiljev »Ekonomičeskoje sođržanije taks na otpusk lesa« Lesnoje hozjajstvo 4 — 1949. — str. 75—80.

4. Mogućnosti određivanja cijena drveta na panju — u prelaznoj fazi socijalizma

Vidjeli smo da bi teoretski najpravičnije bilo određivanje vrijednosti (odnosno cijene kao izraza vrijednosti) drveta na panju onako kako se normalno vrši u svim granama privrede, tj. po prosječnim društveno potrebnim ulaganjima rada u sadanjem (najnovijem) procesu proizvodnje. Međutim, zbog toga što je sadanji ciklus proizvodnje (odnosno reprodukcije) uzgojnog šumarstva po prirodi dugogodišnji, nema, kao što je naprijed izneseno, u sadanjim uslovima podataka za matematski tačno izračunavanje te vrijednosti, jer se općenito ne vodi i nije se vodila takva statistika i dokumentacija koja bi dala sve podatke nužne za ovakav način izračunavanja.

Tekuća godina (generacija tekuće godine) pored toga što nema odgovarajućih sistematski vođenih podataka i dokumentacije, nije konkretno ni zadužena običajnim ekonomskim kategorijama kao uknjiženim vrijednostima za ranije ulaganje rada u proizvodnju drveta na panju. Bio bi nekoristan posao pokušavati da se to rekonstruira i da se ti podaci nekim drugim putem izvedu, jer to tržište ne bi ni priznavalo. To bi bila čista knjiška raspravljanja, koja za realni ekonomski život ne bi imala važnosti, a samo se na tržištu pri razmjeni ispoljavaju vrijednosti odnosno cijene.

Prema tome, neće se moći izvesti pravilan matematski račun vrijednosti drveta na panju po ulaganjima rada u proizvodnju šumarstva na isti način kao i u ostaloj privredi, dok god društvo (tržište) ne bude raspolagalo takvim podacima koji bi omogućili takvo izračunavanje ili ocjenjivanje vrijednosti odnosno cijena kao izraza vrijednosti toga zrelog drveta na panju. Možda će u budućnosti doći i do toga, naročito ako sa razvojem proizvodnih snaga (uz razvoj nauke i tehnike) drvo kao upotrebnost dobije novu primjenu, kada neće trebati tako dugoročan proces proizvodnje, odnosno ako se mogne skratiti ophodnja. Već se pokazuje mogućnost skraćivanja toga dugogodišnjeg procesa proizvodnje, što će u daljoj budućnosti još više doći do izražaja (eventualna upotreba atomske energije — izotopa). Već se sada pri sve većoj upotrebi kemijske prerade drveta manje traže velike dimenzije, odnosno jače debljinske klase, što će, svakako, utjecati i na smanjivanje dugoročnosti proizvodnje uzgojnog šumarstva. Zbog ovakvih novih upotrebnih vrijednosti drveta postepeno se mijenja struktura sortimenata koji su potrebni pri proizvodnji drveta u šumi.

Ako se ne budu tražile jače dimenzije, tj. ako se mogu iskoristiti mlađa stabla ili ako se bude i na drugi način postiglo skraćivanje dugoročnog procesa proizvodnje sortimenata šumarstva, time će se približiti mogućnost ustanovljivanja vrijednosti odnosno cijena kao izraza vrijednosti drveta na panju pomoću prosječnog društvenog potrebnog ulaganja rada uzgojnog šumarstva.

Već se i danas parcijalno za izvjesne vrlo mlade kulture mogu naći prosječno društveno potrebna ulaganja rada vršeći komparacije uloženi ulaganja rada u raznim slučajevima. Međutim, to se u današnjim prilikama može odnositi samo na nedovršenu proizvodnju, i to do izvjesne granice i starosti.

Ovakvi statistički podaci mogu se iskoristiti pri utvrđivanju cijena pojedinih mladih kultura. Ovo može korisno poslužiti pri davanju privrednim organizacijama pojedinih površina na pošumljavanje ili druge proizvodne radove.

Zbog nedostatka podataka, za drvo na panju koje je prošlo dugogodišnji proces proizvodnje i koje se u današnjim uslovima smatra gotovim (zrelim) proizvodom šumarstva — nema još praktične mogućnosti da se izračuna vrijednost, po prosječnim društvenim ulaganjima rada u okviru društva, odnosno određenog cjelovitog tržišta, koje je mjerodavno da odredi vrijednost. Međutim, u današnjim uslovima privređivanja potrebno je znati koliko po cijeni predstavlja drvo u šumi (na panju) bez obzira da li takve cijene (i u kojoj mjeri) dolaze uslijed rentovnih elemenata.

U prvom redu nužno je da se na što pravilniji način naplati drvo u šumi na panju od onih koji ga iskorištavaju u zemlji. To je potrebno zbog toga što zajednica odnosno društvo (kome uglavnom i pripadaju šume u Jugoslaviji) čini usluge opskrbljavanja drvetom pojedinim svojim članovima, i to »samo fakultativno tj. ukoliko oni prema svojim potrebama njih trebaju«. Ovakve usluge moraju se i naplatiti ekvivalentnim protučinidbama⁷⁶⁾.

Isto tako, i zbog toga što na vanjskom tržištu sudjelujemo u velikoj mjeri u izvozu drveta, potrebno je da utvrdimo šta za nas u našim uslovima novčano predstavljaju pojedine količine drveta u šumi na panju. Nameće se, dakle, nužno pitanje kako to pravilno utvrditi, a da privrednoj praksi najbolje odgovara.

Kao što smo već naveli, u kapitalizmu se do sada za određivanje cijena drveta u šumi na panju odnosno za ustanovljavanje šumske takse služilo određenim, rekli bismo, zaobilaznim načinom računa, polazeći od cijena izrađenih proizvoda drveta — na tržištu i odbijajući od njih troškove proizvodnje tih izrađenih proizvoda, kao i odgovarajuće uobičajene profite. Taj način (deduktivni, retrogradni), kako je naprijed bilo već izloženo, zapravo je rentovni način izračunavanja cijena. Pošto su se vlasnici šuma (država ili privatnici) zadovoljavali rezultatima takvog računa, jer im je taj račun, u stvari, redovno davao više nego što su ulagali u radove uzgojnog šumarstva to se taj način praktično stalno i održavao u kapitalizmu. Ovaj način izračunavanja ima tu dobru stranu što se on stvarno veže na tržište, odnosno na postojeće tržišne cijene, tj. ovaj način u stvari priznaje tržište i oslanja se na njega kao na mjerodavnog regulatora cijena. Da li je bilo i uolikoj mjeri utjecaja troškova uzgojnog šumarstva na visinu tih tržišnih cijena drveta na panju, to bi se teško moglo ustanoviti. To bi se moglo utvrditi samo statistički, a za to bi bili potrebni mnogobrojni podaci.

⁷⁶⁾ Plavšić (O određivanju šumske takse, Glasnik za šumske pokuse, Zgb. 1948, strana 263 i 264) pravilno dijeli usluge što ih zajednica odnosno društvo čini svojim članovima na obigatorne usluge (kao za prosvjetu, zdravlje itd.) i na fakultativne (kao što je opskrbljivanje drvetom iz šuma). — One prve, obigatorne, zajednica odnosno društvo čini svojim članovima principijelno na podjednak način, a novčana sredstva dobiva iz viška rada. One druge, fakultativne usluge (kao opskrbljivanje drvetom iz šuma i ostale privredne usluge), pošto se ne čine podjednako nego fakultativno, i to prema tome koliko ih i uolikoj količini trebaju pojedini članovi zajednice, moraju se naplatiti »u obliku uobičajenog ljudskog izravnjanja usluge protuuslugom«, tj. u obliku plaćanja cijene za primljeno drvo.

Ako analiziramo razvoj svjetskih cijena drveta u dužem periodu prije prvog svjetskog rata, dakle u periodu relativno mirnog razvoja kapitalizma (bez većih ratova) i dok monopolizam nije toliko došao do izražaja, dakle u periodu u kome je bilo mnogo manje abnormalnih utjecaja na tržište, može se prema nekim autorima konstatirati da su cijene drveta bile stalno u porastu⁷⁷⁾ i ⁷⁸⁾. Ovo je karakteristično. Dok cijene industrijskih proizvoda u to vrijeme postepeno relativno (u odnosu na druge proizvode) padaju, zbog velikog povećanja produktivnosti rada, cijene drveta u tom dužem vremenskom periodu stalno rastu. Ovaj fakat mogao bi (a to bi tek trebalo dokazati) davati indicije da je utjecaj troškova uzgojnog šumarstva možda počeo djelovati na tržišne cijene drveta.

Vrlo je vjerovatno da su vlasnici šuma, iako su deduktivnim (retrogradnim) načinom izračunavanja, dobivali u prosjeku zadovoljavajuće novčane rezultate, ipak nastojali da povise cijene drveta na panju da bi što prije povratili ono što su ulagali u uzgojno šumarstvo (mada su ta ulaganja faktično bila uložena za budućnost). Takvom nastojanju mogao je pomoći i fakat, da je šuma zrelih za sječu sve više nestajalo. Iako u kapitalizmu normalno nisu vršene kalkulacije cijena drveta u šumi na bazi troškova uzgojnog šumarstva, nije isključeno, da su vlasnici nastojali da povećaju te cijene vodeći računa o svojim izdacima za uzgojno šumarstvo.

Tržište je u izvjesnoj mjeri moglo da to prizna, jer utvrđivanje cijena na tržištu ne podudara se uvijek sa potpunim matematskim kalkulacijama, nego i stihija u izvjesnoj mjeri djeluje i treba dugo vremena da se cijene ustale, konvergirajući prema vrijednosti⁷⁹⁾. — Ovo što je rečeno o utjecaju troškova uzgojnog šumarstva na povećanje cijena drveta može biti samo indicija, dok bi za dokazivanje toga bila nužna sigurnija dokumentacija.

No, općenito je priznato da tržište u kapitalizmu uzima kao sigurnije cijene izrađenih drvnih proizvoda te je praksa da se pođe od tih cijena ako se kalkulacijom određuju cijene drveta u šumi na panju. Kapitalističko tržište, dakle, priznaje cijene izrađenih drvnih proizvoda kao nešto na što se može osloniti u privrednoj kalkulaciji.

I u sadanjoj, prelaznoj fazi socijalizma potrebno je znati šta novčano predstavlja drvo u šumi. Ma kakvo shvatanje imali o cijenama drveta u šumi radi pravilnih računa pri određivanju važno je znati čime će se zaduživati za to drvo oni koji vrše iskorišćavanje šuma, odnosno koji se koriste tim drvetom.

I u slučaju da su cijene drveta u šumi čisti rentovni elementi, nužno je poznavanje veličine tih rentovnih elemenata. Ovo je naročito važno zbog toga da bi se pojedine šumskoprivredne organizacije mogle postaviti u jednake uslove privređivanja.

Kao što je već navedeno, nema praktične mogućnosti, da se uobičajenim načinom koji važi za ostalu privredu, ustanovi vrijednost odnosno cijena drveta u šumi. Za ustanovljavanje tih cijena (odnosno i rentovnih elemenata) drveta u šumi postoje dvije mogućnosti. Može se prići odre-

⁷⁷⁾ Koestler »Wirtschaftslehre des Forstwesens«, str. 108.

⁷⁸⁾ Dr Nenadić: Uređenje šuma, str. 43.

⁷⁹⁾ Engels u »Kapitalu« III str. XLI (Kultura, Zgb. 1948).

divanju tih cijena (odnosno i rentovnih elemenata) mjerama odnosno instrumentima određene ekonomske politike u oblasti šumarstva ili da se pođe direktno od tržišta, tj. od već postojećih elemenata tržišta kao regulatora cijena.

Prvi način koji bi se služio mjerama određene šumskoprivredne politike ima u sebi uvijek elemenata administrativnog karaktera.

Drugi način, koji bi pri ustanovljavanju cijena (odnosno i rentovnih elemenata) polazio direktno od tržišta kao regulatora cijena mora voditi računa o već postojećim cijenama na tržištu. Naime, i na našem tržištu (u Jugoslaviji), u sadanjoj, prelaznoj fazi socijalizma, već su se afirmirale tržišne cijene izrađenih drvnih proizvoda. Te cijene izrađenih drvnih proizvoda u sadanjem periodu jedine su cijene drvnih proizvoda koje postoje kao normalne cijene tržišta. Prema tome, ako pri obračunavanju cijena drveta na panju polazimo od tržišta, ono nam praktično u današnjim uslovima daje jedino ovaj element kao polazni za utvrđivanje tih cijena.

Ako se, dakle, polazi od tržišta kao odlučujućeg faktora za regulisanje cijena i od elemenata koje tržište daje i priznaje, onda u sadanjim uslovima postoji takođe mogućnost da se primijeni deduktivni (retrogradni) način računanja cijene drveta u šumi odnosno šumske takse, slično kao u kapitalizmu. Razumljivo je da se pri takvom računanju moraju primijeniti socijalistički elementi, koji odgovaraju određenom periodu i koji će voditi računa o zakonitostima socijalističke ekonomike. Pri tom obračunavanju treba polaziti od tržišnih cijena izrađenih drvnih proizvoda i odbijati troškove eksploatacije šuma, odnosno eksploatacije i prerade drveta (ako se polazi od tržišnih cijena prerade drveta), kao i višak rada koji odgovara ovoj grani proizvodnje (tj. eksploataciji šuma odnosno i preradi drveta).

Radi pravilnog obračunavanja nužno je uzeti objektivne troškove u konkretnim uslovima određenog vremena. Višak rada trebalo bi da odgovara uobičajenim normama u određenom vremenu, a prema organskom sastavu sredstava.

Prema tome, cijena drveta na panju ili, da je kratko nazovemo uobičajenim nazivom, šumska taksa (Š) dobila bi se ovako:

$$\text{Š} = \text{C} - \text{T} - \text{VR}$$

gdje je Š.. šumska taksa,

C.. cijena izrađenih proizvoda drveta na tržištu,

T.. objektivni troškovi u proizvodnji izrađenih drvnih proizvoda (bez elemenata viška rada),

VR.. odgovarajući višak rada pri proizvodnji izrađenih drvnih proizvoda.

Potrebno je razmotriti neke strane ove deduktivne (retrogradne) metode računa pri određivanju šumske takse da bismo mogli vidjeti mogućnost njene primjene i u prelaznoj fazi socijalizma.

U prvom redu, određivanje šumske takse po deduktivnoj (retrogradnoj) metodi ima tu pozitivnu stranu što polazi od tržišta, odnosno cijena koje tržište priznaje. Dalje je pri deduktivnoj (retrogradnoj) me-

todi pozitivno takođe i to što ona polazi od količine ulaganja rada u izrađene drvene proizvode. Ta se ulaganja mogu sa dovoljnom tačnošću utvrditi, jer se radi o elementima iz procesa proizvodnje, koji se vrši u jednogodišnjem okviru. Dakle, kalkulacija se vrši sa dovoljno poznatim veličinama i u granicama realnih podataka. Ovdje nema opasnosti da se miješaju nepoznati elementi dugoročnog procesa proizvodnje uzgojnog šumarstva.

Ovaj metod računanja ne dovodi do disproporcija, kao što bi bilo u slučaju ako bi se pri računanju uzeli u račun sa jedne strane, količine prirasta (odnosno etata), a s druge strane, ovogodišnji troškovi uzgojnog šumarstva. Deduktivna (retrogradna) metoda ima i tu pozitivnu stranu što se u stvari njome može izračunati i društvena rentabilnost iskorištavanja pojedinih šumskih područja u današnjim uslovima. Rezultat ovog načina računa pokazuje da li današnja generacija uzevši u račun običajna ekonomska mjerila može podnijeti troškove eksploatacije određenih šumskih područja.

Pri ovoj metodi računanja polazi se od tržišnih cijena i odbijajući objektivne troškove eksploatacije (nekada i prerade drveta), kao i odgovarajuće viškove rada dolazimo do toga što za zajednicu novčano predstavlja drvo na panju na svakom, odnosno na određenom mjestu. Time se ujedno izračunava koliki novčani ekvivalent može zajednica u današnjim uslovima da prizna tome drvetu u šumi.

Ovaj način uglavnom se primjenjuje i u kapitalizmu, a mi smo vezani sa tržištem kapitalističkih država, pa će se time moći vršiti i posebna privredna upoređenja, razumije se vodeći računa o našim ekonomskim kategorijama kao i o ekonomskim kategorijama u kapitalizmu, koje su nam poznate.

Može se iznijeti prigovor ovom metodu kalkulacija da se u izvjesnim slučajevima mogu izračunati negativne šumske takse.

U prvi momenat izgleda apsurdno da neko drvo u šumi na panju može imati negativnu cijenu. Negativna šumska taksa izračunat će se u onim konkretnim slučajevima gdje su troškovi eksploatacije zajedno sa odgovarajućim viškom rada veći nego što je tržišna cijena izrađenih drvnih proizvoda.

U takvom slučaju, ukoliko je tržišna cijena izrađenih drvnih proizvoda normalna, odnosno ako je društvo (zajednica) priznaje kao odgovarajuću cijenu tj. kao društvenu cijenu za izrađene drvene proizvode, — to bi značilo da drvene mase u tom šumskom predjelu — u sadanjim uslovima — nemaju društvene vrijednosti, jer bi njihova eksploatacija koštala društvo više ulaganja rada od društvene tržišne cijene. U tom slučaju radovima u šumskim predjelima gdje je šumska taksa negativna u sadanjim uslovima društvo ne priznaje korisnost. Za dobivanje toga drveta morala bi se izvršiti tolika količina rada koja bi bila iznad društveno potrebnog rada. Kada bi bio uložen rad za dobivanje šumskih proizvoda u takvom području, taj rad bi bio u sadanjem periodu za društvo, za sadanju generaciju nekoristan. Prema tome, ne bi mogao biti priznat ni kao supstanca vrijednosti, odnosno ne bi mogao ni stvarati vrijednost⁸⁰).

⁸⁰ K. Marks »Kapital« I, str. 7 (Kultura, Zagreb, 1947) Bude li nekorisna stvar onda je i nekoristan rad sadržan u njoj, ne važi kao rad, pa stoga ne stvarati vrijednost.

Dakle, negativna šumska taksa pokazuje da je u sadanjem momentu rad koji bi se uložio u tom šumskom području za dobivanje drvnih proizvoda društveno nekoristan, a time društvo i ne priznaje da stvara vrijednost.

Iz ovoga izlazi da je kategorija negativne šumske takse primjenjiva u socijalističkom društvu i da se teoretski može pravdati.

Jasna je stvar da ovo ne bi važilo ukoliko cijena koja vlada na tržištu nije bila pravi izraz vrijednosti drvene robe. To znači da bi u takvom slučaju društvo loše ocijenilo vrijednost drvnih proizvoda. No, ukoliko bi se pogriješilo u takvim tržišnim cijenama kao mjerilima vrijednosti, morale bi se one izmijeniti. Ukoliko je taj rad na dobivanju drveta u takvim šumskim područjima društveno koristan i potreban, onda bi se tržišne cijene drvnih proizvoda morale povećati, a onda bi u tom slučaju nestalo i negativne šumske takse.

Može se prigovoriti ovom načinu da povećanje proizvodnih troškova eksploatacije (odnosno i prerade) umjetno smanjuje šumsku taksu drveta u šumi (na panju) i da zbog toga ne stimulira privrednu organizaciju (koja nabavlja to drvo na panju) na bolju organizaciju rada, odnosno na smanjivanje svojih troškova, jer će troškove moći refundirati iz smanjene šumske takse. Međutim, šumska taksa, ako se računa ovim načinom, izračunava se unaprijed, obično unaprijed za godinu u toku. Prema tome, ona je već unaprijed fiksirana za proizvodnju eksploatacije koja će se tek vršiti. Ako privredna organizacija (koja vrši eksploataciju) ne smanjuje troškove, to će činiti na svoju štetu i neće time smanjiti šumsku taksu za istu svoju proizvodnju. Osim toga trebalo bi da djeluju i drugi faktori tržišta u normalnim uslovima da bi se smanjivali troškovi eksploatacije šuma. Pored toga, pri ovom računanju treba da se odbijaju objektivni troškovi eksploatacije (tj. objektivni za to šumsko područje). Time bi se izbjeglo nepravilno smanjivanje šumske takse, koje bi nastupilo ako bi se računali nesrazmjerno veliki troškovi eksploatacije.

Kada se vrši analiza ove metode računa, moglo bi se takođe reći da zajednica nekad reguliše (fiksira) cijene izvjesnim izrađenim drvnim proizvodima (npr. kao što je 1955. i 1956. g. bila fiksirana cijena rezane građe četinara) i da se u tom slučaju deduktivna (retrogradna) metoda ne veže stvarno na tržište. U takvom slučaju ne djeluje zakon vrijednosti (odnosno zakon ponude i potražnje).

Mora se odmah reći da je pravilno da se deduktivna (retrogradna) metoda veže i na ovako fiksirane cijene od strane zajednice, zbog toga što su ovako fiksirane cijene određena mjera privredne politike zajednice.

Ako zajednica (društvo) smatra da te cijene odgovaraju onda one zapravo, postaju društvene cijene i mogu u ovom računu igrati ulogu tržišnih cijena. Zajednica takve cijene uvodi u određenom vremenskom periodu kao nužne naročito radi smanjivanja negativnog utjecaja zakona ponude i potražnje, kao što je to u slučaju deficitarnosti izvjesnih proizvoda. Prepuštanje slobodnom tržištu moglo bi u takvim slučajevima da izazove negativne posljedice za zajednicu jer bi se mogle stvarati monopolske cijene.

Bez obzira na način određivanja pojedinih cijena drvnih proizvoda, zajednica mora voditi računa o odnosu tih cijena prema cijenama ostalih proizvoda, tj. cijenama onih materijala koji mogu zamijeniti drvo. U

interesu je zajednica da se drvo racionalno iskoristi, odnosno da se štedi. Zbog toga cijene drveta moraju biti u pravilnom odnosu prema ostalim materijalima. Isto tako, ukoliko je ekonomski nužno fiksiranje tih cijena, zajednica mora voditi računa o svjetskom tržištu, jer ne može se danas, uz ovoliku međusobnu povezanost tržišta voditi sa uspjehom autarhijska politika. Unutarnje cijene drveta treba da budu u harmoničnoj srazmjeri sa vanjskim cijenama drveta.

Dakle, ukoliko je zajednica (društvo) iz objektivnih razloga i zbog specijalne svoje privredne politike prinuđena, da fiksira cijene nekih izrađenih proizvoda drveta, onda se i kalkulacija cijena drveta na panju mora osloniti na te cijene kao na društvene cijene i početi od njih pri izračunavanju šumske takse bilo kojom metodom.

Pri deduktivnoj kao i kod drugih metoda može se nekad dobiti ukupna količina šumske takse za sve sortimente zajedno. Tada je nužno tu količinu šumske takse raspodijeliti na sortimente drveta u šumi (na panju). To se radi obično pomoću kvalitetnih (vrijednosnih) koeficijenata. Da li je to ispravno? Moglo bi se reći da se upotrebljava zajednički i istovjetan rad u proizvodnji drveta u šumi (na panju) za sve različite sortimente zajedno i da bi se prema tome, ukupnu količinu šumske takse trebalo ravnomjerno podijeliti na sve jedinice svih vrsta sortimenata bez obzira na kvalitet, jer se ulaže jednako rada pri proizvodnji i na lošiju i na bolju kvalitetu.

Na prvi pogled izgleda tako. Međutim, to se može činiti kao da je tako, ako se parcijalno gleda i ako se ne uzimaju u račun društveno nužne količine rada za razne kvalitete pojedinačno. Naime, uz sve radove zajedno u jednom društvu odnosno tržištu koje mjeri te radove i određuje vrijednosti uvijek se pri normalnom procesu proizvodnje za isti rad dobija manje onih sortimenata koji su vredniji nego onih manje vrijednih. To znači, ustvari, da je nužno više društvenog rada da se dobiju kvalitetniji proizvodi odnosno sortimenti.

Ako promatramo pojedinačno pojedine vrste sortimenata, vidjećemo da kada bismo išli samo za kvalitetnijim sortimentima, onda ćemo morati uložiti mnogo više rada nego što bi bilo potrebno za istu količinu slabije kvalitetnih sortimenata. I obratno, ako bismo išli za isto tolikom količinom manje kvalitetnijih, trebaće manje rada nego za istu količinu boljih (kvalitetnijih) sortimenata.

Može da djeluje i drugi faktor. Naime, veličina vrijednosti drugih proizvoda koji mogu zamijeniti određeni proizvod, npr. ogrevno drvo. Ljudi iskorištavaju u ovom sortimentu svojstvo drveta da služi za ogrev. Međutim za ogrev može služiti i druga upotrebna vrijednost, (drugi proizvod), npr. ugalj, elektricitet itd. Vrijednost ove upotrebne vrijednosti druge vrste koja ima isto svojstvo da može da služi za ogrev, može utjecati na vrijednost ogrevnog drveta.

Uzmimo da se uz više ulaganja rada proizvodi ogrevno drvo nego što je ona količina rada koja odgovara vrijednosti određenih količina druge upotrebne vrijednosti, koja proizvodi istu količinu toplote. Ako ta druga upotrebna dobra mogu pokriti potrebe tržišta za izvorima toplote, onda je onaj višak ulaganja rada u ogrevno drvo društveno nekoristan. U

tom slučaju vrijednost se ne računa po onom što je utrošeno rada u ogrevno drvo nego po onom manje uloženom radu koji je nužan za sirovine iste količine kaloričnosti.

Taj manje uloženi rad sada je postao društveno potreban za istu korisnost (za toplotu). Slična je stvar i kod drugih sortimenata drveta (npr. željezo može služiti umjesto drvenih greda itd.).

I iz ovih razloga može nastati razlika u vrijednostima pojedinih sortimenata drveta.

Iz ranijih izlaganja jasno je da se u današnjim uslovima u šumskim taksama odnosno cijenama drveta u šumi (na panju) pojavljuju elementi rentovnog karaktera, i to u obliku i apsolutnih i diferencijalnih renti.

Pitanje je da li treba ubirati rente u prelaznoj fazi socijalizma.

Šume u Jugoslaviji većim dijelom su društvena svojina (ili drugim terminom, one su nacionalizovane); njihova nacionalizacija u odnosu na poljoprivredna zemljišta pokazuje se u mnogo većem procentu. Pošto se i u poljoprivredi u socijalističkim uslovima pokazuje potreba da se postepeno ukidaju rente⁸¹), izgledalo bi u prvi mah da bi tim više bilo nužno da se u šumarstvu pređe na postepeno ukidanje rentovnih oblika. Međutim, u šumarstvu, prema specifičnosti uslova, postoje neki faktori kojih nema u poljoprivredi.

U šumskoj privredi ima drvnih masa koje su dobivene od ranije i koje su nastale bez ljudskog rada i s obzirom na specifičnosti dugoročnog procesa proizvodnje vjerovatno će ih biti još u dogledno vrijeme u budućnosti. Naprotiv, u poljoprivredi je proces proizvodnje općenito jednogodišnji, a u današnjim uslovima nema poljoprivrednih proizvoda gdje nema ulaganja ljudskog rada. Uz ulaganje ljudskog rada stalno se vrši reprodukcija poljoprivrednih proizvoda, odnosno svaki poljoprivredni proizvod stvara se nužno uz ulaganje ljudskog rada. Ovakav slučaj nije, kako je već rečeno, u potpunosti u šumarstvu. Naprijed navedeno govori da će u šumarstvu još izvjesno vrijeme postojati baza za stvaranje rentovnih elemenata.

Dalje, teško je ustanoviti pravilno što je od same prirode nastalo, a što uz sudjelovanje ljudskog rada, pogotovo kada sadanja generacija nije zadužena uobičajenim ekonomskim kategorijama za prijašnja ulaganja rada u uzgojnom šumarstvu, kao što je slučaj sa ostalim granama privrede. Da bi se utvrdilo koliki su rentovni elementi u cijenama šumskih proizvoda, bili bi potrebni mnogobrojni statistički podaci, koji nisu dosada vođeni niti se vode na način koji bi to utvrđivanje količine rente omogućio na pravilan način. Tekuća godina (generacija) ima izvjesnog moralnog ekonomskog prava da se posluži rentom šume, jer istovremeno vrši i ulaganja rada kojima se ona neće koristiti nego buduće generacije, tj. ona svojim ulaganjem rada osigurava stalnu reprodukciju drveta u šumi.

Kako će, dokle će i u kojoj će mjeri zajednica moći ići za ukidanjem rentovnih elemenata u cijenama drveta u šumi, to je stvar privredne politike zajednice.

⁸¹) V. Bakarić: »Problemi zemljišne rente u prelaznoj etapi«, »Komunist«, 1950, br. 2-3, str. 1. i Marks »Kapital« III str. 610. (Kultura, Zagreb, 1948. god.).

Da li je nužan neki ekonomski srazmjer između utroška za šumarstvo i onog što se dobiva za prodano drvo na panju, odnosno onoga što se postigne cijenama drveta na panju?

Smatramo da bi, u prvom redu, trebalo odrediti troškove uzgajanja šuma, vodeći računa o tome da naše šumarstvo po mogućnosti stigne savremeno napredno šumarstvo. Kao što je poznato, u odnosu na šumarski naprednije zemlje s obzirom na kadrove, opremu i druga ulaganja, troškovi našeg šumarstva treba u budućim godinama da se stalno povećavaju. To povećanje ulaganja u šumarstvo uslovljeno je stanjem stručnih kadrova, tehničkog nivoa, kao i privrednog stanja zemlje. To bi određivalo gornju granicu. Donja granica tog ulaganja je današnje ulaganje. Ne bi se smjelo ići ispod sadanjeg ulaganja u šumarstvo s obzirom na stanje u šumarski naprednijim zemljama. Isto tako, ne bi se smjelo dozvoliti da šumska privreda počne nazadovati. To bi dalo donju granicu tih ulaganja. S obzirom da smo mi relativno iznad evropskog prosjeka u pogledu količina šuma, kako po površini tako i po jednom stanovniku, ekonomski bi bilo neopravdano da se godišnjim prihodima šuma ne bi pokrila potrebna ovogodišnja ulaganja rada u uzgojno šumarstvo.

Naročito bi trebalo povesti računa o stanju komunikacija u našim šumama. Mi bismo morali prihodima naših šuma osigurati da u tom pogledu postignemo bar evropski prosjek, od koga smo vrlo daleko. Pravilnost i ekonomičnost korišćenja naših šuma ugrožena je baš lošim stanjem komunikacija u našim šumama. Ovo dokazuje, s jedne strane, preveliko opterećenje šuma koje su kraj komunikacija i, s druge strane, slabo korišćenje onih šuma koje su sa lošim komunikacijama odnosno bez njih. Šumarstvo kao privredna grana koja daje prihode moralo bi se dovesti na savremeni nivo, a time bi se postigla i korisnost za zajednicu.

Daljni faktor koji bi se morao uzeti u obzir u politici cijena drveta u šumi jesu svjetske cijene, odnosno cijena drveta na svjetskom tržištu. Naše cijene ne mogu biti u velikoj mjeri različite od svjetskih cijena s obzirom na veliku povezanost tržišta. Disproporcije sa svjetskim cijenama stvaraju nelogične odnose na tržištu.

Isto tako, u cijenama proizvoda drveta odlučujuću riječ ima i odnos cijena drveta prema drugim materijalima, naročito prema onim materijalima koji mogu zamijeniti drvo, a vrlo važan je i odnos cijena prema glavnim životnim proizvodima zajednice (žitu, uglju itd.). Cijene drveta moraju biti u harmoničnom odnosu sa cijenama tih proizvoda⁸²).

Jedan od ciljeva privredne politike zajednice svakako je i potreba štednje drveta, odnosno potrebe da se drvo što racionalnije i koristi. Ovaj faktor govori da se cijene drveta održe na što većoj visini.

Kada se po bilo kojoj metodi za šumsku taksu odnosno cijenu drveta u šumi (tj. na panju) izvrši obračun, onda se dobiva određen rezultat. Korisno bi bilo da taj rezultat po mogućnosti zadovolji sve momente koje traži privredna politika zemlje.

Da bi se zadovoljila već navedena potreba zajednice u vezi sa pravilnim razvojem šumske privrede, kao i ostale privredne zemlje, vjerovatno je potrebno da se još izvjesno vrijeme toleriraju rentovni elementi u cijenama drveta na panju.

⁸²) Plavšić. O određivanju šumske takse, Glasnik za šumske pokuse, Zagreb, 1948, str. 285 i 286.

Do koje visine će zajednica ići sa cijenama drveta, to je stvar privredne politike zajednice. To je ujedno povezano sa održanjem odnosno smanjivanjem i rentovnih elemenata u cijenama.

Zapravo, ako bi zajednica održavala cijene drveta na panju na toj visini da bi se takvim prihodima upravo podmirile potrebe modernog šumarstva, uključujući i izgradnju komunikacija i drugih objekata kao i opreme šumarstva, onda bi se zajednica odnosila prema potrošačima drveta na isti način kao i prema potrošačima proizvoda drugih grana. Ona bi tada prihode ove grane iskoristila u istoj visini sa onim što ona izdaje za šumarstvo, tj. ne bi potrošače teretila cijenama proizvoda te grane višim nego što zajednica izdaje za te grane. U ovom slučaju ukoliko bi postojali rentovni elementi u cijenama drveta u šumi, pomoću njih bi se podmirile potrebe šumarstva tekuće godine. Tekuća godina (generacija te godine) ne bi zadržavala te rentovne elemente za sebe nego bi ih upotrebila u korist budućih generacija.

Na kraju, može se kazati da društvo — zajednica u socijalizmu ima mogućnost da regulira pomoću svoje privredne politike cijene drveta na panju, a time i rentovne elemente sadržane u njima. Realizacija te mogućnosti vrši se u okviru cjelokupne privredne politike zajednice, koja je kompleksna i ovisna o stepenu privrednog razvitka zemlje odnosno ukupnih proizvodnih snaga zajednice (društva).

R E Z I M E

Problem određivanja vrijednosti odnosno cijena drveta u šumi na panju nije još u potpunosti riješen. Njegovo rješavanje otežava, s jedne strane, dugogodišnji proces proizvodnje šumarstva i, s druge strane, što se u cijenama proizvoda šumarstva pojavljuju i rentovni elementi. Rješavanje ovog problema važno je bez obzira kakva se funkcija u proizvodnji (ekonomski promatrano) pridaje zrelom drvetu u šumi na panju.

Zbog važnosti određivanja vrijednosti odnosno cijena drveta na panju potrebno je ekonomski analizirati ovaj problem i u uslovima kapitalizma, kao i u uslovima socijalizma u njegovoj prelaznoj fazi.

U kapitalističkim uslovima cijene drveta u šumi na panju, slično kao i cijene poljoprivrednih proizvoda, sadrže rentovne elemente. Ovome je uzrok monopol vlasništva šuma, a paralelno i monopol ograničenosti šumskih zemljišta kao privrednih objekata. U razvijenom kapitalizmu (po Marks-u) tržišnim cijenama proizvoda većine grana privrede postaju njihove cijene proizvodnje, koje sadržavaju cijenu koštanja i prosječni profit, računat na profitnoj stopi koja odgovara određenom vremenu. Kapitalista koji ulaže kapitale u eksploataciju šuma nužno traži za sebe takođe tu cijenu proizvodnje. Inače, ako to ne bi dobivao, ne bi ni ulagao kapitale u ovu proizvodnju, jer tu cijenu proizvodnje može normalno postići u svakoj grani privrede. Međutim i vlasnik šume (bez obzira da li je to država) traži svoj dio za korišćenje šume.

Prema tome, u kapitalizmu zbog monopola vlasništva šuma tržišne cijene izrađenih šumskih proizvoda moraju skakati iznad njihove cijene proizvodnje, tj. sadržavati u sebi pored cijene koštanja i prosječnog pro-

fita (za kapitalistu koji vrši eksploataciju šume) još i ekstraprofit, koji kao renta šume odlazi vlasniku šume. Ovu rentu tražiće nužno i vlasnik najnepovoljnije šume, koja se još mora uzeti u eksploataciju radi podmi-
renja potreba tržišta. Takav ekstraprofit koji nastaje u slučaju najne-
povoljnije šume i pretvara se u rentu daje apsolutnu rentu šume.
U povoljnijim šumama stvaraće se i diferencijalne rente šume.

Ovakve tržišne cijene drveta, iako prelaze cijene proizvodnje i daju rente, mogu se kretati u granicama vrijednosti, jer je organski sastav kapitala u šumarstvu nizak. (Poznato je da su u kapitalizmu u granama niskog organskog sastava kapitala vrijednosti više od njihovih cijena proizvodnje).

U uslovima razvijenog kapitalizma način određivanja cijena drveta na panju bio je i izraz pomenutih zakonitosti kapitalizma. U privrednoj praksi kapitalizma kao jedini način kalkulacije cijena drveta na panju je tzv. deduktivni, odnosno retrogradni način kalkulacije šumske takse. Ovakva kalkulacija polazi od tržišnih cijena izrađenih drvnih proizvoda i unatraske (retrogradno — deduktivno) odbijajući troškove i odgovarajuće profite dolazi do cijene drveta na panju. Ovaj način izračunavanja šumske takse pokazuje očito na rentovne elemente.

Normalan način kalkulacije cijena pomoću troškova proizvodnje i prosječnih profita, kao što je slučaj u većini grana privrede, nije do sada u privrednoj praksi kapitalizma upotrebljavan za izračunavanje cijena drveta na panju. Pokušaji takvog računanja (troškovne vrijednosti) bili su samo teorijska i knjiška razmatranja.

I u socijalizmu — u njegovoj prelaznoj etapi — kao što je kod nas u Jugoslaviji, nužno je izražavanje vrijednosti odnosno određivanje cijena. Zbog toga bi bilo potrebno utvrditi pravilan način određivanja cijena drveta na panju, koji bi bio baziran na principima političke ekonomije. Međutim i u socijalizmu, tj. u njegovoj prelaznoj fazi određivanje vrijednosti odnosno cijena drveta na panju nailazi na poteškoće zbog dugoročnog procesa uzgojnog šumarstva, kao i zbog uplitanja rentovnih elemenata.

Cijene su, prema Marksu, u normalnim uslovima izraz vrijednosti. Vrijednost odgovara prosječnoj društveno potrebnoj količini rada za proizvodnju određenih proizvoda u vremenu njihove sadanje najnovije reprodukcije. Tako ih normalno treba i računati. U većini grana privrede (može se reći gotovo u cijeloj privredi) proces proizvodnje proizvoda od početka do kraja vrši se u okviru jedne godine, odnosno i manjem od jedne godine. Godina je postala konvencionalan vremenski okvir privrednih obračuna (bilansa, obrta, kalkulacija itd.).

Količina društveno potrebnog ulaganja rada za proizvodnju pojedinih proizvoda većine privrednih grana može se lako utvrditi odnosno ocijeniti od strane društva (tržišta). Međutim, pošto je proces proizvodnje glavnog proizvoda šum. gospodarstva dugoročan (dugogodišnji) i obično prelazi ljudski vijek, postoje poteškoće da se pravilno odredi vrijednost odnosno cijena drveta na panju načinom uzuelnim u cijeloj privredi. Naime, normalno je da se određivanje vrijednosti odnosno cijena kao izraza vrijednosti utvrdi po prosječnim količinama društveno potrebnog rada (bilo minulog bilo živog), koji se ulaže tokom najnovijeg procesa proizvodnje određenih proizvoda. To se utvrđivanje (ocjenjivanje) od strane

društva (odnosno tržišta) mora izvršiti u cijelom proizvodnom procesu od početka pa do kraja, dok taj određeni proizvod ne postane gotov, završen (zreo) za potrošnju. Pri tome se ta ulaganja rada (troškova) moraju uzeti uz sadanju (najnoviju) produktivnost rada.

Tako bi trebalo učiniti i u uzgojnom šumarstvu. Jasno je da se ta ulaganja rada moraju ustanoviti za sve razne slučajeve i uslove pod kojima se proizvode razni sortimenti drveta na panju da bi se mogla utvrditi ona prosječna društveno potrebna ulaganja rada, koja su jednaka vrijednosti tih proizvoda.

Dalje, da bi se pravilno izračunala vrijednost drveta na panju, mora se u određenom društvu (odnosno određenom cjelovitom tržištu) koje mjeri tu vrijednost uzeti u račun masa zrelog drveta (koje to društvo priznaje kao gotov proizvod) i ustanoviti sva društveno potrebna ulaganja rada, koja se odnose na te gotove proizvode. Pri tom izračunavanju moraju se uzeti samo one mase drveta na panju koje se proizvode uz ulaganje ljudskoga rada. One ostale zrele mase koje nisu dobivene uz ulaganje ljudskog rada moraju se izdvojiti, jer one, po Marksu, nemaju vrijednosti, iako mogu imati cijenu. Pri izračunavanju treba takođe odvojiti mase koje još nisu gotov (zreo) proizvod, kao i ulaganja rada koja se odnose na tu nedovršenu proizvodnju.

Kada bismo ustanovili sve ove podatke, morali bismo, ako računamo sa troškovima (koji predstavljaju samo potreban rad) uzeti i odgovarajući višak rada koji je nužan za društvo (zajednicu) u ovoj grani privrede. Ovaj višak rada trebao bi uglavnom da odgovara organskom sastavu sredstava, a u poređenju sa svim ostalim granama privrede. Međutim, zbog dugogodišnjeg procesa proizvodnje dosada nismo imali, a i sada nemamo takvih podataka koji bi nam omogućili da na ovako pravilan način ustanovimo vrijednost odnosno cijenu drveta na panju. Iz ovog proizlazi da se na ovaj način po troškovima uzgojnog šumarstva u sadanjim uslovima praktično ne može izračunati vrijednost (odnosno cijena kao izraz vrijednosti) drveta na panju.

Ima pokušaja da se određivanje vrijednosti odnosno cijena drveta u šumi na panju izvrši po jednogodišnjim ulaganjima rada odnosno po jednogodišnjim troškovima uzgojnog šumarstva tekuće godine. Da bi dobili cijenu drveta na panju, jedni ta jednogodišnja ulaganja u uzgojno šumarstvo dijele na količine tečajnog prirasta a drugi na godišnji etat.

No, jednogodišnja se ulaganja u uzgojno šumarstvo tekuće godine u današnjim uslovima ne mogu smatrati adekvatnim vrijednosti ni jednogodišnjeg prirasta, a ni etata iste godine. Odmah se vidi da bi se to protivilo već samoj činjenici da je proces proizvodnje uzgojnog šumarstva dugoročan (dugogodišnji). Potpuno dovršena proizvodnja, gotov (zreo) proizvod drvo na panju ne može se proizvesti samo u jednoj godini. Dakle, ne može se rad uložiti za dio proizvoda izjednačavati sa radom za gotov cio proizvod, a mi tražimo vrijednost gotovog zrelog drveta na panju.

Vrijednost jednogodišnjeg etata tekuće godine nema veze sa jednogodišnjim ulaganjima rada u uzgojno šumarstvo iste godine, jer je jednogodišnji etat tekuće godine uglavnom već ranije stvoren bilo ulaganjem prijašnjeg (minulog) rada, bilo da je nastao od same prirode. Što se tiče jednogodišnjeg prirasta tekuće godine u prvi momenat izgleda da se vrijednost tog tečajnog prirasta može izjednačiti sa jednogodišnjim ulaga-

njima rada u uzgojno šumarstvo iste godine pošto se ove godine ulažu troškovi šumarstva, a iste se godine dobije i prirast. To bi se moglo utvrditi ako bi cjelokupni jednogodišnji prirast tekuće godine nastao opredmećivanjem jednogodišnjeg rada šumarstva iste godine u tom prirastu. Osim toga, morala bi ta jednogodišnja ulaganja rada tekuće godine biti društveno nužna baš za jednogodišnji prirast iste godine. Ako bi taj jednogodišnji prirast mogao nastati i bez ulaganja jednogodišnjeg rada tekuće godine, onda je jednogodišnje ulaganje rada u uzgojno šumarstvo tekuće godine društveno nekorisno za jednogodišnji prirast te godine.

Slična bi stvar bila samo u manjoj mjeri, ako bi se jednogodišnja ulaganja rada tekuće godine odnosila samo na dio toga jednogodišnjeg prirasta iste godine.

Ako se jednogodišnji rad uzgojnog šumarstva tekuće godine ne opredmećuje u godišnjem prirastu te godine, morao bi taj jednogodišnji rad biti bar jednak onom prosječnom društveno potrebnom radu, koji je nužan za ovoliko količinu (i kvalitetu) godišnjeg prirasta te godine.

Ako sve navedeno ne bismo mogli dokazati sa sigurnošću, onda ne bismo mogli ni tvrditi da je vrijednost jednogodišnjeg prirasta tekuće godine jednaka jednogodišnjem radu uzgojnog šumarstva iste godine. Godišnji prirast tekuće godine u većem dijelu nema u sebi opredmećenog jednogodišnjeg rada te godine. Godišnji prirast tekuće godine, ako ga promatramo u cjelini, stvara se u postojećim uslovima u Jugoslaviji većim dijelom na stablima starijim od jedne godine, dakle na stablima koja su već odranije stvorena. Prema tome, jednogodišnji prirast tekuće godine stvara se i stvorio bi se uglavnom i bez jednogodišnjeg rada iste godine. Rad uzgojnog šumarstva tekuće godine ulaže se uglavnom za budućnost.

Druga je stvar, da li je količina jednogodišnjeg rada tekuće godine jednaka količini onog rada koja bi bila društveno potrebna za godišnju količinu drveta jednaku godišnjem prirastu iste godine. To bi se moglo desiti u nekom slučaju, no općenito uzevši, to se ne može izjednačavati.

Ovo što je rečeno do sada, ne znači da tekuća godišnja ulaganja rada u uzgojno šumarstvo nisu društveno nužna. Međutim, nužnost tih godišnjih radova uzgojnog šumarstva ne daje nam pravo da ih izjednačujemo sa vrijednošću jednogodišnjeg prirasta iste godine.

Dalje, ima površina šuma u kojima se stvara prirast, a u kojima se nisu nikada vršila pošumljavanja ni drugi proizvodni radovi uzgojnog šumarstva. Prema tome, jasno je da u današnjim uslovima u Jugoslaviji, a i u drugim zemljama, u cjelokupnoj količini jednogodišnjeg prirasta tekuće godine ima prirasta na koji nije nikad djelovao proizvodan ljudski rad. Stabla u onim dijelovima šuma gdje nije djelovao ljudski rad — ne mogu imati vrijednost. Ona mogu imati cijenu, koja nije izraz vrijednosti, nego izraz monopola vlasništva.

Iz detaljne ekonomske analize izlazi jasno da metode određivanja vrijednosti drveta na panju po jednogodišnjim ulaganjima rada ne mogu izdržati naučnu kritiku.

Dakle, praktično nije moguće u današnjim uslovima, uz današnje podatke, odrediti vrijednost odnosno cijenu kao izraz vrijednosti drveta

na panju po ulaganjima troškova u uzgojno šumarstvo. Međutim, privredna nužda prisiljava nas da odredimo šta po cijeni predstavlja drvo na panju i u prelaznoj fazi socijalizma, u prvom redu radi toga da se na što pravilniji način naplati drvo na panju od onih koji ga troše u zemlji. Zajednica (društvo), kojoj uglavnom pripadaju šume u Jugoslaviji, čini usluge opskrbljivanja drveta pojedinih svojim članovima — samo fakultativno, tj. koliko ga pojedinci i preduzeća trebaju. Ovakve usluge moraju se nužno i naplatiti ekvivalentnim protučinidbama — plaćanjem tog drveta na panju. Dalje, mi sudjelujemo u velikoj mjeri na vanjskom tržištu u izvozu drveta. Zbog toga je potrebno da utvrdimo što za zajednicu (društvo) predstavljaju količine drveta u šumi na panju. Znači, nužno je naći način određivanja cijena drveta na panju koji bi najbolje odgovarao privrednoj praksi.

Ma kakvo shvatanje imali o cijenama drveta u šumi (na panju) radi pravilnih računa u privređivanju važno je znati čime će se zaduživati za to drvo u šumi (na panju) oni koji vrše iskorišćavanje šuma, odnosno koji iskorištavaju drvo u šumi (na panju).

I u slučaju ako su cijene drveta u šumi (na panju) čisti rentovni elementi nužno je poznavanje veličine tih rentovnih elemenata. Ovo je naročito važno zbog toga da bi se pojedine šumsko-privredne organizacije mogle postaviti u jednake uslove privređivanja. Za ustanovljivanje tih cijena (odnosno i rentovnih elemenata) drveta u šumi (na panju) postoje dvije mogućnosti.

Može se prići određivanju tih cijena (odnosno i rentovnih elemenata) drveta u šumi (na panju) mjerama odnosno instrumentima određene ekonomske politike u oblasti šumarstva ili da se pođe direktno od tržišta, tj. od već postojećih elemenata tržišta kao regulatora cijena.

Prvi način, putem mjera određene šumskoprivredne politike, ima u sebi uvijek elemenata administrativnog karaktera.

Drugi način, koji bi pri ustanovljivanju cijena (odnosno i rentovnih elemenata) polazio direktno od tržišta kao regulatora cijena, mora voditi računa o već postojećim cijenama na tržištu.

Ako se, dakle, polazi od tržišta kao mjerodavnog faktora za regulisanje cijena i od elemenata koje tržište daje i priznaje, onda u sadanjim uslovima postoji takođe mogućnost da se primijeni deduktivni (retrogradni) način računanja cijena drveta u šumi (na panju) odnosno šumske takse slično kao u kapitalizmu. Ukoliko bi se primijenio retrogradni-deduktivni metod, morali bi se pri tom računu primijeniti elementi socijalističke ekonomike.

Po tom metodu cijena drveta na panju ili, da je kraće nazovemo uobičajenim nazivom, šumska taksa (Š) dobila bi se ovako:

$$\text{Š} = \text{C} - \text{T} - \text{VR}$$

gdje je Š . . šumska taksa,

C . . cijena izrađenih proizvoda drveta na tržištu,

T . . objektivni troškovi u proizvodnji izrađenih drvnih proizvoda (bez elemenata viška rada),

VR . . odgovarajući višak rada kod proizvodnje izrađenih drvnih proizvoda.

Privrednoj praksi može odgovarati ta metoda kalkulacije.

U prvom redu ova metoda polazi od tržišta, tj. od cijena kao i troškova koje tržište doista priznaje.

Ovdje se ne miješaju nepoznati elementi računa dugogodišnjeg procesa proizvodnje uzgojnog šumarstva.

Ovom metodom može se izračunati društvena rentabilnost iskorišćavanja pojedinih šumskih područja.

Ovaj način računa priznaje i kapitalističko tržište, s kojim smo u prelaznoj fazi socijalizma nužno povezani. Pri tome je pozitivno što se mogu izvršiti korisna privredna upoređenja.

Pri ovakvoj kalkulaciji mogu nastati negativne šumske takse odnosno negativne cijene drveta na panju, što izgleda apsurdno. Međutim, negativna šumska taksa izračunava se u konkretnim slučajevima gdje su troškovi eksploatacije veći nego što je tržišna cijena proizvoda iskorišćavanja šuma. Dakle, negativna šumska taksa pokazuje da tržište (društvo) takvom radu eksploatacije u tim šumskim područjima uz sadanje proizvodne snage koje su mjerodavne ne priznaje društvenu korisnost. Time ne priznaje takvom radu ni da je supstanca društvene vrijednosti. Iz ovoga izlazi da je kategorija negativne šumske takse dobivene ovim metodom računa primjenjiva i u socijalizmu (u prelaznoj etapi).

Cijena drveta u šumi (na panju) odnosno šumska taksa izračunana bilo kojim metodom normalno obuhvata rentovne elemente.

Pitanje je kako se u prelaznoj fazi socijalizma treba odnositi prema rentama šuma. Da li treba nastojati da se one postepeno ili sasvim ukinu?

Ovo je stvar privredne politike zajednice (društva).

Svakako da tekuća godina (generacija te godine) ima izvjesno moralno — ekonomsko pravo da se posluži rentom šume, jer ta godina (generacija te godine) istovremeno vrši i ulaganja rada u uzgojno šumarstvo za buduće generacije. Ovo pravo ona ima svakako ako, unapređujući šumarstvo, osigurava trajnu i proširenu reprodukciju drvnih proizvoda nužnih za budućnost.

Kako će se dokle i u kojoj mjeri ostavljati ti rentovni elementi u cijena drveta na panju, zavisi od privrednog stanja zajednice (društva).

Svakako, zajednica (društvo) u socijalizmu ima mogućnost da na razne načine utječe na formiranje cijena drveta na panju (šumska taksa), a time i na reguliranje rentovnih elemenata sadržanih u tim šumskim taksama. Korisno je i za šumsku privredu, a i privredu u cjelini, da cijene drvnih proizvoda budu u određenoj srazmjeri sa cijena drugih proizvoda, naročito sa onima koji mogu zamijeniti drvo, kao i sa cijena glavnih proizvoda (žito, ugallj itd.). Pored toga, cijene drvnih proizvoda moraju biti u harmoniji sa svjetskim cijena drveta radi uske povezanosti sa svjetskim tržištem, usljed čega je u današnjim uslovima nemoguća privredna autarhija.

Odnos zajednice (društva) u prelaznoj fazi socijalizma prema cijena drveta na panju mora ovisiti o cjelokupnoj privrednoj politici zajednice (društva), koja je kompleksna i potpuno vezana sa stanjem privrednog razvitka, odnosno sa stanjem ukupnih proizvodnih snaga zajednice (društva) u određenom periodu.

ZUSAMMENFASSUNG

ÜBER DIE BESTIMMUNG DES WERTES, BEZIEHUNGSWEISE DES PREISES DES HAUPTPRODUKTES DER FORSTWIRTSCHAFT

Die Frage der Bestimmung des Wertes, bzw. des Preises von Holz am Stock ist noch nicht völlig gelöst. Ihre Lösung wird einerseits durch die langjährige Dauer des Produktionsprozesses in der Forstwirtschaft, andererseits durch die Tatsache, dass im Preise der Forstwirtschaftsprodukte auch Rentenelemente zur Erscheinung kommen, erschwert. Die Lösung dieser Frage ist aber wichtig, ohne Rücksicht darauf, was für eine Funktion man in der Produktion (vom wirtschaftlichen Standpunkt betrachtet) dem reifen Holz am Stock zuschreibt.

Wegen der Wichtigkeit der Bestimmung des Wertes, bzw. des Preises von Holz am Stock ist es notwendig, diese Frage vom Standpunkt der Politischen Ökonomie zu analysieren, ausgehend von den Verhältnissen, die in der kapitalistischen Wirtschaft herrschen, und auch von denen im Sozialismus, in seiner Übergangsperiode.

Im Kapitalismus enthalten die Preise des Holzes am Stock, gleich wie die Preise landwirtschaftlicher Erzeugnisse, Rentenelemente. Die Ursache dazu ist das Monopol am Waldeigentum und parallel damit das Monopol, entstanden durch die begrenzte Fläche von Waldgrund als Wirtschaftsobjekt. In einer entwickelten kapitalistischen Wirtschaft, nach Marx, werden in den meisten Wirtschaftszweigen zu Marktpreisen die Produktionspreise, die den Kostpreis und den Durchschnittsprofit, berechnet nach der Profitrate, die einer bestimmten Zeit entspricht, enthalten. Die Kapitalisten, die ihr Kapital in Forstnutzung einlegen, erheben Anspruch auf den Produktionspreis. Im Falle sie ihn nicht erzielen könnten, würden sie sich nicht für so eine Kapitaleinlage entschliessen, denn diesen Produktionspreis könnten sie in jedem anderen Wirtschaftszweig erzielen. Indessen erheben auch die Waldeigentümer (wobei davon abgesehen wird, ob es der Staat ist) Anspruch auf ihren Teil für die Nutzung der Wälder.

Demnach müssen im Kapitalismus die Marktpreise für forstwirtschaftliche Erzeugnisse, wegen des Eigentumsmonopols, über die Produktionspreise steigen, d. h. sie müssen neben dem Kostpreis und dem Durchschnittsprofit (für den Kapitalisten, der den Wald ausnutzt) noch einen Extraprofit, der als Waldrente dem Waldeigentümer zukommt, enthalten. Auf diese Rente erheben auch Anspruch die Eigentümer der schlechtesten Waldungen, die noch genutzt werden müssen, um die Bedürfnisse des Marktes zu befriedigen. Solch ein Extraprofit, der bei der Nutzung auch der schlechtesten Waldungen entsteht, und sich in eine Rente verwandelt, ergibt die absolute Waldrente. In besseren Wäldern entsteht auch die differentielle Waldrente.

Solche Holzmarktpreise, obwohl sie über die Produktionspreise hinaufgehen und eine Rente ergeben, können nicht viel vom Wert abweichen, weil die organische Zusammensetzung des Kapitals in der Forstwirtschaft niedrig ist. (Est ist bekannt, dass im Kapitalismus in den Wirtschaftszweigen mit niedriger organischer Zusammensetzung des Kapitals der Warenwert höher liegt als ihre Produktionspreise.)

Wo der Kapitalismus entwickelt ist, drückt der Preis des Holzes am Stock die obenerwähnten Gesetze der kapitalistischen Produktionsweise aus. So werden im Kapitalismus die Preise des Holzes am Stock nur auf die sogenannte Deduktionsweise, dh. mittels seiner retrograden Berechnung bestimmt. Solche Berechnungen gehen von den Marktpreisen fertiger Holzzeugnisse aus und zurückgehend (auf deduktive Art), durch Subtraktion der Kosten und des entsprechenden Profits, kommt man auf den Preis des Holzes am Stock. Diese Berechnungsweise weist klar auf Rentenelemente.

Die normale Berechnung der Preise mit Hilfe der Bestimmung von Produktionskosten und Durchschnittsprofit, wie sie in der Mehrzahl der Wirtschaftszweige angewendet wird, fand in der kapitalistischen Wirtschaft keine Anwendung bei der Berechnung des Preises von Holz am Stock. Einige Versuche solcher Berechnungen waren nur theoretische Abhandlungen.

Auch im Sozialismus, in der Übergangsperiode, daher auch in Jugoslawien; ist es notwendig, den Wert bzw. den Preis der Produkte zu bestimmen. Daher drängt sich auch die Frage auf, wie auf richtige Weise der Preis des Holzes am Stock, begründet auf den Prinzipien der Politischen Ökonomie, zu bestimmen ist. Indessen stösst auch im Sozialismus diese Arbeit auf Schwierigkeiten, wegen der langjährigen Dauer des Waldbauprozesses und wegen der Einflechtung von Rentenelementen.

Der Preis einer Ware ist, nach Marx, in normalen Verhältnissen, der Ausdruck seines Wertes. Der Wert entspricht dem Arbeitsquantum, das für die Erzeugung eines gewissen Produktes in der Zeit seiner jetzigen neuesten Reproduktion gesellschaftlich notwendig ist. So müsste man ihn normal bestimmen. In den meisten Wirtschaftszweigen (man kann auch sagen, fast in der ganzen Wirtschaft) läuft der Produktionsprozess von Anfang bis zum Ende in einem Jahr ab, sogar oft in einem kürzeren Zeitabschnitt. Ein Jahr wurde zum konventionellen Zeitrahmen wirtschaftlicher Abrechnungen (Jahresbilanz, Warenumsatz, Berechnungen usw.).

Das Quantum der gesellschaftlich notwendigen Arbeit für die Erzeugung einzelner Produkte in den meisten Wirtschaftszweigen kann leicht von der Gesellschaft bestimmt, bzw. geschätzt werden (am Markt). Indessen, da der Prozess der Erzeugung des Hauptproduktes in der Forstwirtschaft langdauernd ist (viele Jahre dauert) und gewöhnlich ein Menschenalter überdauert, ist es schwierig, genau den Wert, bzw. den Preis des Holzes am Stock auf die in der übrigen Wirtschaft übliche Weise zu bestimmen. Es ist nämlich normal, dass man bei der Bestimmung des Wertes, bzw. des Preises, als des Ausdrucks des Warenwertes, die Menge der gesellschaftlich notwendigen (lebendigen und vergangenen) Durchschnittsarbeit, die im Laufe des neuesten Produktionsprozesses eines bestimmten Produktes verausgabt wird, bestimmt. Dieses Quantum von Arbeit muss seitens der Gesellschaft (bzw. seitens des Marktes) im Laufe der ganzen Dauer des Produktionsprozesses, bis nicht das Produkt gänzlich erzeugt ist, d. h. reif zum Verbrauch, bestimmt (geschätzt) werden. Dabei geht man bei der Bestimmung der verausgabten Arbeit (Kosten) von der heutigen (gegenwärtigen) Arbeitsproduktivität aus.

So müsste man das auch im Waldbau machen. Selbstverständlich muss das Quantum der verausgabten Arbeit für verschiedene Umstände, in denen verschiedene Sortimente von Holz am Stock erzeugt werden, bestimmen, damit man die gesellschaftlich notwendige Durchschnittsarbeit, die dem Wert des Produktes entspricht, bestimmen kann.

Weiters, damit der Wert des Holzes am Stock richtig berechnet wird, muss man in einer bestimmten Gesellschaft (bzw. auf einem bestimmten Gesamtmarkt), die diesen Wert misst, die Masse des reifen Holzes (welches die Gesellschaft als fertiges Erzeugnis anerkennt) berücksichtigen und das ganze zu verausgabte gesellschaftlich notwendige Arbeitsquantum, das sich auf diese fertigen Produkte bezieht, bestimmen. Diese Berechnung darf sich nur auf jene Masse von Holz am Stock, die durch Verausgabung von menschlicher Arbeit erzeugt wurde, beziehen. Die übrige reife Holzmasse, die nicht mittels Verausgabung von menschlicher Arbeit entstanden ist, muss abgesondert werden, da sie, nach Marx, keinen Wert hat, sondern nur einen Preis. Ausserdem muss man bei dieser Berechnung auch die Holzmasse absondern, die noch nicht reif ist, sowie die Arbeit, die für diese unbeeidigte Produktion verausgabt wurde.

Falls man alle diese Angaben bestimmt hat, muss man, wenn man die Kosten berechnet (die nur die notwendige Arbeit darstellen) auch das entsprechende Quantum Mehrarbeit, das für die Gesellschaft notwendig ist, in Betracht ziehen. Dieses Quantum Mehrarbeit soll im allgemeinen der organischen Zusammensetzung der Produktionsmittel, und das im Vergleich mit allen anderen Wirtschaftszweigen, entsprechen. Indessen, infolge der langjährigen Dauer des Produktionsprozesses, konnte man bisher und auch heute kann man noch über solche Angaben verfügen, die es ermöglichen würden, auf so eine richtige Weise den Wert, bzw. den Preis von Holz am Stock zu bestimmen. Folglich kann man mithilfe von Bestimmung der Waldbaukosten in den gegenwärtigen Verhältnissen in der Praxis nicht den Wert (bzw. den Preis als Ausdruck des Wertes) von Holz am Stock berechnen.

Es gibt Versuche solcher Berechnungen auf Grund von Angaben über einjährige Verausgabung von Arbeit bzw. über einjährige Waldbaukosten des laufenden Jahres. Um zu dem Preis von Holz am Stock kommen, werden die einjährigen Kosten des Waldbaues entweder durch das Quantum des laufenden Zuwachses oder durch das jährliche Etat dividiert.

Inzwischen können die einjährigen Kosten des Waldbaues im laufenden Jahr weder als adäquat dem Wert des einjährigen Zuwachses, noch dem Etat dieses Jahres angesehen werden. Es fällt gleich in die Augen, dass dies im Gegensatz zu der Tatsache, dass Waldbau ein langjährigen Produktionsprozess ist, steht. Eine beendigte Produktion, reifes Holz am Stock, kann man nicht in einem Jahr erzielen. Demnach kann man nicht das Quantum Arbeit, verausgibt für einen Teil des Produktes, der Arbeit für das reife beendigte Produkt gleichstellen, und man will doch den Wert von reifem Holz am Stock bestimmen.

Der Wert des einjährigen Etat des laufenden Jahres hat keine Verbindungen mit einjähriger Verausgabung von Waldbauarbeit in demselben Jahr, da das einjährige Etat des laufenden Jahres im allgemeinen schon früher erzeugt wurde, entweder durch Verausgabung von gewesener Arbeit oder durch die Einwirkung der Natur. Was es den einjährigen Zuwachs des laufenden Jahres anbelangt, scheint es auf den ersten Blick, als ob man den Wert dieses laufenden Zuwachses der einjährigen Verausgabung von Arbeit im Waldbau desselben Jahres gleichstellen kann, da es in diesem Jahre Kosten gibt, und es in demselben zum Zuwachs kommt. Das könnte man so bestimmen, falls der gesamte einjährige Zuwachs des laufenden Jahres durch Vergegenständlichung der einjährigen Waldbauarbeit in diesem Zuwachs entstehen würde. Ausserdem müsste diese einjährige Verausgabung von Arbeit des laufenden Jahres gerade für den einjährigen Zuwachs desselben Jahres gesellschaftlich notwendig sein. Wenn dieser einjährige Zuwachs auch ohne Verausgabung von einjähriger Arbeit des laufenden Jahres entstehen könnte, dann ist die einjährige Verausgabung von Waldbauarbeit für den einjährigen Zuwachs dieses Jahres gesellschaftlich unnütz.

Ähnlich dem wäre die Lage, aber nur auf niedrigerer Stufe, wenn sich die einjährige Verausgabung von Arbeit im laufenden Jahre nur auf einen Teil dieses einjährigen Zuwachses desselben Jahres beziehen würde.

Falls sich die einjährige Waldbauarbeit des laufenden Jahres im jährlichen Zuwachs dieses Jahres nicht vergegenständlicht, müsste diese einjährige Arbeit wenigstens jenem Quantum von gesellschaftlich notwendiger Durchschnittsarbeit, das für das bestimmte Quantum (und einer bestimmten Qualität) des jährlichen Zuwachses notwendig ist, gleich sein.

Falls Alles hier erwähnte nicht mit Sicherheit bewiesen werden könnte, könnte man auch nicht die Behauptung aufstellen, dass der Wert des einjährigen Zuwachses des laufenden Jahres der einjährigen Verausgabung von Waldbauarbeit desselben Jahres gleich ist. Der jährliche Zuwachs des laufenden Jahres enthält grösstenteils nicht in diesem Jahre verausgabte vergegenständlichte Arbeit. Der jährliche Zuwachs des laufenden Jahres, falls man ihn als Ganzes beobachtet, bildet sich, in den gegenwärtigen Zuständen in Jugoslawien, grösstenteils in Stämmen, die älter als ein Jahr sind, also in Stämmen, die schon früher gebildet wurden. Demnach entstand in der Vergangenheit und entsteht in der Gegenwart der einjährige Zuwachs des laufenden Jahres hauptsächlich auch ohne die einjährige Arbeit desselben Jahres. Waldbauarbeit des laufenden Jahres wird meistens für die Zukunft verausgabt.

Es ist eine andere Frage, ob das Quantum einjähriger Arbeit des laufenden Jahres gleich ist einem Arbeitsquantum, das gesellschaftlich notwendig wäre für das jährliche Holzquantum, das dem jährlichen Zuwachs desselben Jahres gleich ist. Das könnte nur zufällig vorkommen, aber im allgemeinen könnte man das nicht gleichstellen.

Was bisher hier dargelegt wurde, bedeutet nicht, dass laufende jährliche Verausgabung von Arbeit im Waldbau nicht gesellschaftlich notwendig wäre. Indessen die Notwendigkeit dieser jährlichen Arbeiten im Waldbau gibt uns nicht das Recht, sie dem Wert des einjährigen Holzzuwachses desselben Jahres gleichzustellen.

Es gibt Wälder, in denen es Holzzuwachs gibt, aber wo weder Bewal-
dungsarbeiten noch andere Waldbauarbeiten ausgeführt wurden. Demnach
ist es klar, dass unter heutigen Verhältnissen, wie in Jugoslawien, so auch in
anderen Ländern, in der Gesamtmasse des einjährigen Zuwachses des lauf-
enden Jahres es solchen Zuwachs gibt, auf den niemals produktive Arbeit
eingewirkt hat. Die Stämme in jenen Waldteilen, wo keine menschliche Ar-
beit ihre Wirkung ausgeübt hat, können keinen Wert haben. Sie können einen
Preis haben, der nicht der Ausdruck des Wertes ist, sondern des Eigentums-
monopols.

Aus einer eingehenden ökonomischen Analyse geht deutlich hervor,
dass die Methoden der Wertbestimmung des Holzes am Stock durch Berech-
nung einjähriger Arbeitsverausgabung keine wissenschaftliche Kritik aus-
halten können.

Folglich ist es unter gegenwärtigen Verhältnissen, ausgehend von zur
Verfügung stehenden Angaben, praktisch nicht möglich, den Wert, bzw. den
Preis, als Ausdruck des Wertes, von Holz am Stock nach den Kosten des
Waldbaus zu bestimmen. Indessen zwingt uns die wirtschaftliche Not zu
bestimmen, was eigentlich, auch in der Übergangsperiode des Sozialismus, vom
Standpunkt des Preises, das Holz am Stock darstellt, in erster Reihe damit
die Holzverbraucher je gerechter das Holz bezahlen. Die Gesellschaft, der mei-
stensteils die Wälder in Jugoslawien angehören, leistet ihren Mitgliedern einen
Dienst, sie mit Holz versorgend, aber nur fakultativ, dh. insofern einzelne
und Unternehmen es benötigen. Solche Dienste müssen auch durch äquiva-
lente Gegendienste bezahlt werden, d. h. mittels Bezahlung dieses Holzes am
Stock. Weiters, dieses Land nimmt in grossem Umfange auf dem Weltmarkt
teil, mittels Holzexport. Darum ist es notwendig zu bestimmen, was für die
Gesellschaft das Holz am Stock vorstellt. Das bedeutet, dass es notwendig
ist, eine Methode der Preisbestimmung von Holz am Stock, die am besten
den Anforderungen der Wirtschaftspraxis entsprechen würde, herauszufinden.

Wie auch immer unsere Auffassung über den Preis von Holz am Stock
ist, zwecks richtiger Berechnung zu wirtschaftlichen Zwecken ist es wichtig
zu wissen, wie man für Holz am Stock jene (finanziell) belasten soll, die
Forstnutzung betreiben, bzw. das Holz am Stock nutzen.

Auch in dem Fall, wenn der Preis von Holz am Stock reines Renten-
element ist, ist es dennoch notwendig, die Höhe dieser Rentenelemente zu
kennen. Das ist besonders darum wichtig, damit man die einzelnen forstwirt-
schaftlichen Unternehmen in die gleiche wirtschaftliche Lage versetzen kann.
Bei der Berechnung dieser Preise (bzw. der Rentenelemente) für Holz am
Stock bestehen zwei Möglichkeiten.

Man kann zur Bestimmung dieser Preise (bzw. auch der Rentenelemente)
für Holz am Stock mittels Massnahmen einer bestimmten Wirtschaftspolitik
in Fragen der Forstwirtschaft oder man kann direkt vom Markt ausgehen,
d. h. von schon bestehenden Elementen des Marktes als Preisregulator.

Die erste Methode, d. h. die Anwendung von Massnahmen forstwirtschaft-
licher Politik, birgt immer Elemente administrativer Wirtschaftsführung.

Nach der zweiten Methode, wo man bei der Bestimmung des Preises
(bzw. der Rentenelemente) direkt vom Markt als dem Preisregulator ausgeht,
muss man über die bestehenden Marktpreise Rechnung führen.

Falls man, also, vom Markt als massgebendem Faktor der Preisregu-
lierung und von Elementen, die der Markt liefert und anerkennt, ausgeht, dann
besteht auch, unter gegenwärtigen Verhältnissen, ebenfalls die Möglichkeit
der Anwendung der deduktiven (retrograden) Methode der Bestimmung des
Preises, von Holz am Stock, ähnlich wie im Kapitalismus. Bei der Anwendung
der retrogrado-deduktiven Methode müsste man Elemente der sozialistischen
Wirtschaftslehre in die Berechnung einführen.

Nach dieser Methode der Bestimmung des Preises von Holz am Stock
(oder gewöhnlich Stocktaxe genannt), wird er wie folgt berechnet:

$$\text{S} = \text{C} - \text{T} - \text{VR}$$

wo: \bar{S} = Preis des Holzes am Stock, C = Preis der Endprodukte von Holzverarbeitung, T = objektive Kosten der Holzverarbeitung (ohne Elemente der Mehrarbeit), VR = entsprechende Mehrarbeit bei der Produktion von Holzendprodukten.

Der wirtschaftlichen Praxis kann diese Berechnungsmethode entsprechen.

In erster Reihe geht sie vom Markt aus, d. h. von den Preisen und Kosten, welche der Markt tatsächlich anerkennt.

Hier mischen sich unbekannte Elemente der Berechnung des langjährigen Produktionsprozesses im Waldbau nicht ein.

Mit Hilfe dieser Methode kann man die gesellschaftliche Rentabilität der Nutzung einzelner Waldgebiete berechnen.

Diese Rechenmethode anerkennt auch den kapitalistischen Markt, mit welchem man in der Übergangsperiode, im Sozialismus, notwendig verbunden ist. Dabei ist es positiv, dass man, im Falle ihrer Anwendung, nützliche wirtschaftliche Vergleiche aufstellen kann.

Bei so einer Berechnungsmethode kann man zu einem negativen Preis des Holzes am Stock gelangen, was absurd klingt. Zu so einem Preis gelangt man nur in konkreten Fällen, wenn Nutzungskosten höher sind als der Marktpreis der Forstnutzungsprodukte. Folglich zeigt ein negativer Preis des Holzes am Stock, dass der Markt (die Gesellschaft) so einer Forstnutzung in betreffenden Waldgebieten beim gegenwärtigen Stand der Produktivkräfte nicht die gesellschaftliche Notwendigkeit anerkennt. Dabei findet so eine Arbeit auch nicht die Anerkennung als Substanz des gesellschaftlichen Wertes oder einfach gesagt als Wert.

Daraus kommt man zum Schluss, dass die Kategorie des negativen Preises von Holz am Stock, nach dieser Methode berechnet, auch im Sozialismus (während der Übergangsperiode) anwendbar ist.

Der Preis des Holzes im Wald (am Stock) bzw. die sogenannte Stocktaxe nach welcher immer Methode berechnet, umfasst normal auch Rentenelemente.

Nun kommt man zur Frage: »Welchen Standpunkt soll man während der Übergangsperiode des Sozialismus zu den Waldrenten einnehmen? Soll man trachten, dass sie allmählich oder ganz abgeschafft werden?«

Das ist Sache der Wirtschaftspolitik der Gesellschaft.

Es ist selbstverständlich, dass dieses Jahr (dass die Generation dieses Jahres) ein gewisses moralisches —ökonomisches Recht hat, sich der Waldrente zu bedienen, weil dieses Jahr (die Generation dieses Jahres) gleichzeitig Arbeit im Waldbau für zukünftige Generationen verausgabt. Jedenfalls hat sie dieses Recht, wenn sie, die Forstwirtschaft fördernd, dauernde Reproduktion von Holz auf erweiterter Stufenleiter, welches Holz für die Zukunft notwendig ist, sichert.

Auf welche Weise und auf welche Dauer man diese Rentenelemente im Preis von Holz am Stock behalten wird, hängt von der wirtschaftlichen Lage der Gesellschaft ab.

Jedenfalls hat die sozialistische Gesellschaft die Möglichkeit, auf verschiedenen Wegen auf die Bildung des Preises von Holz am Stock einzuwirken, damit auch auf die Regulierung der Rentenelemente, die in diesem Preis enthalten sind. Es ist für die Forstwirtschaft, sowie auch für die ganze Wirtschaft nützlich, wenn die Preise von Holzprodukten in einem gewissen Verhältniss mit den Preisen anderer Produkte, besonders jener, die Holz ersetzen können, sowie mit den Preisen der Hauptprodukte: Getreide, Kohle usw. stehen. Ausserdem müssen die Holzpreise im Einklang mit den Weltmarktpreisen von Holz, wegen der engen Verbindung mit dem Weltmarkt, sein, denn unter den gegenwärtigen Verhältnissen ist eine Wirtschaftsautarchie unmöglich.

Die Einstellung der Gesellschaft während der Übergangsperiode des Sozialismus gegenüber dem Preis von Holz am Stock muss von der gesamten Wirtschaftspolitik der Gesellschaft abhängen, die komplex ist und engst verbunden mit der wirtschaftlichen Lage, bzw. mit dem Stand der gesamten Produktivkräfte der Gesellschaft in einem bestimmten Zeitabschnitt.

L I T E R A T U R A

1. Anučin N.: Lesnije taksi — Les I — 1948.
2. Bakarić V.: Problemi zemljišne rente u prelaznoj etapi, Kultura, 1950.
3. Bartha S.: Nekoliko riječi o izračunavanju cijena na panju, Šum. list broj 10—11 Zagreb 1914.
4. Borošić A.: Zbornik šum. zakona i propisa Beograd 1936.
5. Dieterich V.: Forstliche Betriebs — Wirtschaftslehre I, II, III, 1939, 1940, 1941, Berlin.
6. Endres M.: Waldwertrechnung, Berlin 1923.
7. Faustman: Bestandeskostenwertformel Allg. F. u. J. Zeitung, Wien 1854.
8. Huffel G.: Economie forestière, Paris 1919.
9. Kraljić B.: Ekonomski elementi socijalističkog šumarstva, Zagreb 1952.
10. Kosović B.: Izračunavanje cijena drva na panju, Šum. list br. 5, 6, Zagreb 1916.
11. Köstler J.: Wirtschaftslehre des Forstwesens, Berlin 1943.
12. Kreslin E. P.: Rentovnoe lesnoe hozjajstvo, Moskva 1934.
13. Lenjin V. I.: Teorija rente — u Kapitalu III, Kultura 1948.
14. Lohwasser A.: Ustanovljenje šumske takse, Šum. list br. 4, Zagreb 1923.
O postotku poduzetničke dobiti, Šum. list br. 2, Zagreb 1924.
15. Marčić J.: Čempres — Šum. list br. 1, Zagreb 1924.
16. Marinović M.: Ekonomika šumarstva, Zagreb 1948.
17. Marks K.: Kapital I, Kultura, Zagreb 1947.
18. Marks K.: Kapital II, Kultura, Zagreb 1947.
19. Marks K.: Kapital III, Kultura, Zagreb 1948.
20. Marks K.: Teorije o višku vrijednosti I, Kultura, Beograd 1953.
21. Nenadić Đ.: Računanje vrijednosti šuma, Zagreb 1922.
22. Pipan R.: Izračunavanje šumske takse, Šum. list, Zagreb 1935.
23. Pipan R.: Kapitalizam u šumarstvu, Šum. list Zagreb 1938.
24. Pipan R.: Planske ili slobodne cijene drveta, Šumarstvo br. 9, Beograd 1954.
25. Plavšić M.: O određivanju šumske takse, Glasnik za šum. pokuse, Zagreb 1948.
26. Sarnavka R.: Kalkulacije šumske takse, Šum. list br. 10, Zagreb 1933.
27. Schaeffer L.: Principes d'estimation, Nancy, 1949.
28. Solovjev V. I.: Novie lesni taksi, Les. hozjajstvo Nr. 5, Moskva 1946.
29. Senšin A.: Uređenje šuma, Beograd 1934.
30. Šikić B.: Prilog tezama za organizaciju šumske privrede. Šumarstvo br. 4, Beograd 1953.
31. Špiranec M.: Diferencijalna renta položaja, Šum. list br. 8, Zagreb 1952.
32. Šurić S.: O šumskoj taksi, Šum. list br. 1, 7, 12/32 i 3/33, Zagreb.
33. Trifunović D.: Normiranje cene drveta, Šum. list br. 7—8, Zagreb 1948.
34. Ugrenović A.: Iskorištavanje šuma, Zagreb 1931.
35. Urbanovski A.: O nekim karakteristikama šumske privrede, Glasnik šumarskog fakulteta, Beograd 1952.
36. Vangnić P. R.: Lesne taksi, Lesnaja promišljenost Nr. 9, Moskva 1948.
37. Vasiljev P. V.: Ekonomičeskoje sođržanije taks na otpusk lesa, Lesnoje hozjajstvo Nr. 4, Moskva 1949.
38. Waszner J.: Kalkulacija šumske takse, Šum. list br. 1, Zagreb 1924.
39. Waszner J.: O šumskim taksama u ugovorima, Šum. list br. 5, Zagreb 1924.
40. Waszner J.: Poduzetnička dobit, Šum. list br. 12, Zagreb 1932.
41. Vesely D.: Računanje poduzetničkog dobitka, Šum. list br. 8, Zagreb 1922.

SADRŽAJ

	Strana
UVOD	5
A. ODREĐIVANJE CIJENA DRVETA U ŠUMI — U KAPITALIZMU	
I. <i>Općenita razmatranja</i>	6
II. <i>Metode određivanja cijena drveta na panju u kapitalizmu</i>	10
B. ODREĐIVANJE VRIJEDNOSTI ODNOSNO CIJENA DRVETA NA PANJU — U PRELAZNOJ FAZI SOCIJALIZMA	18
I. <i>Uzgojno šumarstvo kao grana privrede, kao proizvodna grana</i> . .	18
II. <i>Način utvrđivanja vrijednosti odnosno cijena drveta na panju</i> .	28
1. <i>Uobičajeno računanje ekonomskih kategorija u privredi u odnosu na specifičnosti proizvodnje šumarstva</i>	28
2. <i>Utvrđivanje vrijednosti odnosno cijena u dugogodišnjem procesu proizvodnje</i>	31
3. <i>Ustanovljivanje vrijednosti odnosno cijena drveta na panju po jednogodišnjim troškovima uzgojnog šumarstva</i>	37
4. <i>Mogućnosti određivanja cijena drveta na panju u prelaznoj fazi socijalizma</i>	54
C. REZIME	63
ZUSAMMENFASSUNG	69